

SERVICEDOCUMENT BIJ HET LEERPLAN THUIS- EN BEJAARDENZORG/ZORGKUNDIGE SPECIALISATIEJAAR BSO

Juni 2014 (D/2014/7841/037)

Vlaams Verbond van het Katholiek Secundair Onderwijs
Guimardstraat 1, 1040 Brussel

Inhoud

Inleiding

1 Pedagogisch kader	p.4
1.1 Christelijk opvoedingsproject	
1.2 Welke pedagogische principes of welke pedagogische visie ligt aan de basis van het leerplan	p.5
1.3 Relatie 2 ^{de} – 3 ^{de} graad	p.8
2 Juridisch kader	p.13
3 Didactisch kader	p.20
3.1 Algemeen	
3.2 Geïntegreerd werken	p.31
3.3 Stage	p.34
3.4 Geïntegreerde proef	p.44
3.5 Evalueren van het vak Thuis- en bejaardenzorg/zorgkundige	p.44
3.6 Taalgericht vakonderwijs	p.55
3.7 Wenken bij de leerplandoelstellingen	p.59
4 Organisatorisch kader	p.125
Bijlage	p.134

Inleiding

In september 2014 starten we met de implementatie van een nieuw leerplan voor het specialisatiejaar Thuis- en bejaardenzorg/zorgkundige. In het leerplan werden enkel de wettelijk verplichte onderdelen opgenomen. Voor de andere onderdelen schreven we - de pedagogische werkgroep Personenzorg in samenwerking met de pedagogisch begeleiders – dit servicedocument. We willen dit document beschouwen als een groeido-
cument. Wanneer wijzigingen zinvol zijn, zal dit document of zullen delen van dit document worden aangepast.

U leest in dit document vanuit welk pedagogisch kader het leerplan werd geschreven (deel 1), in een tweede deel vindt u meer informatie omtrent het didactisch kader. In dit deel werden ook de wenken, toelichting bij de leerplandoelstellingen opgenomen. Vervolgens vindt u in een derde deel meer informatie over en suggesties voor de organisatie van het beroepsgericht gedeelte van de studierichting.

Omdat een aantal delen in het kader van het begeleidingswerk of voor de teamwerking op de school als losstaande gehelen kunnen besproken worden, worden een aantal onderwerpen soms herhaald.

1 Pedagogisch kader

1.1 Christelijk opvoedingsproject

Ons onderwijs streeft de vorming van de totale persoon na waarbij het christelijk mensbeeld centraal staat. Onderstaande waarden zijn dan ook steeds na te streven:

- respect voor de medemens;
- solidariteit;
- zorg voor milieu en leven;
- vanuit een eigen geloof respectvol omgaan met anders gelovigen en niet-gelovigen;
- vanuit een eigen spiritualiteit omgaan met ethische problemen;
- respectvol omgaan met eigen lichaam (seksualiteit, gezondheid, sport,...).

Hoe kunnen deze waarden van het opvoedingsproject binnen het leerplan Thuis- en bejaardenzorg/zorgkundige geconcretiseerd worden?

Binnen het studiegebied Personenzorg wordt er van de toekomstige beroepsbeoefenaars verwacht dat ze gebruikers (kinderen, ouderen, cliënten,...) vanuit een totaalvisie leren verzorgen, begeleiden, benaderen. In het leerplan staat het handelen vanuit een holistische, dynamische en emancipatorische mensvisie dan ook centraal (personalistisch mensbeeld).

Aandacht hebben voor de kwetsbaren in de samenleving (ouderen, zieken, kinderen,...), zich naar hen toewenden en openstaan voor het appel (vragen, wensen, behoeften,...) dat van hen uitgaat, je als mens, verzorgende, begeleider laten raken en zorg en begeleiding bieden, sluit naadloos aan bij het christelijk project vanuit bijbels perspectief. We kunnen hierbij bv. denken aan het verhaal over de barmhartige Samaritaan, de parabel van het verloren schaap, de verhalen waarin Jezus zieken geneest, doden opwekt, ...

De mensvisie van waaruit we het leerplan schreven, sluit m.a.w. aan bij het christelijk project en bovenstaande waarden zijn hier dan ook onlosmakelijk mee verbonden.

Omdat we bij het schrijven van het leerplan dit handelen vanuit een totaalvisie op zorg en begeleiding centraal stellen, opteerden we er voor om 'het kwaliteitsbewust handelen' als eerste algemene doelstelling uit te werken. We beschouwen o.a. respectvol handelen voor zichzelf en anderen (respect voor diversiteit, voor spiritualiteit en levensbeschouwing,...), milieubewust handelen (respect voor de schepping), het aandacht

hebben voor het project/missie van een organisatie, het (ethisch) reflecteren,....als wezenlijke elementen van het kwaliteitsbewust handelen. De eerste algemene doelstelling 'Kwaliteitsbewust handelen' vormt dan ook de basis voor alle andere algemene doelstellingen. Kwaliteitsbewust handelen vormt het fundament voor het communiceren met gebruikers, voor het werken in team, binnen een organisatie, voor het zorg dragen voor gezondheid en welzijn, voor het (ped)agogisch handelen, voor het zorg dragen voor interieur, linnen en maaltijden,....

Wanneer we van leerlingen verwachten dat ze gebruikers verzorgen en begeleiden vanuit een totaalvisie, lijkt het ons dan ook een voorwaarde dat we leerlingen uitdagen om niet alleen als toekomstig beroepsbeoefenaar, maar ook als persoon, in verbondenheid met de medemens en met God, op een verantwoordelijke wijze in het leven te staan.

Hierbij is het belangrijk dat leerlingen zich tijdens dit groeiproces mogen en kunnen spiegelen aan de leraren die met hen op weg gaan.

Het geloven in een holistische, dynamische en emancipatorische mensvisie vanuit het christelijk project heeft voor de leraar/team dan ook consequenties voor het hanteren van pedagogisch-didactische visies, kaders,....

1.1 Welke pedagogische principes of welke pedagogische visie ligt aan de basis van het leerplan?

1.1.1 Vanuit een emancipatorische, dynamische en holistische mensvisie naar een visie op competentieontwikkelen leren

Wanneer leerlingen later kiezen voor tewerkstelling in de directe of indirecte zorg, zal het belangrijk zijn dat ze gebruikers benaderen vanuit een emancipatorische en dynamische mensvisie en dat ze zorg of begeleiding bieden vanuit een totaalvisie. Bovendien verwachten we van een beroepsbeoefenaar dat hij/zij in concrete situaties competent handelt. Dit wil zeggen dat hij/zij bij de uitvoering van een taak niet alleen beschikt over bepaalde vaardigheden en kennis, maar dat hij zelf ook inschat welk geheel aan vaardigheden en kennis voor de uitvoering van een welbepaalde taak van toepassing is. Bovendien moet hij de wil en de motivatie (attitude) hebben om een adequate oplossing te bedenken en toe te passen, om de gebruiker bij de uitvoering van de taak te beluisteren en te betrekken, om indien nodig iemand te raadplegen,....Kortom, competent handelen gaat over het functioneren van de persoon als geheel, over zijn manier van doen in (vaak complexe) situaties. Het gaat bij competenties niet alleen om wat iemand gezien zijn kennis en vaardigheden in principe kan maar om wat hij/zij daadwerkelijk laat zien in reële, ook enigszins vergelijkbare situaties. We verwachten dus van beroepsbeoefenaars dat zij hun kennis en vaardigheden vanuit een bepaalde attitude verankeren in hun handelen binnen welbepaalde situaties.

Wanneer we van beginnende beroepsbeoefenaars (een verzorgende/zorgkundige, een logistiek assistent,....)verwachten dat zij over bepaalde competenties (kennis, vaardigheden, attitudes in samenhang) beschikken – in punt 2.3 verduidelijken we welke competenties dit zijn – betekent dit voor het leren van de leerling dat we hen de kans moeten bieden om deze competenties tijdens hun opleiding te ontwikkelen.

Groei, leren in samenhang en verbondenheid zijn dan ook belangrijke uitgangspunten geworden bij het uitschrijven van de leerplannen.

Vanuit deze uitgangspunten werd het uitvoeren van logistieke taken als groeivolume ingeschreven in het leerplan Verzorging.

Waarom?

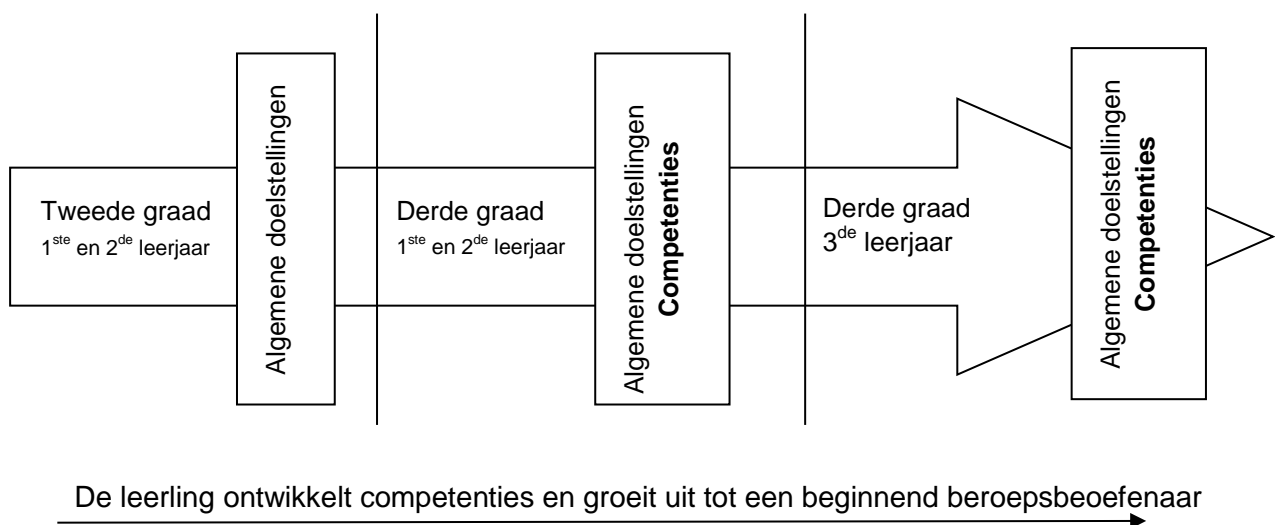
Wanneer we bijvoorbeeld van een beginnend beroepsbeoefenaar verwachten dat hij/zij 'onder verwijderd toezicht in een zorginstelling zorgkundige zorg verleent aan volwassenen (niveau specialisatiejaar)' betekent dit bv. dat hij/zij **kennis, vaardigheden en attitudes** m.b.t. het zorg dragen voor gezondheid en welzijn, m.b.t. het kwaliteitsbewust handelen, m.b.t. het (ped)agogisch handelen,....**combineert én transfereert naar** of toepast bij een concrete **gebruiker, in** een concrete **situatie**. En dit uit zich in zijn of haar handelen in die bepaalde situatie.

We mogen en kunnen dit maar van leerlingen verwachten, wanneer zij vanaf het begin van de opleiding (te beginnen van in de 2de graad) hebben gezien en geleerd wat de samenhang is tussen de verschillende algemene doelstellingen van de studierichting. En dat ze hebben ervaren dat je om concrete activiteiten en opdrachten te kunnen uitvoeren, je de kennis, vaardigheden en attitudes die werden aangeleerd binnen welbepaalde algemene doelstellingen moet combineren.

Link met het leerplan

- Omwille van het belang van het leren in samenhang werd er voor gekozen om één leerplan uit te schrijven voor het beroepsgericht gedeelte (= 20u TBZ/z: 10u les + 10u stage én 2u expressie AV).
- Het leerplan van het specialisatiejaar geeft aan waar de leerling in zijn competentieontwikkeling dient te staan aan het einde van het schooljaar. De competenties en algemene doelstellingen verwoorden het handelen dat van elke leerling wordt verwacht. Bij de competenties en algemene doelstellingen wordt de context aangegeven waarbinnen deze dienen bereikt te worden. Door het beschrijven van de context bakenen we het specialisatiejaar af t.a.v. de 3de graad.
- De leerplandoelstellingen zijn een concretisering van de algemene doelstelling. Ze dienen dan ook steeds in functie van het bereiken van de algemene doelstelling te worden gelezen. Bv. Wanneer leerlingen bv. Het verouderingsproces moeten verduidelijken en toelichten (= kennisgericht), zien we dit in functie van het (ped)agogisch handelen. De algemene doelstelling '(ped)agogisch handelen' vooronderstelt immers een toepassen van kennis, vaardigheden en attitudes 'binnen een welomschreven opdracht).
- Bij het uitschrijven van de leerplandoelstellingen geven we door de woordkeuze aan welke gedrag, welke handeling(en) we van de leerling verwachten: verduidelijken, toelichten, aanwenden, zorg dragen voor, bereiden, begeleiden, communiceren, ...
- In het rubriekje samenhang met andere leerplandoelstellingen wijzen we op de samenhang met andere leerplandoelstellingen (= integratie) van het beroepsgericht gedeelte.
- Een aantal leerplandoelstellingen zijn maar te bereiken op voorwaarde dat je kennis, vaardigheden en attitudes van meerdere algemene doelstellingen/leerplandoelstellingen combineert binnen een welbepaalde activiteit/opdracht. Op deze wijze wordt het leren in samenhang bewerkstelligd en begeleiden we de groei in competentieontwikkeling.

Visuele synthese:

1.1.2 Keuze voor theoretische kaders vanuit een emancipatorische, dynamische en holistische mensvisie

Het is belangrijk dat het lerarenteam zowel bij de keuze van een methodiek en/of theoretisch kader, als bij het werken met deze methodiek of vanuit dit kader, als ook bij de keuze voor bepaalde ordeningskaders, de holistische, emancipatorische en dynamische mensvisie als uitgangspunt neemt. Bovendien is het omwille van de continuïteit en competentieontwikkeling belangrijk dat men bij de keuzes de lerarenteams van de andere graden betreft.

In concreto:

De leraar is vrij om m.b.t. de algemene doelstelling AD5: (ped)agogisch handelen (er is samenhang met AD2: communiceren, AD3: in team, in een organisatie werken en AD1: kwaliteitsbewust handelen) zelf een theoretisch kader te kiezen in functie van het uitwerken van de leerplandoelstellingen m.b.t. het situeren van gedrag: bv. Relatiewijzer, axenroos,.....

Bij de uitwerking van AD4 (en AD5 binnen het leerplan TBZ/z) werd gekozen voor een bepaald ordeningskader met betrekking tot gezondheid en welzijn (gezondheidspatronen van Gordon in combinatie met ICF). Het lerarenteam is vrij om bij de uitwerking van de algemene doelstelling voor een ander ordeningskader te opteren.

Orderingskader/organisatievorm

Ook voor de implementatie van het ganse leerplan is het team vrij om in functie van de organisatie op school voor een bepaald ordeningskader te kiezen of een ordeningskader te ontwikkelen. (zie deel 4)

1.2 Relatie 2de – 3de graad

We beschrijven hieronder het traject dat leerlingen doorlopen vanaf de 2de graad Verzorging-voeding, doorheen Verzorging, tot Thuis- en bejaardenzorg/zorgkundige.

Traject Volwassenenzorg (2de graad, 3de graad VZ, specialisatiejaar TBZ/zorgkundige)

Tweede graad Verzorging- voeding	Derde graad Verzorging	Specialisatiejaar Thuis- en bejaardenzorg/zorgkundige
	Competenties	Competenties
	C1 Als verzorgende, binnen het kader van de zorg- en bijstandsverlening, zorg verlenen vanuit een totaalvisie.	C1 Als verzorgende, binnen het kader van zorg- en bijstandsverlening, zorg verlenen vanuit een totaalvisie.
	C2.1 Als voorbereiding en oriëntering op het functioneren als zorgkundige, zorg verlenen vanuit een totaalvisie. C.2.2 Als voorbereiding en oriëntering op het functioneren als kinderbegeleider, kinderen begeleiden vanuit een totaalvisie	C2 Als zorgkundige, binnen het kader van KB 78, zorg verlenen vanuit een totaalvisie.
Algemene doelstellingen	Algemene doelstellingen	
AD1 Binnen een welomschreven opdracht kwaliteitsbewust handelen	AD1 Binnen een welomschreven opdracht kwaliteitsbewust handelen	AD1 Binnen een welomschreven opdracht kwaliteitsbewust handelen
AD2 Binnen een welomschreven opdracht communiceren in een 1-1 relatie	AD2 Binnen een welomschreven opdracht communiceren	AD2 Binnen een welomschreven opdracht mondeling en schriftelijk communiceren
AD3 Binnen een welomschreven opdracht, binnen	AD3 Binnen een welomschreven opdracht in een	AD3 Binnen een welomschreven opdracht in een

een klasgroep, in groep werken	organisatie, in team werken	organisatie, in team/verpleegkundige equipe werken
AD4 Binnen een welomschreven opdracht zorg dragen voor gezondheid en welzijn	AD4 Binnen een welomschreven opdracht zorg dragen voor gezondheid en welzijn	AD4 Binnen een welomschreven opdracht zorg dragen voor gezondheid en welzijn
AD5 Binnen een welomschreven opdracht ondersteunen bij (ped)agogische activiteiten	AD5 Binnen een welomschreven opdracht (ped)agogisch handelen	AD5 Binnen een welomschreven opdracht (ped)agogisch handelen
AD6 Binnen een welomschreven opdracht een maaltijd plannen, voorbereiden en bereiden	AD6 Binnen een welomschreven opdracht indirecte zorg verlenen	AD6 Binnen een welomschreven opdracht indirecte zorg verlenen
AD7 Binnen een welomschreven opdracht zorg dragen voor lokalen, keuken en leefruimten		
AD8 Binnen een welomschreven opdracht zorg dragen voor linnen		
AD9 Oriënteren op beroepen binnen de directe en indirecte zorg en studiekeuze	AD7 Oriënteren op beroepen binnen de directe zorg/begeleiding en voorbereiden op verder studeren of werken.	AD7 Oriënteren op beroepen binnen de directe zorg en voorbereiden op werken (of verder studeren) en levenslang leren.
Context	Context	Context
<p><u>Doelgroepen</u></p> <p>De leerlingen bereiken de algemene doelstellingen bij volgende doelgroepen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • medeleerlingen; • gezonde kinderen van 2,5 tot 10 jaar; • gezonde volwassenen. <p>In de situatie van kind en volwassene zijn geen acute veranderingen en problemen te verwachten.</p>	<p><u>Doelgroepen:</u></p> <p>Bij de uitwerking van de algemene doelstellingen besteedt men aandacht aan volgende doelgroepen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • gezonde kinderen van 0 tot 12 jaar (3 mnd.–3 jaar: basis); • volwassen gebruikers die ondersteuning en/of verzorging nodig hebben bij het uitvoeren van activiteiten van het dagelijks leven. <p><u>Eenvoudige situaties:</u></p> <p>In de derde graad ligt de nadruk op het functioneren</p>	<p><u>Doelgroepen:</u></p> <p>Bij de uitwerking van de algemene doelstellingen besteedt men aandacht aan volgende doelgroepen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Volwassen gebruikers • Gezinnen <p>→met aandacht voor specifieke doelgroepen.</p> <p><u>Complexe situaties:</u></p> <p>In het specialisatiejaar verdiepen leerlingen hun</p>

<p>Opdrachten</p> <p>Om de algemene doelstellingen te bereiken voeren leerlingen opdrachten uit:</p> <ul style="list-style-type: none"> • met een lage moeilijkheidsgraad; • aan de hand van duidelijke instructies; • onder directe begeleiding van de leraar. 	<p>in eenvoudige situaties. Een combinatie van de zorg- en opvangsituatie, de aard van de opdrachten die leerlingen uitvoeren en de mate van verantwoordelijkheid die ze dragen, bepaalt de eenvoud van de situatie:</p> <p><u>Zorg- en opvangsituaties:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • de gezondheidstoestand van de gebruiker is stabiel; • in de zorg en/of -opvangsituaties zijn geen acute veranderingen te verwachten; • er zijn weinig tot geen problemen in de communicatie tussen de gebruikers, de verzorgende of begeleider en zijn omgeving. <p><u>Opdrachten/handelingen:</u></p> <p>Om de competenties/algemene doelstellingen te bereiken, voeren leerlingen opdrachten/handelingen uit:</p> <ul style="list-style-type: none"> • die eenvoudig zijn en weinig risico met zich mee – brengen (toepassen van routines en procedures) • volgens duidelijke instructies. • op basis van een door anderen opgesteld werkplan/zorgplan/protocol; • in een team, in een organisatie. <p>– Het uitvoeren van logistieke opdrachten/taken is een eerste groEIFase in de leerlijn van zorg en/of</p>	<p>vaardigheden in eenvoudige situaties. Verder ligt de nadruk op het werken in eerder complexe situaties. Een combinatie van de zorgsituatie, de aard van de opdrachten die leerlingen uitvoeren en de mate van verantwoordelijkheid die ze dragen, bepaalt de complexiteit van de situatie:</p> <p><u>Zorgsituaties:</u></p> <p>Bij de uitwerking van de competenties en algemene doelstellingen besteedt men aandacht aan complexe zorgsituaties</p> <ul style="list-style-type: none"> • de zorgsituatie van de gebruiker vraagt om specifieke zorg voor het menselijk functioneren of om specifieke begeleiding; • in de zorgsituaties kunnen veranderingen optreden in de vraag en de behoefte van de gebruiker en zijn omgeving; • er kunnen problemen zijn in de communicatie tussen de gebruikers, de verzorgende/zorgkundige en zijn omgeving. <p><u>Opdrachten/handelingen:</u></p> <p>Om de competenties/algemene doelstellingen te bereiken voeren leerlingen opdrachten/handelingen uit:</p> <ul style="list-style-type: none"> • die meervoudig van aard zijn: toepassen routines en procedures en combinaties ervan • op basis van een door anderen opgesteld (multidisciplinair) werkplan/zorgplan/protocol – dat indien nodig – wordt afgestemd op specifieke situaties of gebruikers; • op basis van een zelf opgemaakt zorg- of werkplan (vanuit observaties, overleg met de gebruiker...) in verband met zorgvragen die binnen haar/zijn bevoegdheid vallen;
--	--	---

	<p>begeleiding.</p> <p><u>Mate van verantwoordelijkheid</u></p> <p>Om de competenties/algemene doelstellingen te bereiken, werken leerlingen onder verwijderd toezicht van een verantwoordelijke (groei van directe begeleiding naar verwijderd toezicht):</p> <ul style="list-style-type: none"> • hij/zij signaleert veranderingen/tekens en meldt deze aan de leidinggevende/verantwoordelijke; • hij/zij weet wanneer hij/zij hulp moet invoeren - bij problemen of in gevallen van twijfel – en vraagt om hulp; • hij/zij rapporteert aan de leidinggevende over de werkzaamheden en evaluaties. <p><u>Complexe situaties</u> (beschrijving zie specialisatiejaar):</p> <p>In complexe situaties werken leerlingen onder de verantwoordelijkheid van een andere zorgverlener en assisteren ze (=onder directe begeleiding).</p> <p><u>Settings:</u></p> <p>Bij het uitwerken van de algemene doelstellingen besteedt men aandacht aan volgende settings:</p> <ul style="list-style-type: none"> • woonzorg: <ul style="list-style-type: none"> ○ woonzorgcentra 	<ul style="list-style-type: none"> • waarbij de zorg wordt afgestemd op de gebruiker, op zijn sociaal netwerk en op de situatie (belang van transfer); • in een team/verpleegkundige equipe, in een organisatie <p><u>Mate van verantwoordelijkheid</u></p> <p>Om de competenties/algemene doelstellingen te bereiken werken leerlingen onder verwijderd toezicht (groei van directe begeleiding naar verwijderd toezicht) van een verantwoordelijke/stagementor/stagebegeleider:</p> <ul style="list-style-type: none"> • hij/zij observeert en signaleert veranderingen/tekens bij de gebruiker en meldt deze aan de leidinggevende/verantwoordelijke; • hij/zij weet wanneer hij hulp moet invoeren – bij problemen of in gevallen van twijfel – en vraagt om hulp; • hij/zij rapporteert aan de gebruiker, leidinggevende en het team over de gebruiker, de werkzaamheden en evaluaties. <p><u>Settings:</u></p> <p>Bij het uitwerken van de algemene doelstellingen besteedt men aandacht aan volgende settings:</p> <ul style="list-style-type: none"> • woonzorg: <ul style="list-style-type: none"> ○ woonzorgcentra ○ gezinszorg
--	--	---

	<ul style="list-style-type: none"> ○ gezinszorg • Kinderopvang van baby's en peuters:<ul style="list-style-type: none"> ○ Groepsopvang ○ Gezinsopvang ○ Opvang aan huis • Buitenschoolse kinderopvang	<ul style="list-style-type: none"> • ziekenhuizen en/of andere zorginstellingen en/of diensten zoals PVT, geriatrie, voorzieningen voor mensen met een beperking, diensten thuisverpleegkunde, lokaal dienstencentrum...
--	---	---

2 Juridisch kader

In het leerplan 3de graad worden leerlingen opgeleid tot verzorgende binnen het decreet zorg- en bijstandsverlening. In het specialisatiejaar worden de leerlingen opgeleid tot Verzorgende (in complexe situaties) en zorgkundige (KB 78). In de eerste kolom leest u de taken voor de verzorgende die volgens de uitvoeringsbesluiten voor de sector van de gezinszorg werden vastgelegd. Bijkomend werd volgens afspraak met de sectoren, bij het schrijven van het leerplan 3de graad Verzorging ook rekening gehouden met de taken voor de zorgkundige (KB78). Deze laatste vindt u in de 2de kolom. We plaatsten de taken volgens KB78 op de meest logische plaats naast de taken volgens Zorg- en bijstandsverlening. De zorgkundige taken zouden echter naast meerdere taken uit de linker kolom geplaatst kunnen worden, maar we beperkten ons – zoals gezegd - tot de meest logische plaats. In een derde kolom geven we aan welke taken (o.w.v. studierichtingsprofiel) pas in de specialisatiejaren aan bod¹ komen.

De oplijsting die u hieronder vindt vormt de basis voor de activiteitenlijst op stage.

Het is belangrijk om als leraar op de hoogte te zijn van eventuele veranderingen en actuele tendensen!

Procedures voor zorg- en bijstandsverlening in de thuiszorg (gezinszorg)	KB 78 Taken voor de zorgkundige	Bemerkingen in relatie tot leerplan
VOORWAARDEN		
<p>Voldoen aan de kwalificatievereisten.</p> <p>Zorgverleners moeten zorgen voor overdracht van alle relevante informatie aan de overige personen die betrokken zijn bij de zorgsituatie. Men moet zorgen voor een goede communicatie, samenspraak en overleg met de gebruiker en de mantelzorgers, de vrijwilligers en de andere professionele zorgverleners die betrokken zijn de zorgsituatie. Men is daarbij gebonden door geheimhoudingsplicht.</p> <p>De volgende (complexe) taken mogen alleen uitgevoerd worden op voorwaarde dat daarover duidelijke afspraken gemaakt werden met de</p>	<p>Voldoen aan de kwalificatievereisten.</p> <p>Taken worden uitgevoerd onder toezicht van de verpleegkundige en binnen een gestructureerde equipe.</p>	<p>U leest dat een verzorgende bloeddruk mag meten, op voorwaarde dat daarover duidelijke (op papier vermelde) afspraken bestaan met de overige professionele zorgverleners. U merkt dat deze</p>

¹ Deze afbakening werd besproken met de sectoren.

<p>overige professionele zorgverleners die bij de zorgsituatie betrokken zijn:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Observeren en rapporteren over temperatuur, pols en bloeddruk, mictie en stoelgang, symptomen bij disfunctie en nevenwerking bij behandeling. - Bijstand verlenen bij het innemen van geneesmiddelen, therapietrouw bevorderen en de stiptheid daarbij ondersteunen, bijstand verlenen bij het verzorgen van huid-irritaties. <p>Die afspraken moeten schriftelijk vastgelegd zijn of deel uitmaken van het individuele zorgplan dat voor de gebruiker opgemaakt werd.</p>		<p>taak verder NIET wordt opgenomen met de taken die een Verzorgende decretaal mag uitvoeren, noch bij de zorgkundige taken (KB78). We vragen dan ook om deze handeling NIET aan te leren aan de leerlingen. Wanneer deze handeling in de praktijk toch in uitzonderlijke gevallen worden gedelegeerd, zal het de verantwoordelijkheid van de betrokken zorgverlener zijn om op dat ogenblik deze taak aan de verzorgende/zorgkundige aan te leren.</p>
TAKEN:	TAKEN:	
	<p>Het informeren en adviseren van de patiënt/resident en zijn familie conform het zorgplan, voor wat betreft de toegestane technische verstrekingen.</p>	
Persoonsverzorging		
<i>Dagelijkse lichaamszorgen en comfort bieden:</i>		
<ul style="list-style-type: none"> - Hygiënische zorgen: dagelijks en wekelijks toilet, bad, haarverzorging, voet- en nagelverzorging, mondhygiëne, zorg voor een hoorapparaat, contactlenzen of een bril, scheren, opmaak en make-up, babybadje en navelverzorging; 	<p>Mondzorg.</p> <p>Hygiënische verzorging van patiënten/residenten met een disfunctie van ADL, conform het zorgplan.</p>	
<ul style="list-style-type: none"> - Helpen bij het bewegen en verplaatsen, zowel binnenshuis als buitenshuis; 	<p>De patiënt/resident in een functionele houding brengen met technische hulpmiddelen en het toezicht hierop, conform het zorgplan.</p> <p>Vervoer van patiënten/residenten conform het zorgplan.</p>	
<ul style="list-style-type: none"> - Zorgen voor rust en slaap: ziekenbed installeren en opmaken, helpen om in bed te stappen of in de zetel te gaan zitten, 	<p>De patiënt/resident in een functionele houding brengen met technische hulpmiddelen en het toe-</p>	

zorgen voor een goede houding;	zicht hierop, conform het zorgplan.	
- Helpen bij het omkleden en bij het kiezen van de gepaste kledij;	Hygiënische verzorging van patiënten/residenten met een dysfunctie van ADL, conform het zorgplan.	
- Helpen bij eten en drinken;	De orale vochtinname van de patiënt/resident bewaken en het signaleren van problemen. De vocht- en voedseltoediening bij een patiënt/resident langs orale weg helpen verrichten, uitgezonderd bij slikstoornissen en bij sondevoeding.	
- Helpen bij het naar toilet gaan: begeleiden van en naar het toilet, het urinaal en bedpan gebruiken, helpen bij incontinentie;	Het observeren van het functioneren van een blaassonde en het signaleren van problemen.	
-	De patiënt/resident helpen bij niet steriele afname van excreties en secreties.	
- Bijstand verlenen bij het gebruik van geneesmiddelen die vrij zijn van voorschrift van arts;	De patiënt/resident helpen bij inname van geneesmiddelen via orale weg, nadat het geneesmiddel door middel van een distributiesysteem, door een verpleegkundige of apotheker werd klaargezet en gepersonaliseerd.	
- Fysieke veiligheid van de gebruiker ondersteunen;	Toepassen van maatregelen ter voorkoming van lichamelijke letsels, conform het zorgplan.	
- Comfort bieden: ervoor zorgen dat een zwaar zorgbehoevende persoon comfortabel kan worden verzorgd, met minder pijn en ongemak;		
Specifieke zorg voor <i>zorgbehoevende personen</i>:		
- Ondersteuning bieden bij passieve of actieve beweging;	Vervoer van patiënten/residenten conform het zorgplan. De patiënt/resident in een functionele houding brengen met technische hulpmiddelen en het toezicht hierop, conform het zorgplan.	

- Een verband of steunkousen aanbrengen (met uitzondering van compressie door middel van windels);	Het verwijderen en heraanbrengen van kousen ter preventie en/of behandeling van veneuze aandoeningen, met uitsluiting van compressietherapie met elastische verbanden.	
- Een prothese aanbrengen;		
- Een stomazakje verversen bij een gezen stoma;	Hygiënische verzorging van een geheele stoma, zonder dat wondzorg noodzakelijk is.	
- Ondersteuning bieden bij een warmte- of koudebehandeling;		Komt aan bod binnen de specialisatiejaren.
- Ondersteuning bieden bij het gebruik van aangepaste hulpmiddelen en verzorgingsmateriaal (met inbegrip van de behoefte aan hulpmiddelen);	De patiënt/resident in een functionele houding brengen met technische hulpmiddelen en het toezicht hierop, conform het zorgplan.	
Observeren en rapporteren volgens afspraak over temperatuur, stoelgang, symptomen bij disfuncties en nevenwerkingen bij behandelingen.	Het observeren en signaleren bij de patiënt/resident van veranderingen op het fysisch, psychisch en sociaal vlak binnen de context van de activiteiten van het dagelijks leven. Het meten van de polsslag en de lichaamstemperatuur en het meedelen van de resultaten.	Let op: bloeddruk observeren en rapporteren is geen taak voor de verzorgende, noch voor de zorgkundige. Kan enkel in heel specifieke situaties en onder voorwaarden (zie bovenaan).
Bijstand verlenen bij het gebruik van orale geneesmiddelen op voorschrift van een arts, toezien op het gebruik van geneesmiddelen, therapietrouw bevorderen en de stiptheid daarbij ondersteunen, bijstand verlenen bij het verzorgen van huidirritaties.	De patiënt/resident helpen bij inname van geneesmiddelen via orale weg, nadat het geneesmiddel door middel van een distributiesysteem, door een verpleegkundige of apotheker werd klaargezet en gepersonaliseerd.	Met het 'bijstand verlenen bij het verzorgen van huidirritaties' bedoelt men geen wondzorg, en merk op dat dit niet als afzonderlijke taak wordt vermeld, noch als taak binnen KB78. We raden dan ook aan deze taak niet op te nemen in de activiteitenlijst voor leerlingen.
Eerste hulp bij ongevallen.		
Zorg voor een goed functionerend lichaam:		
- Aanreiken van tips voor een gezonde levenswijze en goede lichaamszorg: gezonde en aangepaste voeding, valpreventie en zorg voor voldoende slaap;		
- Ondersteuning bieden bij borstvoeding;		Kraamzorg is een specialisatie voor verzorgenden. Inleiding hiertoe komt aanbod in het specialisatiejaar.
- Besmettingen voorkomen: bescher-	Toepassing van maatregelen ter voorkoming van	

mingsmaatregelen tegen infecties toepassen, materialen reinigen en ontsmetten;	infecties, conform het zorgplan.	
- Drukletsels helpen voorkomen, verstijving en misgroeiingen voorkomen, ademhaling en bloedcirculatie helpen bevorderen;	Toepassing van de maatregelen ter voorkoming van decubitusletsels, conform het zorgplan.	Verstijving en misgroeiingen voorkomen: specialisatiejaren
- Afspraken over de veiligheid en van het toezicht op zorgvragers (onder meer rusteloze en stervende personen) opvolgen en naleven.		Rusteloze en stervende personen: specialisatiejaren.
Psychosociale en pedagogische of agogische ondersteuning:		
Aandacht geven en aanwezigheid verzekeren;	Het bijstaan van de patiënt/resident en zijn omgeving in moeilijke momenten.	
Opmerken en begrijpen van psychosociale en emotionele problemen en ondersteuning bieden bij de verwerking ervan;	Het bijstaan van de patiënt/resident en zijn omgeving in moeilijke momenten.	
Ondersteunen bij: <ul style="list-style-type: none"> - Sociale contacten - Ontspanning - Administratie en gezinsbudget - Mobiliteitsproblemen - Revalidatie en therapietrouw 	<p>Het informeren en adviseren van de patiënt/resident en zijn familie conform het zorgplan, voor wat betreft de toegestane technische verstrekkingen.</p> <p>Het bijstaan van de patiënt/resident en zijn omgeving in moeilijke momenten.</p> <p>De patiënt/resident in een functionele houding brengen met technische hulpmiddelen en het toezicht hierop, conform het zorgplan.</p> <p>Vervoer van patiënten/residenten conform het zorgplan.</p>	Revalidatie en therapietrouw: specialisatiejaren
Zorg en ondersteuning voor specifieke doelgroepen zoals: <ul style="list-style-type: none"> - Kansarmen - Psychisch zieken - Jonge gezinnen voor en na de geboorte 	Het informeren en adviseren van de patiënt/resident en zijn familie conform het zorgplan, voor wat betreft de toegestane technische verstrekkingen.	Specifieke doelgroepen: specialisatiejaren

<ul style="list-style-type: none"> van een kind - Personen met dementie - Terminale zieken 		
<p>Zorg voor kinderen zoals:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Zorgen voor een baby - Ondersteuning bieden bij de opvoeding - Kinderen begeleiden bij spel en huiswerk - Toezicht houden op kinderen 		Ondersteuning bieden bij opvoeding en huiswerk begeleiden: specialisatiejaren
Preventie:		
<ul style="list-style-type: none"> - Ondersteunen van sociale vaardigheden. 		
<ul style="list-style-type: none"> - Ondersteunen van de draagkracht van zorgvrager en mantelzorgers, problemen opvangen en signaleren en de zelfzorg stimuleren. 	Het observeren en signaleren bij de patiënt/resident van veranderingen op het fysisch, psychisch en sociaal vlak binnen de context van de activiteiten van het dagelijks leven.	
<ul style="list-style-type: none"> - Opvangen en signaleren van crisissituaties en de zorgvrager en zijn omgeving bijstaan in moeilijke momenten. 	Het observeren en signaleren bij de patiënt/resident van veranderingen op het fysisch, psychisch en sociaal vlak binnen de context van de activiteiten van het dagelijks leven.	Crisissituaties: specialisatiejaren
<ul style="list-style-type: none"> - Voorkomen en signaleren van mishandeling en verwaarlozing. 	Het observeren en signaleren bij de patiënt/resident van veranderingen op het fysisch, psychisch en sociaal vlak binnen de context van de activiteiten van het dagelijks leven.	Werken rond mishandeling en verwaarlozing: specialisatiejaren
<ul style="list-style-type: none"> - Signaleren van suïcidaal gedrag. 	Het observeren en signaleren bij de patiënt/resident van veranderingen op het fysisch, psychisch en sociaal vlak binnen de context van de activiteiten van het dagelijks leven.	Werken rond suïcidaal gedrag: specialisatiejaren
Huishoudelijke hulp		
<i>De organisatie van het huishouden.</i>		
<i>Helpen bij maaltijden:</i> bereiden, opdienen, afruimen en afwassen.		
<i>Zorg voor kledij:</i> wassen, strijken en verstellen.		

Zorg voor woon- en leefklimaat : leefruimte hygiënisch onderhouden, bedden opmaken en verschoenen, zorgen voor planten in de woning, zorgen voor huisdieren.		
Boodschappen doen.		
Zorg dragen voor veiligheid en hygiëne in de woning.		

3 Didactisch kader

3.1 Algemeen

3.1.1 Competenties²/algemene doelstellingen³ voor het specialisatiejaar

We stellen hieronder op visuele wijze de samenhang voor tussen de competenties en algemene doelstellingen van het leerplan van het specialisatiejaar:

Verzorgende/zorgkundige

(specialisatiejaar: Thuis- en bejaardenzorg/zorgkundige)

C1 Als verzorgende, binnen het kader van zorg- en bijstandsverlening, zorg verlenen vanuit een totaalvisie	
C2 Als zorgkundige, binnen het kader van KB78, zorg verlenen vanuit een totaalvisie	
AD 7 leren	Oriënteren op beroepen en voorbereiden op werken (of verder studeren) en levenslang
AD 6	Binnen een welomschreven opdracht indirecte zorg verlenen
AD 5	Binnen een welomschreven opdracht (ped)agogisch handelen
AD 4	Binnen een welomschreven opdracht zorg dragen voor gezondheid en welzijn
AD 3	Binnen een welomschreven opdracht, in een organisatie, in team werken
AD 2	Binnen een welomschreven opdracht mondeling en schriftelijk communiceren
AD 1	Binnen een welomschreven opdracht kwaliteitsbewust handelen

C1 en C2 zijn de competenties die aan het einde van het specialisatiejaar dienen bereikt te worden. In deze competenties komen de leerlijnen van AD1 - 7 samen (horizontale balken). De leerplandoelstellingen zijn in overeenstemming met het profiel van de verzorgende/zorgkundige.

² Afgekort: C

³ Afgekort: AD

3.1.2 Leeswijzer leerplan

Competenties:

C1 Als verzorgende, binnen het kader van zorg- en bijstandsverlening, zorg verlenen vanuit een totaalvisie.

C2 Als zorgkundige, binnen het kader van KB 78 zorg verlenen vanuit een totaalvisie.

Algemene doelstelling

Bij sommige algemene doelstellingen omschrijven we ook het toepassingsgebied.

Context:

Beschrijving van de context voor het bereiken van de algemene doelstelling: doelgroep, situatie, aard van de opdracht, mate van verantwoordelijkheid, setting, ...

Toelichting: *Toelichting bij de algemene doelstelling*

Volgende items worden - indien van toepassing – uitgewerkt:

Beginsituatie van leerlingen binnen hun competentieontwikkeling: wat aan bod kwam in het leerplan 3de graad Verzorging (cesuren)

Specialisatiejaren: aandachtspunten voor specialisatiejaren

Duiding: duiding bij de algemene doelstelling

Leerplandoelstelling:

Onderliggende doelen:

Concretisering van de doelstelling in onderliggende doelen. Hier worden de doelen opgesomd die **minimaal aan bod** moeten komen bij het bereiken van de leerplandoelstelling (**basis**). Het staat de leraar vrij de leerplandoelstelling verder te verdiepen en uit te breiden.

De onderliggende doelen zijn dus tussenstapjes bij het bereiken van de leerplandoelstelling. Deze opsomming kan een hulpmiddel zijn voor het formuleren van evaluatiecriteria voor de te bereiken leerplandoelstelling.

Toelichting: bij de leerplandoelstelling (zelfde rubricering als bij de toelichting van de algemene doelstelling)

Samenhang met andere leerplandoelstellingen (specifiek gedeelte):

In deze rubriek geven we aan hoe de leerplandoelstelling in relatie staat met andere leerplandoelstellingen van het leerplan TBZ/z.

Deze leerplandoelstellingen moeten ofwel voorafgaand al bereikt zijn alvorens met de bovenstaande leerplandoelstelling te starten ofwel moeten ze geïntegreerd verwezenlijkt worden. De scholen die kiezen voor meer integratie kunnen in het servicedocument bij het leerplan hiervoor suggesties vinden.

Deze opsomming kan ook een hulpmiddel zijn bij het formuleren van evaluatiecriteria.

Ter info:

- * woorden met een asterisk worden verklaard in een woordenlijst achteraan in het leerplan.
- (H) deze doelstelling is een herhaling van een 'leerplandoelstelling' van de 3de graad Verzorging. Het is aangewezen om leerlingen te appelleren op reeds verworven kennis, vaardigheden en attitudes (beginsituatie toetsen) alvorens een volgende stap in de leerlijn* te zetten.
- (E) rond deze leerplandoelstelling kan worden gewerkt binnen AV Expressie **of** men kan binnen AV Expressie ondersteunend werken voor het bereiken van de leerplandoelstelling. Voor het aanduiden van de 'E' beperken we ons tot de meest evidente doelstellingen. Het staat het lerarenteam vrij om voor meerdere leerplandoelstellingen expressie ondersteunend in te zetten. Het is echter belangrijk om binnen het lerarenteam hieromtrent afspraken te maken.

3.1.3 Van competenties, algemene doelstellingen naar criteria

Studierichtingsprofiel → Competentie → Algemene doelstellingen → Leerplandoelstellingen → Doelen → handelingen → criteria

We werken in dit punt de concretisering uit van Studierichtingsprofiel over competenties en doelstellingen naar criteria. Binnen de visie op competentieontwikkeling wezen we ook op het belang van leren in samenhang. Dit werken we uit in een volgend punt.

3.1.3.1 Studierichtingsprofiel

In het leerplan vindt u op p. 4 het studierichtingsprofiel van de studierichting.

Belangrijk in dit profiel is de **situering** van de studierichting, de competenties en algemene doelstellingen waar men in Thuis- en bejaardenzorg/zorgkundige rond werkt en de **context** waarbinnen de leerlingen de competenties en algemene doelstellingen bereiken.

In het specialisatiejaar bereiken de leerling de competenties 'als verzorgende, binnen het kader van zorgen bijstandsverlening, zorg verlenen vanuit een totaalvisie'. En 'als zorgkundige, binnen het kader van KB78, zorg verlenen vanuit een totaalvisie' (C1 en C2).

3.1.3.2 Competentie → algemene doelstelling → leerplandoelstellingen

Iedere competentie/algemene doelstelling geeft in algemene termen weer wat we van de leerlingen verwachten aan het einde van het specialisatiejaar.

In het leerplan vindt u een concretisering van de algemene doelstellingen in leerplandoelstellingen. Zo weet men wat men juist onder elke doelstelling dient te verstaan. Het is daarom belangrijk om de leerplandoelstellingen te lezen in functie van het bereiken van de algemene doelstelling.

Wanneer men vanuit bepaalde leerplandoelstellingen een opdracht ontwikkelt, dienen de leerplandoelstellingen in een volgende fase nog verder geconcretiseerd te worden in concrete doelen, handelingen en bijhorende evaluatiecriteria.

3.1.3.3 (Onderliggende) doelen

Leerplandoelstellingen zijn weergegeven in algemene bewoordingen. Vervolgens leest u de onderliggende doelen. Deze doelen zijn een concretisering van de leerplandoelstellingen. Het zijn als het ware tussenstapjes in het bereiken van de leerplandoelstelling. U hebt als leraar de vrijheid om de leerplandoelstellingen zelf te verdiepen en/of uit te breiden. Hierbij is het wel belangrijk om rekening te houden met de concrete context waarbinnen de algemene doelstelling dient te worden bereikt.

3.1.3.4 Handelingen en evaluatiecriteria

Eenzelfde doel zal naargelang de context of de concrete opdracht een andere inhoudelijke invulling krijgen.

Voorbeeld 1: van doel naar handeling (voorbeeld van een combinatie van AD4, VOET leren leren)

Algemene doelstelling 4:

leerplandoelstelling 4.2 'Verduidelijken en toelichten van stoornissen en aandoeningen én hun invloed op het menselijk functioneren;

onderliggende doelen:

- licht de meest voorkomende lichamelijke en psychische stoornissen en aandoeningen en hun veranderingen en tekens toe.
- licht toe hoe stoornissen een invloed hebben op het menselijk functioneren in zijn totaliteit.

Ter voorbereiding van:

leerplandoelstelling 4.3 'zorg dragen voor het menselijk functioneren van de gebruiker in een complexe zorgsituatie.'

onderliggend doel:

- stemt de zorg en ondersteuning bij activiteiten van het dagelijks leven af op de wensen, noden, behoeften en beperkingen van de gebruiker en zijn situatie.

Doel: 'De leerling zoekt informatie over mogelijke reacties van zorgkundigen/sociaal netwerk ... op gebruikers met psychische problemen en wat deze reacties betekenen voor de gebruiker.'

Handeling: in een welbepaalde opdracht betekent dit bv. concreet:.

'Je zoekt informatie over mogelijke reacties van zorgkundigen/sociaal netwerk op gebruikers met psychische problemen en wat deze reacties voor hen betekenen op de site www.ootalzogereageerd.be'

Werken volgens het SMART-principe kan hier helpen:

SMART staat voor:

Specifiek – duidelijk en concreet

Meetbaar – wat is er als het af is? – hoe meten?

Acceptabel – positief geformuleerd, actiegericht

Realistisch – is het haalbaar voor dit individu/deze groep?

Tijdsgebonden – afbakenen in tijd: wanneer starten/wanneer klaar/wanneer is doel bereikt?

Bij het invullen van de concrete handeling is het tevens belangrijk de evaluatiecriteria vast te leggen en deze vooraf te communiceren aan de leerlingen. Onder evaluatiecriteria verstaan we de normen die als lerarenteam gebruikt om de doelstelling die je wil dat leerlingen bereiken en de manier waarop dit is gebeurd, wil beoordelen...

Voorbeeld 2: Doel, handelingen en evaluatiecriteria

Algemene doelstelling 6

Leerplandoelstelling 6.1 Het organiseren van de indirecte zorg in complexe zorgsituaties.

Doel: 'Je maakt in duo vanuit een gekregen situatieschets in 20 minuten een planning op voor de uit te voeren zorgen die beantwoorden aan de wensen van de gebruiker en je licht toe hoe je de uitvoering van de uit te voeren zorgen gaat aanpakken.' (= voorbeeld van formulering van een doel in leerlingentaal)

De gekregen situatieschets bevat voldoende info over de gebruiker en zijn omgeving en beschrijft volgende taken:

- het maken van een ontbijt
- het dweilen van de keuken.
- voor de uitvoering van de taken krijgt de verzorgende/zorgkundige 2u de tijd.

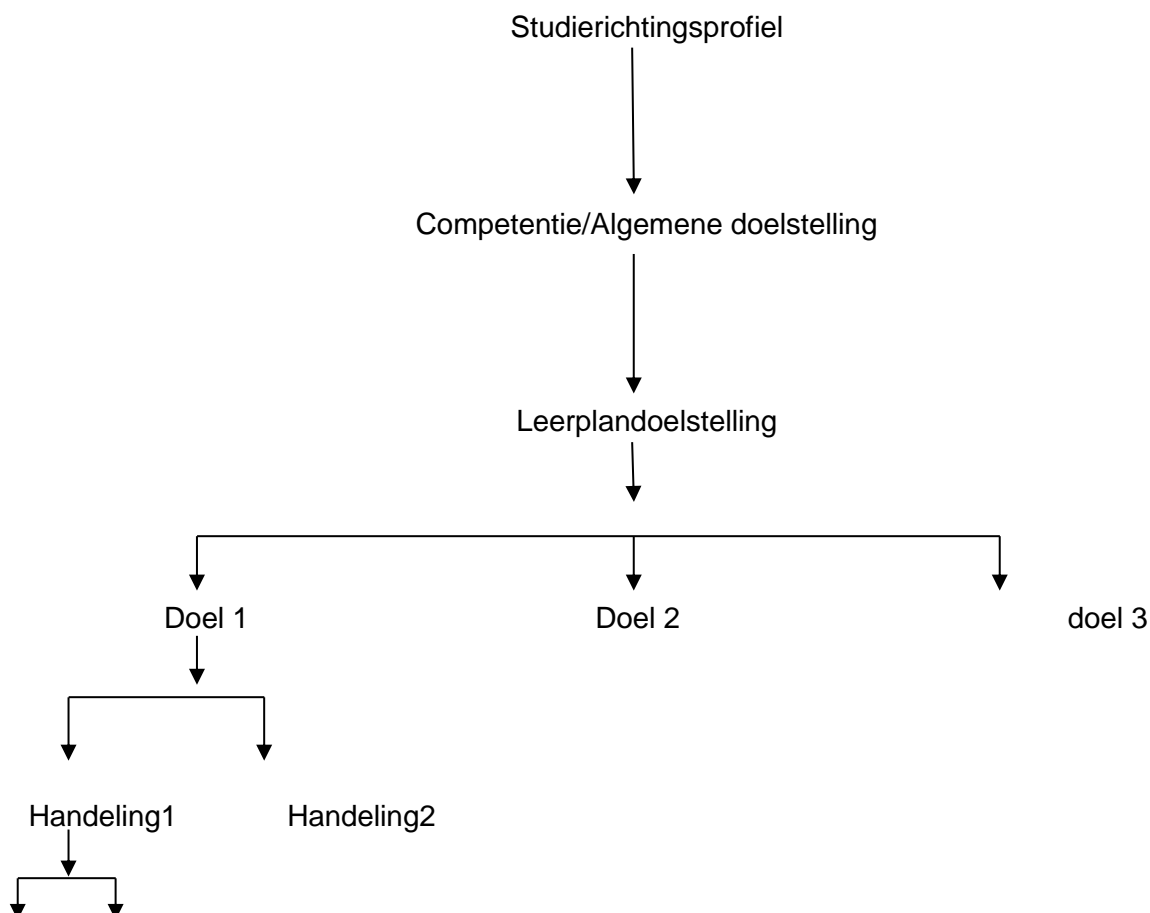
Bij het vastleggen van concrete handelingen is het tevens belangrijk de evaluatiecriteria vast te leggen en vooraf te communiceren naar de leerlingen. Onder evaluatiecriteria verstaan we de normen die je als leraarteam gebruikt om de doelstelling die je wil dat leerlingen bereiken en de manier waarop dit is gebeurd, wil beoordelen....

Mogelijke bijhorende evaluatiecriteria:

- *De leerling stemt af de zorgen op de wensen van de gebruiker.*
- *De leerling overlegt met de gebruiker.*
- *De wijze waarop je de zorgen gaat uitvoeren is afgestemd op de mogelijkheden en beperkingen in de thuissituatie van de gebruiker.*
- ...

Wanneer we leerlingen evalueren voor een bepaald doel zullen we aan de hand van concrete evaluatiecriteria moeten nagaan in welke mate de vooropgestelde handelingen van dat welbepaalde doel bereikt zijn.

Samenvattend/schematisch

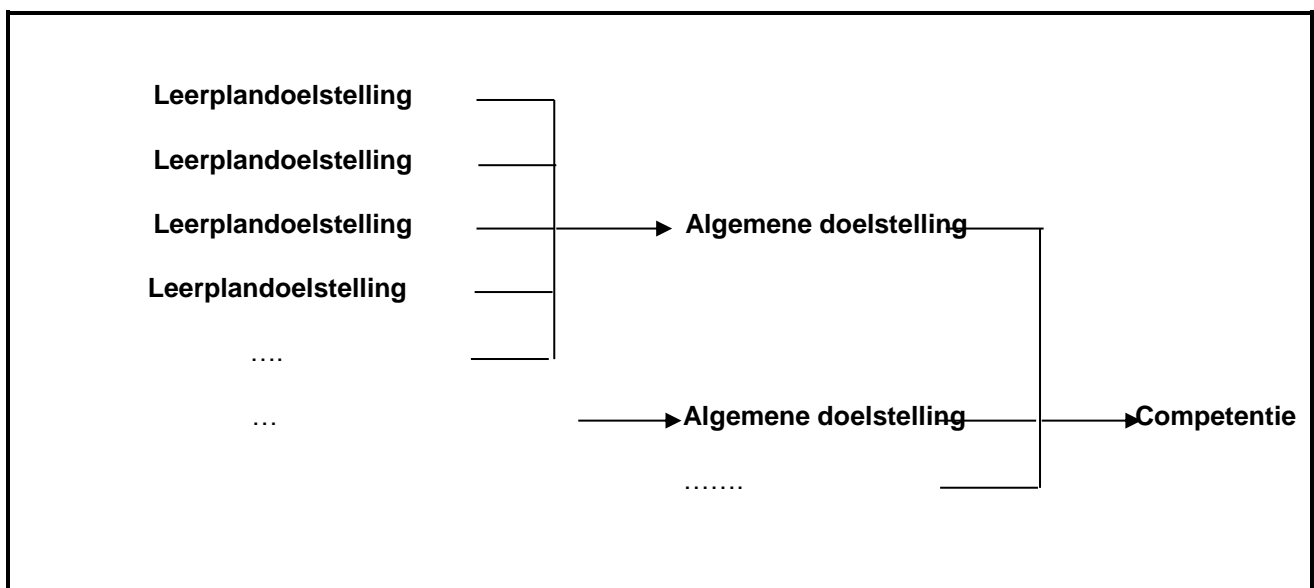
EC1 EC2

EC= evaluatiecriterium

In bovenstaand punt en schema gaan we uit van de concretisering van 1 algemene doelstelling naar 1 leerplandoelstelling, naar 1 concreet doel.

Binnen de visie van competentieontwikkeling gaan we uit van leren in samenhang. In volgende punten werken we dit verder uit.

3.1.4 Van leerplandoelstelling tot ontwikkelen van competentie (leren in samenhang/integratie en groei)

Het schema geeft aan dat wanneer we leerlingen willen begeleiden in het bereiken van competenties, het belangrijk is dat we leerlingen begeleiden in het zien en ervaren van de **samenhang** of **samenspel** tussen:

- kennis, vaardigheden en attitudes in functie van het bereiken van de leerplandoelstelling;
- verschillende leerplandoelstellingen in functie van het bereiken van de algemene doelstelling;
- verschillende algemene doelstellingen in functie van het bereiken van de competentie.

Leerlingen kunnen zowel tijdens de les als op stage werken rond het zien en ervaren van de hierboven beschreven vormen van samenhang. Merk op: in functie van het bereiken van de competentie dien je als leraar ook rekening te houden met de context waarbinnen deze dienen te worden bereikt. (zie inleiding op het leerplan)

De verschillende vormen van samenhang vooronderstellen telkens een hoger beheersingsniveau van de leerling. Bij de ontwikkeling van leerlijnen dient men hier dan ook rekening mee te houden. Voor het team is de volgende vraag dan ook heel belangrijk: Op welk moment verwacht men van leerlingen welk leren in samenhang?

We werken de verschillende vormen van samenhang nu verder uit.

3.1.4.1 Samenhang tussen/integratie van kennis/vaardigheden/attitudes in functie van het bereiken van de leerplandoelstelling

We zeiden reeds dat we in functie van het ontwikkelen van competenties van leerlingen verwachten dat zij leren om kennis en vaardigheden vanuit een bepaalde attitude te verankeren in hun handelen binnen welbepaalde situaties.

Vanuit deze visie werden leerplandoelstellingen **handelingsgericht** geformuleerd. Het is dan ook belangrijk om aan de hand van het gebruikte **werkwoord** in de leerplandoelstelling na te gaan welk handelen er van de leerling wordt verwacht en welke kennis (K), vaardigheden (V) en attitudes (A) hij/zij hierbij moet inzetten. De onderliggende doelen geven aan welke kennis, vaardigheden en attitudes de leerling kan inzetten in functie van het bereiken van de leerplandoelstelling. Deze onderliggende doelen zijn dan ook een hulpmiddel bij het formuleren van evaluatiecriteria.

In het kader van het belang van de samenhang tussen K,V en A in het concrete handelen, adviseren we dan ook nadrukkelijk om het evalueren van beroepsgerichte attitudes mee te nemen in de evaluatie van leerplandoelstellingen en ze niet apart te evalueren. De attitudes worden dan beschouwd als evaluatiecriteria (als gedrag dat men verwacht bij het bereiken van de doelstelling).

Voorbeeld: zie 3.1.4.4

3.1.4.2 Samenhang tussen/integratie van verschillende leerplandoelstellingen in functie van het bereiken van de algemene doelstelling

We zeiden reeds dat een algemene doelstelling wordt uitgewerkt door middel van concrete onderliggende leerplandoelstellingen. Het is belangrijk om leerlingen de samenhang tussen de verschillende doelstelling te leren zien (leraar heeft hiertoe een belangrijk voorbeeldfunctie) en te laten ervaren (inoefenen).

Voorbeeld: zie 3.1.4.4

3.1.4.3 Samenhang tussen/integratie van verschillende algemene doelstellingen/leerlijnen

Wanneer we lezen welke competenties de leerling dient te bereiken aan het einde van de studierichting, veronderstelt competent handelen dat de leerling kennis, vaardigheden en attitudes vanuit verschillende algemene doelstellingen inzet naar de gebruiker toe, in een concrete situatie.

In functie hiervan verduidelijkten we reeds het belang van samenhang tussen de leerlijnen van de AD's in functie van het bereiken van de competentie. (punt 1.1) Het is dan ook belangrijk dat leerlingen deze samenhang leren zien en ervaren, zowel in de les als op stage en dat ze hiertoe voldoende oefen- en groeikansen krijgen.

We illustreren aan de hand van een voorbeeld (// met 3.1.3) hoe leerlingen deze samenhang aan de hand van opdrachten of tijdens het uitvoeren van activiteiten kunnen leren zien en ervaren.

3.1.4.4 Synthese aan de hand van een voorbeeld

De leerling oefent in het uitvoeren van de opdracht (handelen in een concrete situaties) de samenhang tussen K,V,A van meerdere leerplandoelstellingen, vanuit verschillende AD's:

AD4:

- leerplandoelstelling: 4.1 'gegevens over de gebruiker m.b.t. de verschillende gezondheidspatronen verzamelen om de zorgsituatie van de gebruiker in kaart te brengen:

- onderliggende doelen:
  - verzamelt en ordent volgens de geldende richtlijnen over de gebruiker, zijn wensen en behoeften en zijn situatie.
  - Informeert zich over en/of observeert de gezondheidstoestand van de gebruiker met aandacht voor veranderingen en tekens.
- leerplandoelstelling: 4.3 'zorg dragen voor menselijk functioneren van de gebruiker in een complexe zorgsituatie'.
  - Alle onderliggende doelen.

AD5:

- Leerplandoelstelling: 5.1 ' De actoren en beïnvloedende actoren en beïnvloedende factoren in de zorgrelatie in kaart brengen en hun betekenis verduidelijken en toelichten.'
  - Alle onderliggende doelen.

In samenhang met AD1: leerplandoelstellingen 1.3: 'respectvol handelen, hygiënisch handelen, veilig handelen, ergonomisch handelen' en AD2: leerplandoelstelling 2.2: 'vlot en respectvol communiceren', 'belevingsgericht handelen (AD5)

Opdracht:

Vertrek vanuit een uitgeschreven situatieschets en voer een zorg (ochtendtoilet, eetmoment, ...) uit bij deze gebruiker. Hou rekening met de situatieschets en de doelen.

De situatieschets bevat de nodige informatie vanuit de verschillende patronen (bv. vanuit Gordon, vanuit ICF, ...

Doelen:

- 1) Je verzamelt en ordent volgens de geldende richtlijnen gegevens over de gebruiker zijn wensen en behoeften en zijn situatie.
- 2) Je stemt je zorg af op de gebruiker (die gebaseerd is op de verzamelde informatie en datgene wat je observeert).
- 3) Je observeert de gezondheidstoestand van de gebruiker met aandacht voor veranderingen en tekens:
  - mogelijke wensen, behoeften en vragen
  - stoornissen
  - beperkingen
  - participatieproblemen

Mogelijke handelingen/evaluatiecriteria:

- Je verzamelt en ordent volgens de geldende richtlijnen gegevens over de gebruiker zijn wensen en behoeften en kijkt het zorgdossier in en bevrageet je over de gebruiker

- Je gebruikt de informatie die je verzamelde bij de zorg van de gebruiker
- Je observeert vooraf en tijdens de zorg en past je handelen hierop aan.
- Je bespreekt je observaties met de gebruiker.
- .....

3.1.5 Groei van leren in de les naar leren op stage

Het leerplan TBZ/z is een geïntegreerd leerplan. Dit vooronderstelt dat leerplandoelstellingen zowel tijdens de les als tijdens stage worden bereikt. Het is dan ook belangrijk dat leerlingen een zicht krijgen op het samenspel tussen les en stage én dat er groei wordt verwezenlijkt van het leren in de les naar het leren op stage.

Bij het ontwikkelen van competenties is immers het begeleiden van de **transfer** tussen het geleerde tijdens de les naar het toepassen van geleerde op school naar een concrete gebruiker toe, in een concrete situatie/setting, erg belangrijk.

Wanneer de leerling het geleerde onder verwijderd toezicht en in complexe situaties, kan toepassen naar een concrete gebruiker toe, in een concrete situatie en hierbij kan functioneren in team, in een organisatie, heeft de leerling het hoogste beheersingsniveau bereikt.

Dit betekent dat naast de groei in het leren in samenhang, ook de groei van het leren tijdens de les naar het leren op stage belangrijk is:

Tijdens de les/tijdens geïntegreerd werken in schoolse context:

Fase 1: aanleren en inoefenen van leerplandoelstellingen of onderliggende doelen (aanleren van kennis en vaardigheden, vanuit een attitude)

Fase 2a: observeren/ervaren van samenhang tussen bepaalde leerplandoelstellingen en AD's.

2b: inoefenen van het handelen vanuit de samenhang tussen leerplandoelstellingen en AD's.

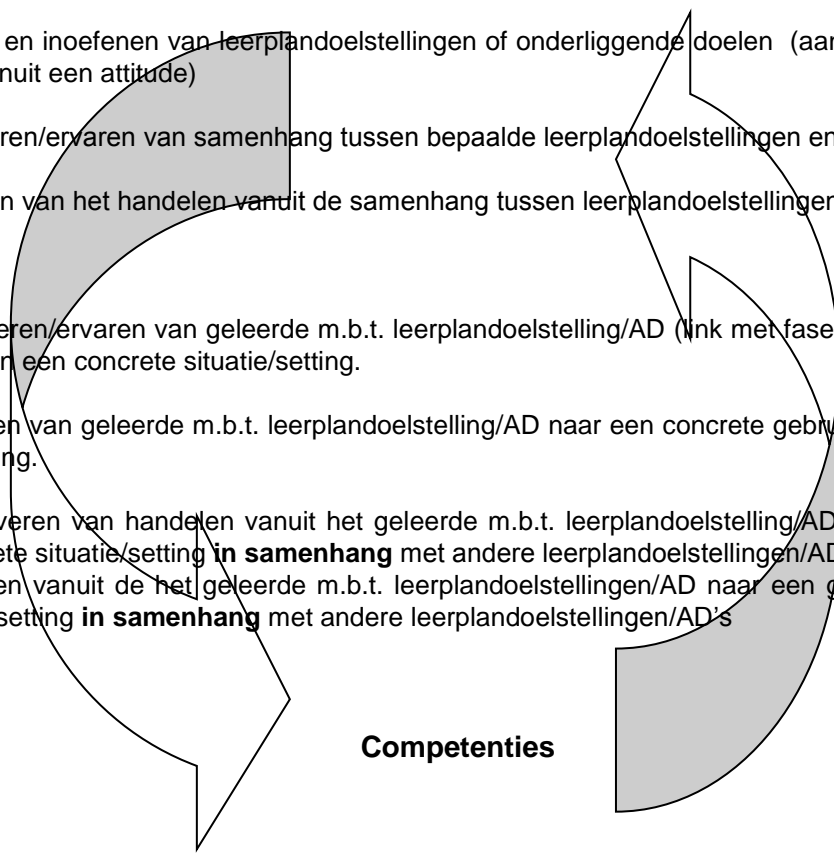
Tijdens stage

Fase 3a: observeren/ervaren van geleerde m.b.t. leerplandoelstelling/AD (link met fase 1) naar een concrete gebruiker toe, in een concrete situatie/setting.

3b: toepassen van geleerde m.b.t. leerplandoelstelling/AD naar een concrete gebruiker toe, in een concrete situatie/setting.

Fase 4a: Observeren van handelen vanuit het geleerde m.b.t. leerplandoelstelling/AD naar een gebruiker toe, in een concrete situatie/setting **in samenhang** met andere leerplandoelstellingen/AD's (link met fase 2).

4b: Handelen vanuit de het geleerde m.b.t. leerplandoelstellingen/AD naar een gebruiker toe, in een concrete situatie/setting **in samenhang** met andere leerplandoelstellingen/AD's

Competenties

Tijdens fase 4 kan men al anticiperen op een volgende stap in de leerlijn, op wat leerlingen tijdens een volgende lesperiode op school zullen aanleren en inoefenen. (= opnieuw fase 1). Het verwezenlijken van het leerplan en leren van leerlingen doorheen les- en stageperiodes is m.a.w. een **cyclisch** gebeuren.

Binnen elke fase is het belangrijk dat er een groei is van werken onder directe begeleiding naar werken onder verwijderd toezicht.

De werkwoorden die werden gebruikt zijn te situeren binnen de verschillende fasen: bv. 'verduidelijken' en 'toelichten' (Fase 1), 'aanwenden' (fase 3b en 4b),....

In de werken bij de leerplandoelstellingen, vindt u heel wat concrete suggesties omtrent het werken binnen de verschillende fasen.

Voorbeeld:

Stage:

VOORBEELDEN voor 7de jaar

In functie van het anticiperen op een volgende stap in de leerlijn, kregen leerlingen observatieopdrachten mee over het omgaan met het overlijden van een gebruiker binnen verschillende settings (gezinszorg, woonzorgcentrum, ziekenhuis,...) (**Fase 3a en 4a**)

- Kwam je tijdens stage al in contact met gebruikers waarvan het levenseinde nabij was of maakte je als stagiair een overlijden mee?

- Maakte je dit al mee in je persoonlijk leven?

Vragen gericht naar je huidige stageplaats:

- Wat is de visie van de zorginstelling/dienst t.a.v. palliatieve zorg en het omgaan met een overlijden?
- Welke aandachtspunten zijn er in de zorg voor gebruikers waarvan het levenseinde nabij is? Wie is bij de zorg betrokken?
- Aan welke tekenen herkent men een naderend levenseinde?
- Wie wordt er gecontacteerd bij een (naderend) overlijden en wie staat in voor de contacten?
- Welke zijn de geldende richtlijnen bij een overlijden binnen setting?
- Wanneer kan een gebruiker sterven binnen de setting waarin hij verblijft, wanneer vindt er een transfer naar een andere setting plaats?
- Heeft de familie de mogelijkheid om binnen de setting afscheid te nemen van de overledene?
- Welke zorgen worden uitgevoerd bij een overlijden en wie voert deze zorgen uit?
- Welke taak heeft de verzorgende/zorgkundige binnen de setting?
- Is er aandacht voor het welbevinden van personeelsleden bij een overlijden?
- Hoe voel jij je bij het omgaan met een overlijden?

Tijdens de lesperiode op school:

De stageopdracht wordt samen met de leerlingen besproken (welke ervaringen hadden ze, welke vragen hebben ze (ook ethische?), wat hebben ze geleerd,...?) en men formuleert aansluitend – samen met de

leerlingen - een aantal doelen/vragen waarrond tijdens deze lesperiode zal worden gewerkt:

- Toelichten van het concept palliatieve zorg.
- Toelichten hoe men kan tegemoet komen aan zorgvragen van een gebruiker waarvan het levens-einde nabij is.
- Tekenen van een naderend levenseinde.
- Het werken met referentiepersonen palliatieve zorg of palliatieve equipen?
- Creëren van mogelijkheden om afscheid te nemen van een gebruiker.
- Bijstaan van gebruiker en sociaal netwerk (m.i.v. psychosociale ondersteuning AD5 en communiceren over moeilijke thema's (AD2)).
- Reflecteren over en bespreken van jullie ervaringen.
- ...

Er wordt vervolgens tijdens de lessen gewerkt rond deze vragen en doelen. (**Fase 1 en 2a**)

Tijdens geïntegreerd werken op school oefenen leerlingen d.m.v. werken met casussen, skillslab aan de hand van situatieschetsen het handelen in samenhang. (**Fase 2b**)

Tijdens stage (indien situatie zich voordoet):

- De leerling observeert het handelen van de stagebegeleider/mentor/meewerkende verzorgende/zorgkundige. (**fase 3a en 4a**)
- De leerling oefent onder directe begeleiding bepaalde deelaspecten in op stage en kan zijn handelen duiden (aanwenden van kennis). (**fase 3b**) Stagebegeleider/mentor/verzorgende/zorgkundige die leerling begeleidt staat in de zorgen bij levenseinde/overlijden. Stagebegeleider/mentor en leerling bespreken de zorgen en reflecteren op de gevoelens die de zorg teweeg brengen. (**fase 4a**) (week 1 en 2).
- Leerling tracht bij het zorg dragen (deelaspecten - in samenwerking met mentor) voor een gebruiker waarvan het levenseinde nabij is/bij een overlijden (met groei van directe begeleiding naar meer zelfstandigheid) aandacht te hebben voor handelen in samenhang/te handelen vanuit een visie op totaalzorg. Stagebegeleider/mentor en leerling bespreken de zorgen en reflecteren op de gevoelens die de zorg teweeg brengen. (week 2-3) (**fase 4b: in concrete situatie**)
- Leerling oefent zich in een aantal deelaspecten bij het zorg dragen voor een gebruiker van wie het levenseinde nabij is/ bij een overleden vanuit een handelen in samenhang. Stagebegeleider/mentor en leerling bespreken de zorgen en reflecteren op de gevoelens die de zorg teweeg brengen. (week 4 en volgende stageperiodes) (**fase 4b: groei naar transfer van geleerde naar meer concrete situaties - groei naar handelen onder verwijderd toezicht is in deze specifieke situatie wat hoog gegrepen**)

3.2 Geïntegreerd werken

We vermelden in het leerplan dat het team bij het verwezenlijken van het leerplan ruimte dient te maken voor geïntegreerd werken.

Bij het **geïntegreerd werken** krijgt het handelen vanuit een totaalvisie duidelijk gestalte in functie van het bereiken van de competenties van de studierichting. 'Integratie/samenhang' en 'groei' vormen de fundamenteën van dit geïntegreerd werken.

- Integratie/samenhang:

- Het geïntegreerd werken helpt leerlingen in het zien en ervaren van de samenhang tussen verschillende AD's en leerplandoelstellingen in functie van het handelen vanuit een totaalvisie (competenties).
- Het geïntegreerd werken helpt leerlingen in het zien en ervaren van samenhang tussen het geleerde op school (kennis, vaardigheden en attitudes) en de toepassing op stage (transfer les – stage, ! van cyclisch leren).

- Groei:

- Het geïntegreerd werken helpt leerlingen in hun groei tot competentie.

Geïntegreerd werken kan zowel tijdens de **les op school** als tijdens de **stage** gestalte krijgen. In dit punt beperken we ons tot de **ruimte voor geïntegreerd werken tijdens de lesperiode op school**. Binnen deze ruimte kan men werken met geïntegreerde opdrachten (3.2.1) of rond de samenhang of samenspel tussen les en stage (3.2.2)

3.2.1 Het werken met geïntegreerde opdrachten

Geïntegreerde opdrachten zijn dus opdrachten waarbinnen het handelen vanuit een totaalvisie duidelijk gestalte krijgt in functie van competentieontwikkeling. Door het uitvoeren van opdrachten zien en ervaren leerlingen de samenhang tussen de verschillende AD's en leerplandoelstellingen.

Mogelijke richtvragen bij opmaken van geïntegreerde opdrachten:

- Bouwen de opdrachten voort op de beginsituatie van de leerling (waar staan ze in hun groeilijn, wat hebben ze reeds verworven in de lessen) of anticiperen ze op een volgende stap in de leerlijn (waar zal in een komende periode verder rond gewerkt worden tijdens de lessen)? Hoe zie je dat?
- Worden de leerlingen door de opdracht uitgedaagd om de samenhang te zien en/of te ervaren tussen de verschillende algemene doelstellingen: (ped)agogisch te handelen, zorg dragen voor gezondheid en welzijn, communiceren,...? Hoe worden ze hiertoe uitgedaagd?
- Worden de leerlingen door de opdracht gestimuleerd om te denken en te werken vanuit een totaalvisie op zorg of op begeleiding? Hoe worden ze hiertoe gestimuleerd?
- Worden de leerlingen door de opdracht uitgedaagd om kwaliteitsbewust te handelen (handelen vanuit een holistische, dynamische en emancipatorische mensvisie, respectvol handelen, hygiënisch, veilig, ergonomisch, milieubewust, economisch handelen,...Hoe worden ze hiertoe uitgedaagd?

- Zijn de opdrachten opgemaakt en/of gedragen door het gehele team, met aandacht voor een logische opeenvolging of groeiomogelijkheid?
- Werken de lay-out en taal inspirerend voor de leerlingen? Bv. kolommen, mindmapping, richtvragen,.....
- Worden de opdrachten door het team geregeld bijgestuurd?
- Worden de evaluatiecriteria geconcretiseerd?
- Is er ruimte voor reflectie voorzien?

Werkvormen voor geïntegreerde opdrachten:

- Casussen met denk- en doe-opdrachten
- Simulatieoefeningen
- Rollenspelen
- Projecten
- Observatieopdrachten
- .....

Voor concrete suggesties verwijzen we naar de wenken bij de leerplandoelstellingen en naar het luik over stage.

3.2.2 Het werken rond de samenhang les – stage

Naast het ervaren van het samenspel tussen verschillende leerplandoelstellingen/AD's, stellen we dat in de ruimte voor geïntegreerd werken ook aandacht kan worden besteed aan het samenspel tussen les en stage. We denken hierbij o.a. aan het werken met opdrachten en aan het voorbereiden en nabespreken van het stageproces/de stage-ervaringen.

Geïntegreerde opdrachten:

Naast het werken met geïntegreerde opdrachten kan ook het voorbereiden/bespreken/begeleiden van stageopdrachten die gekoppeld zijn aan een specifieke leerplandoelstellingen (in kader van fasen in groei van les naar stage) een plaats krijgen binnen de ruimte voor geïntegreerd werken.

We denken hierbij bv. aan de voorbereiding en bespreking van inhoudelijke stageopdrachten rond bv. toelichten van multidisciplinaire teamwerking, participatie van gebruikers en hun sociaal netwerk, observeren van het omgaan met bijzondere zorgnoden,.....

Ook het voorbereiden en bespreken van opdrachten die gekoppeld zijn aan een bepaalde fase in het stageproces kunnen hier een plaats krijgen. Hiervoor verwijzen we naar het deel rond stage (zie 3.3.3).

We denken hierbij bv. aan het voorbereiden of nabespreken van (integratie)opdrachten/oefeningen waarbij linken tussen les en stage gelegd worden aan de hand van concrete ervaringen; bespreken en voorbereiden van opdrachten m.b.t. stage-evaluatie, verkenning van het werkveld onder de vorm van studiebezoeken en/of inleefmomenten en/of gerichte opdrachten naar een bepaalde doelgroep, werken aan project ... Ook hiervoor verwijzen we verder naar deel rond stage.

Een heel aantal richtvragen voor het uitwerken van geïntegreerde opdrachten (3.2.1) zijn uiteraard ook hier van toepassing.

Vorbereiding en nabespreking stage-ervaringen:

Hierbij is het de bedoeling dat leerlingen in beperkte groep onder begeleiding van een stagebegeleider/leraar werken en reflecteren omtrent stage.

Concreet kan dit verschillende aspecten inhouden:

- stagevoorbereiding (zie deel stage punt 3.3.3);
- het uitwisselen van stage-ervaringen (waarbij leerlingen actief luisteren en elkaar feedback geven, zoeken naar concrete bijsturing);
- omgaan met feedback, evaluatie en remediëring (zie deel stage punt 3.3.3);
- ...

We adviseren om voldoende tijd te voorzien voor geïntegreerd werken – dit kan uiteraard ook buiten de specifieke ruimte voor geïntegreerd werken (= afhankelijk van organisatiemodel!). Het is immers belangrijk dat leerlingen voldoende tijd, ruimte en kansen krijgen om het geleerde in samenhang te verankeren en bij te sturen.

3.3 Stage

3.3.1 Situering van stage binnen vak TBZ/z (cf. Studierichtingsprofiel: inleiding op het leerplan)

In het specialisatiejaar lopen leerlingen stage bij verschillende **doelgroepen** in verschillende **settings**:

- Doelgroepen:
  - o Volwassen gebruikers
  - o Gezinnen→met aandacht voor specifieke doelgroepen
- Settings:
  - o Woonzorg: woonzorgcentra en gezinszorg
  - o Ziekenhuizen en/of andere zorginstellingen en/of diensten zoals PVT, geriatrie, voorzieningen voor mensen met een beperking, diensten thuisverpleegkundige, lokaal dienstencentrum,...
- In het **specialisatiejaar** (min. 10 wekelijkse lestijden):
  - o Woonzorgcentrum (streven naar min. 4 wekelijkse lestijden per jaar)
  - o Gezinszorg (streven naar min. 4 wekelijkse lestijden per jaar)

Tijdens de stage staat het zorgen voor en/of het begeleiden van gebruikers vanuit een totaalvisie centraal:

- Leerlingen worden begeleid in het competent worden als verzorgende/zorgkundige (C1 en C2):
  - o Niveau beginnend beroepsbeoefenaar (leerlingen beantwoorden aan het profiel van de Verzorgende/zorgkundige)
  - o In complexe zorgsituaties (zie leerplan)
  - o De groei van de leerling staat hierin centraal:
    - Groei in mate van verantwoordelijkheid: groei van het werken onder directe begeleiding naar het werken onder verwijderd toezicht (zie definitie hieronder).

Omschrijving werken onder verwijderd toezicht:

Het studierichtingsprofiel van de studierichting geeft weer welke competenties/algemene doelstellingen de leerlingen aan het einde van de graad of van het specialisatiejaar dienen te bereiken. Hierbij verwachten we dat leerlingen groeien in verantwoordelijkheid. Ze evolueren van het werken onder directe begeleiding naar het werken onder verwijderd toezicht.

Tijdens stage verwachten we dat leerlingen gedurende een welbepaalde periode vanuit een totaalvisie kinderen begeleiden of zorg dragen voor het menselijk functioneren van gebruikers onder begeleiding⁴ van de stagementor en/of stagebegeleider.

---

⁴ Een leerlingenstage wordt gedefinieerd als een op een leerlingenstageovereenkomst gebaseerde extramurale vorm van opleiding en vorming voor de leerling-stagiair, door begeleide participatie aan de activiteiten van een reële arbeidspost.

Ministeriële omzendbrief van 16 september 2002 betreffende "Leerlingenstages in het voltijds secundair onderwijs <http://www.ond.vlaanderen.be/edulex> > rubrieken > coördinatie van de omzendbrieven > secundair onderwijs > instellingen en leerlingen > stages. => zie ook Mededeling-2011-049

Hieronder omschrijven we het begrip 'werken onder verwijderd toezicht'. Het is belangrijk om bij het afsluiten van stageovereenkomsten en bij het toelichten van de bijhorende activiteitenlijsts in het bijzonder de betekenis van 'werken onder verwijderd toezicht' toe te lichten en te duiden op het belang van en de verantwoordelijkheid m.b.t. 'gedelegeerde taken'.

De activiteitenlijst vormt immers het vertrekpunt m.b.t. de gedelegeerde taken. Met andere woorden: de taken die door de stagementor gedelegeerd worden moeten steeds terug te vinden zijn in de lijst van stageactiviteiten. Per leerling kan er gedifferentieerd worden. Zo kan aan de ene leerling een bepaalde taak worden gedelegeerd, terwijl de andere leerling ze enkel onder begeleiding mag uitvoeren.

Werken onder verwijderd toezicht?

De leerling begeleiden tijdens het werken onder verwijderd toezicht betekent dat de leerling op zelfstandige wijze functioneert en hierbij:

onder verwijderd toezicht staat van de begeleider/mentor: leerling kan onmiddellijk beroep doen op de stagebegeleider/mentor die zich in de nabijheid vindt van de leerling.

gedelegeerde taken uitvoert tijdens een stagedag waarbij hij/zij – mits de mentor/begeleider snel bereikbaar is – alleen handelt. Hierbij is het de stagebegeleider/mentor die taken delegeert volgens het principe van de "goede huisvader". Hoe het toezicht tijdens de stageactiviteiten dient te worden georganiseerd is een feitenkwestie waarover via rechtsleer en rechtspraak geen uitsluitsel wordt gegeven. In elk geval zullen concrete omstandigheden moeten gewogen worden bij het bepalen van die activiteiten die worden gedelegeerd en door de leerling aldus "alleen" worden uitgevoerd:

- de leeftijd van de leerling;
- de maturiteit van de leerling;
- de omgeving waar de activiteit doorgaat;
- de aard van de activiteit;
- de persoonlijke toerekeningsvatbaarheid van de jongere.

Scholen die hun leerlingen bijvoorbeeld in de gezinszorg een ganse week alleen stage laten lopen zonder stagementor of stagebegeleider in de buurt voldoen dus niet aan de reglementaire bepalingen.

3.3.2 Stage in relatie tot het bereiken van leerplandoelstellingen

'Groei' en 'integratie/samenhang' vormen de fundamenteën van het competentieontwikkelen en dus ook van stage.

- **Groei:**

- Stage helpt leerlingen in hun groei tot competentie. De opdrachten/activiteiten bouwen voort op de beginsituatie van de leerling (waar staan ze in hun groeilijn, wat hebben ze reeds verworven in de lessen) of anticiperen op een volgende stap in de leerlijn (waar zal in een komende periode verder rond gewerkt worden tijdens de lessen).

- **Integratie/samenhang:**

- Stage helpt leerlingen in het zien en ervaren van de samenhang tussen verschillende AD's en leerplandoelstellingen in functie van het handelen vanuit een totaalvisie (competenties).

---

⁵ Volgens de omzendbrief SO/2002/09 moet de stageovereenkomst een bijlage bevatten met de geplande lijst van stageactiviteiten, die gezamenlijk wordt opgesteld door de stagebegeleider en de stagementor en die rekening moet houden zowel met de genoten schoolse opleiding en vorming als met de fysieke en psychische maturiteit van de leerling.

- Stage helpt leerlingen in het zien en ervaren van samenhang tussen het geleerde op school (kennis, vaardigheden en attitudes) en de toepassing naar een gebruiker in een concrete situatie toe (transfer les – stage, ! van cyclisch leren).

In het leerplan zijn les en stage onlosmakelijk met elkaar verbonden. Stage en les vormen dus één geheel. Kortom, leerlingen bereiken de leerplandoelstellingen zowel via les als via stage. Het hoogste beheersingsniveau wordt bereikt op stage op voorwaarde dat leerlingen een gericht leerproces doormaken. Een gericht leerproces veronderstelt vooraf gekende doelstellingen met concrete criteria, kans tot groei en dus geleidelijkheid gekoppeld aan begeleidende evaluatie met reflectie door de leerling.

3.3.3 Het begeleiden van leerlingen doorheen het stageproces

De volgende fasen staan in functie van het bereiken van de leerplandoelstellingen en dus van het competent worden:

1 Algemene introductie

Deze introductie naar stage zal bepaald worden door het gekozen ordeningskader/leerlijnen en organisatie-model. Sowieso is er een link tussen stage en les en omgekeerd! Deze link of samenhang moet duidelijk worden voor de leerlingen.

De voorbereiding van de leerlingen gebeurt in samenwerking met de leraren van het vak TBZ/z (20 uur/week + 2u/week Expressie AV). Een goede voorbereiding werkt motiverend, prikkelt op een gezonde manier de nieuwsgierigheid naar het werkveld en de gebruikers en verlaagt de drempel om op stage te gaan.

Tijdens de algemene introductie komen volgende inhouden aan bod:

- Kwaliteitsbewust handelen naar gebruikers en hun omgeving vanuit een emancipatorische, holistische en dynamische mensvisie binnen de stagecontext;
- Administratieve voorbereidingen zoals stageovereenkomst, stageplaatsen, stageplanning, afspraken en regels in stagereglement...;
- Leerlingen zicht laten krijgen op de doelstellingen en competenties die ontwikkeld dienen te worden, stageactiviteiten, stageschrift en stage-evaluatiecriteria.
- Kennismaken met de wijze van stagebegeleiding, mentorschap en evaluatie ...;

Er zijn verschillende bruikbare werkvormen zoals kennismakingsbezoeken in het werkveld, getuigenissen van gebruikers en hun omgeving, verzorgenden, stagebegeleiders, stagementoren, inleefsituaties, stellingenspel ...

Een informatiemoment naar ouders toe is heel belangrijk in functie van het erkennen van hun ouderrol.

2 Specifieke introductie voor de stage

De specifieke introductie gebeurt vooraleer de leerlingen naar een nieuwe stageplaats gaan. Een gedeelte gebeurt soms klassikaal, de rest gebeurt in een individueel contact.

Tijdens deze introductie maakt de stagebegeleider kennis met de leerlingen en geeft deze informatie door. Vooraf dient de stagebegeleider hiertoe duidelijke afspraken te maken met de stagementor zowel op inhoudelijk als op praktisch gebied.

Tijdens de specifieke introductie komen volgende inhouden aan bod:

- informatie over de stageplaats zoals ligging, infrastructuur, uurregeling, dagindeling, gewoonten, kledij, maaltijden ...

- informatie over de visie van de stageplaats op zorgen en/of begeleiden én de mogelijke concretisering naar gebruikers toe
- opsporen van de individuele beginsituatie van de leerling: waar staat de leerling in zijn competentiegroei? Wat zijn haar/zijn kwaliteiten/talenten? Welke zijn de uitdagingen/werkpunten/aandachtspunten voor de leerling en hoe wordt dit aangepakt?
- leermogelijkheden op basis van stageactiviteitenlijst, doelstellingen, evaluatiecriteria, stageschrift
- eerste stagedag en onthaal, stagebezoeken, stagementor, momenten van tussentijdse en eindevaluatie ...

3 Tijdens de stage

Stage betekent voor een leerling het doormaken van een leerproces via het opdoen van steeds complexer wordende professionele ervaringen en de daarbij behorende reflectie.

Leerlingen worden in dit proces begeleid door de stagebegeleider en de stagementor. Dit betekent:

- door de mentor onthaald worden, kans krijgen tot wennen, activiteiten (in ruime zin, ADL ...) mogen meemaken, observeren ... ruimte en tijd krijgen tot het verwoorden van eerste gevoelens en indrukken. De eerste dagen laten immers een onuitwisbare indruk na op de leerling.
- belangrijk is dat de gebruiker gesitueerd wordt in zijn totaliteit, toelichten van concrete situaties/gebeurtenissen ... op stage zodat leerlingen een genuanceerd beeld krijgen en niet blokkeren naar aanleiding van bepaalde ervaringen
- activiteiten worden samen of onder begeleiding van de stagementor voorbereid, uitgevoerd en besproken. Stagebegeleiders zijn tewerkgesteld als stagebegeleider door de school en niet als werknemer van de zorginstelling. Zij mogen dus in de hoedanigheid van stagebegeleider zelf geen zorgkundige of verpleegkundige handelingen stellen (ongeacht de discipline van de stagebegeleider). In noodgevallen treden ze op als een goede burger ('goede huisvader').
- dat stagebegeleiders leerlingen op de werkvloer observeren, ondersteunen en coachen:
  - samen met de leerling zijn/haar beginsituatie opsporen;
  - feedback en feedforward geven op basis van bijgewoonde momenten die van allerlei aard kunnen zijn bv. Eetsituaties, activiteitenbegeleiding, hygiënisch zorg,...
  - stageopdrachten begeleiden en bijsturen;
  - tussentijdse evaluatie en eindevaluatie voorbereiden;
  - evaluatiegesprekken en nabesprekingen.
- stageschrift is motor tot gesprek met de stagebegeleider en mentor;
- regelmatige feedback met concrete bijsturingen geeft samen met reflectie door leerling kansen tot leren (met aandacht voor remediëring i.v.m. aandachtspunten vanuit vorige stageperiodes);
- tussentijds evalueren (= begeleidend evalueren) samen met de leerling, de stagementor en de stagebegeleider van zowel positieve punten als werk- of aandachtspunten en tips; de leerling doet een eerste insteek aan de hand van concrete evaluatiecriteria met voorbeelden, de mentor en de stagebegeleider vullen aan en de stagebegeleider stuurt het gesprek als een goede moderator en maakt een bilan (= waar staat de leerling in het groeiproces, wat loopt goed, waaraan moet nog gewerkt worden en hoe wordt dit aangepakt door de verschillende partijen) op.
- eindevaluatie voorzien samen met de drie partijen met duidelijke evolutie van werkpunten én al dan niet bereiken van doelstellingen en concrete remediëringsafspraken.

De tussentijdse en eindevaluatie wordt voorbereid door de leerling en ook achteraf aangevuld met wat er gehoord werd op de bespreking. Dit biedt de mogelijkheid om het leerproces bij de leerling te verhogen en op te volgen!

De begeleiding gebeurt in een sfeer van veiligheid, geborgenheid en bevestiging, in dialoog en met professionele deskundigheid. De voorbeeld- en voorleefunctie van stagebegeleider en stagementor is van doorslaggevend belang. Het geven van groeikansen aan leerlingen primeert.

Werken met het schoolteam (leraren van het vak verzorging) rond stage is ondersteunend en richtinggevend en verhoogt de kwaliteit van begeleiden én lesgeven. Op de vergaderingen kunnen bv. ervaringen uitgewisseld worden en kan er gezocht worden naar begeleidingstips bv. via een supervisiemethodiek.

4 Na de stage

Na de stage vindt er op de meeste scholen een stagevergadering plaats waarop de individuele evaluatiegegevens worden getoetst aan de concrete evaluatiecriteria en eventuele remediëring wordt afgesproken. De uiteindelijke stagebeoordeling wordt gegeven door de stagebegeleider op basis van de gegevens van de stagementor en de evolutie in het leerproces van de stagiair.

De stagebegeleider heeft eventueel ruggespraak met het stageteam; de klassenleraar en directie kunnen als waarnemers aanwezig zijn.

Verder heeft de leerling meestal samen met de stagebegeleider een individuele nabespreking van de stage en de stageopdrachten. Zo krijgt de leerling een duidelijk beeld van zijn leerproces aan de hand van de doelstellingen. Zowel wat goed liep als wat minder goed liep komt hierbij aan bod alsook de wijze op welke verder kan gewerkt worden. Bijsturing of remediëringsafspraken werken het best wanneer deze in concrete gedragstermen worden geformuleerd (schriftelijk en mondeling) en wanneer deze zowel naar de volgende stage als naar het lesgebeuren gericht zijn. Helderheid over wie deze afspraken samen met de leerling opvolgt en hoe is hierbij noodzakelijk. Soms werkt men met schriftelijke overeenkomsten.

In moeilijke situaties organiseren scholen vaak een gesprek met ouders, leerling, stagebegeleider en eventueel stagecoördinator, zodat alle partijen goed weten wat er aan de hand is en welke de remediëringsafspraken zijn.

Stage-evaluaties worden in een globaal geschreven beoordeling weergegeven. In de meeste scholen worden deze na elke stageperiode aan de ouders voorgelegd afhankelijk van evaluatieafspraken op school.

Aan het einde van het leerjaar volgt een eindbeoordeling voor stage op basis van volgende vragen:

- heeft de leerling de doelstellingen van het specialisatiejaar bereikt?
- Hoe is de evolutie over het jaar?
- In welke mate heeft de leerling de competenties bereikt?

De besluiten van de stagevergadering worden vervolgens voorgelegd en besproken op de klassenraad. De delibererende klassenraad oordeelt dan over het **totaal** van de vorming waarvan stage een belangrijk deel uitmaakt.

Stagevergaderingen geven ook de mogelijkheid tot nascholing ter bevordering van de kwaliteit van het stage begeleiden. Regelmatige evaluatie van de stagewerking zowel met als zonder mentoren biedt leerkansen voor het hele team. Ook kan er heel wat informatieve en praktische uitwisseling gebeuren.

Tenslotte leert de ervaring, dat het zinvol is wanneer de hele stagewerking regelmatig bevroegd en bijgestuurd wordt, zowel vanuit ervaringen met leerlingen, contacten met het werkveld, visie- en sectorontwikkelingen als ervaringen van leraren en stagebegeleiders. Uiteindelijk dient stage en les naar leerlingen toe een samenhangend geheel te vormen.

3.3.4 Werken met activiteitenlijst en stageschrift in functie van groei en integratie/samenhang

In het kader van stage is het wettelijk verplicht om te werken met een activiteitenlijst en stageschrift. We werken in dit punt suggesties uit m.b.t. de activiteitenlijst, de plaats van leerplandoelstellingen binnen het stageschrift en het werken met opdrachten binnen het stageschrift.

We stelden in de inleiding op dit deel rond stage dat groei en samenhang/integratie belangrijke elementen zijn. De activiteitenlijst en het werken met opdrachten staan dan ook in functie van groei en van het zien en ervaren van samenhang/integratie naar een gebruiker toe, binnen concrete situaties.

1 Activiteitenlijst:

Belangrijk is het geïndividualiseerd zijn van de stageactiviteitenlijst en het afgestemd zijn op de leerplandoelstellingen en het gekozen ordeningskader/leerlijn.

De evaluatiecriteria moeten eveneens gebonden zijn aan de leerplandoelstellingen en de competenties, het gekozen ordeningskader/leerlijn.

- Voor het opmaken van de lijst zie: (beroepsprofielen) en deel 2 juridisch kader.
- Lijst is aangepast aan de stageperiode/setting (cf. ordeningskader/leerlijnen), met ruimte voor aanvullingen op niveau van de individuele leerling.
- Ruimte voor bijhouden van activiteitenlijst in stageschrift: wat gedaan, hoe verlopen, vragen, bijsturing,....

2 Leerplandoelstellingen/doelen

Afhankelijk van de beginsituatie van de leerling binnen het ordeningskader/leerlijnen worden in het stageschrift de(leerplan)doelstellingen/doelen opgenomen waarrond de leerling tijdens deze stageperiode, in deze setting zal werken. De activiteitenlijst, stageopdrachten en evaluatiedocumenten zijn hiertoe hulpmiddelen.

3 Stageopdrachten

Deze stageopdrachten maken deel uit van het stageschrift en situeren zich binnen het wettelijk kader van het leerplan.

Bedoeling van de stageopdrachten

- Deze opdrachten ondersteunen het stageproces en/of staan in functie van het geïntegreerd werken (zie punt 3.2);
- Ze helpen leerlingen in het zien/en ervaren van de samenhang tussen verschillende AD's en leerplandoelstellingen in functie van het handelen vanuit een totaalvisie;
- Ze helpen leerlingen in het zien en ervaren van samenhang tussen het geleerde op school (K,V,A) en de toepassing op stage (transfer les- stage, ! cyclisch leren);
- Ze stimuleren leerlingen om te denken en te werken vanuit een totaalvisie op zorg of op begeleiding, dagen de leerlingen uit om kwaliteitsbewust te handelen (handelen vanuit een holistische, dynamische en emancipatorische mensvisie, respectvol handelen, hygiënisch, veilig, ergonomisch, milieubewust, economisch handelen,...); dagen de leerlingen uit om de samenhang te zien en/of te ervaren tussen de verschillende algemene doelstellingen: (ped)agogisch handelen, zorg dragen voor gezondheid en welzijn, communiceren,....

- ...

Tips bij het uitwerken van opdrachten:

- worden uitgewerkt/gedragen door het gehele team;
- bouwen voort op waar leerlingen staan in hun groeilijn (beginsituatie van de leerling), op wat ze in de lessen reeds verworven hebben, op waar ze nog verder zullen aan werken in de lessen (cyclisch proces, waarbij transfer stage – les voortdurend begeleid moeten worden);
- zijn gekoppeld aan evaluatiecriteria;
- dienen als reflectie op de ontwikkeling van de doelstellingen/competenties gelinkt aan de evaluatiecriteria (reflectielussen moeten opgenomen worden);
- zijn uitgewerkt met aandacht voor een logische opeenvolging of groeimogelijkheid;
- hebben een inspirerende lay-out, bv. kolommen, mindmapping, richtvragen,.....;
- worden gedurende de stageperiode begeleid en bijgestuurd afhankelijk van context, concrete situatie, gebruiker;
- worden door het team op regelmatige basis bijgestuurd;
- ....

Belangrijke bemerking: “Less is more! “

Suggesties voor stageopdrachten:

- Eerste ervaringen en gevoelens (positieve en negatieve) met doelgroep, collega's, verantwoordelijke, stagementor, stagebegeleider
- Korte situering van de stageplaats (sommige delen kunnen uitgewerkt zijn door het team): benaming/aard, wie zijn de gebruikers, zorgverleners, wat is de missie/zorgvisie/ visie op begeleiden, en ruimte voor eigen bedenkingen, vragen,...
- Opdrachten die leerlingen een zicht helpen krijgen op de praktische organisatie en structuur van de stage (praktisch-organisatorisch)
- Opdrachten die leerlingen helpen in het verwerkings-en reflectieproces omtrent datgene wat ze op stage meemaken: aan de hand van richtvragen, verwerkt in een observatieopdracht, wekelijks ervaringen laten neerschrijven, bv. Bij onthaal, rond taalgebruik,...
- Leerlingen met concrete voorbeelden laten aangeven of ze hun doelstellingen hebben bereikt (als voorbereiding van evaluatie)

- Werken met ventilatieblad waarop leerlingen gevoelens, gebeurtenissen kunnen neerschrijven (vertrouwelijk tussen leerling en stagebegeleider).
- Voorbereiding van tussentijdse en eindevaluatiemomenten aan de hand van concrete vragen, zelf-evaluatieformulier,...
- Ruimte voor de leerling om synthese te maken van het evaluatiegesprek, om te verwoorden wat men heeft gehoord tijdens dit gesprek (gevoelens, positieve feedback, werkpunten) en hoe aan deze werkpunten werken?
- Ruimte voor het opnemen van concrete werkpunten (vorige stage, volgende stage)
- Inhoudelijke opdrachten rond bv. toelichten van teamwerking (AD3), de inspraak van gebruikers en hun sociaal netwerk (AD5), concretiseren van kwaliteitsbewust handelen (AD1), ethisch reflecteren m.b.t. een thema (alle AD's), informatie m.b.t aandoening van een gebruiker (AD4), ... Voor meer suggesties: zie wenken bij leerplandoelstellingen.
- Opdrachten waarbij 'de gebruiker' of 'een bepaalde activiteit/situatie' (maaltijdgebeuren, zorg, spel,...) het centrale uitgangspunt van de opdracht vormen.
- Opdrachten m.b.t. het evalueren van het eigen handelen⁶ tijdens een activiteit/zorg en formuleren van aandachtspunten naar de toekomst toe (bijsturing)
- Observatieopdrachten:
  - o in functie van het observeren/ervaren van het geleerde m.b.t. leerplandoelstelling/AD naar een concrete gebruiker toe, in een concrete situatie/setting (zie fase 3a punt 3.1.5);
  - o In functie van het observeren van het handelen vanuit het geleerde m.b.t. leerplandoelstelling/AD naar een gebruiker toe, in een concrete situatie in samenhang met andere leerplandoelstellingen/AD's (zie fase 4a punt 3.1.5);
  - o In functie van het anticiperen op een volgende stap in de leerlijn, op wat leerlingen tijdens een volgende lesperiode op school zullen aanleren en inoefenen (zie fase 4 punt 3.1.5).
  - o Observeer een totaalzorg bij een gebruiker aan de hand van richtvragen, stappenplan;
  - o Observatieopdracht waarbij gebruiker centraal staat: Observeer een gebruiker doorheen de stageperiode: 1 item per week (specifieke voeding, verzorging van gebruiker met multiproblemen, zelfbeleving,...) en dit aan de hand van richtvragen.
  - o ...

---

⁶ AD1: 1.4 (methodisch handelen)

- Schets een algemeen beeld van een bepaalde gebruiker a.d.h.v. een schrijfkader (schrijfkader bevat richtvragen bv. m.b.t. de verschillende patronen (Gordon));
- Beschrijf de wijze waarop men omgaat met de zorg voor een gebruiker met multiproblemen (a.d.h.v. richtvragen, bv.: Hoe stemt men de zorg af op de gebruiker? Hoe biedt men psychosociale ondersteuning? Wat was jouw taak bij het zorg dragen?
- ....

3.3.5 Rol stagebegeleider – mentor

Wanneer men er voor kiest om op deze wijze te werken is het belangrijk om duidelijke afspraken te maken omtrent de rollen van de stagebegeleider en stagementor. In heel wat scholen organiseert men daartoe mentorenoverleg op de school waarbij men tot een wederzijdse afstemming komt.

1 Stagebegeleider

De stagebegeleider is een leraar met een duidelijke onderwijsopdracht op de stageplaats namelijk het begeleiden van het stageleerproces van de stagiair en functioneert binnen het kader van de zorg en bijstandsverlening en het kader van KB 78 voor zorgkundigen.

De stagebegeleider:

- is aangesteld door de school en geeft bij voorkeur ook les;
- stelt zich loyaal op zowel binnen schoolteam als binnen stageplaats;
- bezit sociale vaardigheden om leerlingen te begeleiden (heeft inzicht, is objectief, kan structuur aanbrengen, kan bevestigen en ondersteunen, is een identificatiefiguur ...); kan een gesprek aangaan met leerlingen over leersituatie (leergesprek), gebruikers, gevoelens in de dagelijkse stagesituatie ...;
- heeft zicht op de beginsituatie en het stageleerproces van de leerling;
- bouwt een professionele relatie op met de stagementor;
- kan overleggen en onderhandelen met alle betrokken partijen;
- neemt door middel van coaching (indien mogelijk: afhankelijk van setting) actief deel aan het stageleerproces tijdens zorgende, (ped)agogische, huishoudelijke activiteiten: laat de leerling evalueren en reflecteren en geeft concrete feedback en bijsturing;
- indien men als stagebegeleider moeilijk kan coachen op de werkvloer, moet de begeleiding gebeuren via stageschrift en regelmatig gesprek met leerling in samenspraak met de stagementor/dienst.
- bezit de vaardigheid en deskundigheid om vorderingen van leerlingen op te volgen, bij te sturen en te evalueren;
- begeleidt het werken met het stageschrift
- beoordeelt de stage op het einde van het stageproces, na advies van de stagementor en in samenspraak met de stagevergadering;
- maakt een schriftelijke rapportage op van het stageproces/verloop van de leerling;
- rapporteert aan de stagecoördinator, stagevergadering, klassenraad;
- heeft ervaring in het stageleergebied en/of doet alsnog ervaring op, houdt actuele ontwikkelingen bij;
- neemt deel aan stagevergaderingen en delibererende klassenraden;
- bespreekt in de klasgroep op gestructureerde wijze stage-ervaringen die kunnen worden veralgemeend.

2 Stagementor

De stagementor is een personeelslid van de stageplaats (met een begeleidingsopdracht vanwege de stagegever); bij afwezigheden zorgt hij voor een vervanger.

De stagementor is een belangrijke schakel in het leerproces van de leerling. De stagementor heeft een aanvullende taak in de vorming van de leerling. De stagementor brengt gegevens aan die bijdragen tot de evaluatie.

Er kan ook meer dan één mentor zijn bv. een directe collega-verzorgende/zorgkundige en de verantwoordelijke. Belangrijk is dat er heldere afspraken zijn en dat beide mentoren betrokken worden bij de begeleiding en evaluatie.

De stagementor

- bezit minimaal een evenwaardig niveau als de leerling-verzorgende/zorgkundige;
- stelt zich loyaal op zowel naar schoolteam toe als binnen eigen organisatie;
- is sociaal vaardig om leerlingen te begeleiden (heeft inzicht, is objectief, kan structuur aanbrengen, heeft verbale mogelijkheden, kan bevestigen en ondersteunen, is een identificatiefiguur ...);
- is deskundig en heeft praktijkervaring op de stageplaats;
- is de contactpersoon op de stageplaats voor alle vragen in verband met stages;
- is op de hoogte van de doelstellingen en evaluatiecriteria, kijkt stageschrift na, bereidt voor en neemt deel aan de evaluatiemomenten op de stageplaats;
- introduceert de leerling op de stageplaats en geeft zowel praktische als inhoudelijke informatie;
- is tactvol en respecteert het beroepsgeheim ten opzichte van de leerling stagiairs;
- werkt concreet samen met de leerling en geeft feedback;
- volgt het functioneren van de leerling op;
- meldt tijdig problemen, tekorten in het functioneren van de leerling aan de stagebegeleider;
- is niet verantwoordelijk voor de eindbeslissing i.v.m. stage.

3.3.5 Het organisatorisch kader voor stage

- We verwijzen we hiervoor naar de Mededeling rond stage (doc: M-VVKSO-2011-049) en naar edulex (www.ond.vlaanderen.be/edulex).
- Plan voldoende lange stageperiodes in (periodes van 4 weken voor woonzorgcentra, gezinszorg) zodat leerlingen kunnen wennen, groeien en bijsturen naar aanleiding van tussentijdse evaluatie.
- Het werken met blokstages is aanbevolen.
- Het werken met terugkomdagen kan heel wat mogelijkheden bieden naar geïntegreerd werken: stagebesprekingen, supervisie, werken met stageschrift, werken rond geïntegreerde opdrachten, remediatie ...

3.4 Geïntegreerde proef⁷

Zie visietekst: De geïntegreerde proef in het voltijds secundair onderwijs (www.vvksso.be -> Visieteksten).
Zie GIP-fiche op lessentabel: www.vvksso.be -> lessentabellen -> specialisatiejaren -> TBZ/z)

3.5 Evalueren van het vak TBZ/z in het specialisatiejaar (bso)

Inleiding

In dit document – dat tot stand kwam in samenwerking met de pedagogische begeleiders – willen we de thematiek van het evalueren uitdiepen en willen we leraren en directie handvatten aanreiken voor het evalueren van het beroepsgericht vak 'TBZ/z' van het specialisatiejaar bso van het studiegebied Personenzorg. We spreken van handvatten omdat evaluatie behoort tot de pedagogische vrijheid of autonomie van de school. Het lijkt ons dan ook aangewezen dat leraren en directie samen nadenken om tot een kwaliteitsvol, schoolspecifiek evaluatiebeleid te komen.

Het vak 'TBZ/z' betreft minimaal 20 lessen per week + 2u Expressie AV. Het omvat 2 competenties en 7 algemene doelstellingen die elk verder worden geconcretiseerd in verschillende leerplandoelstellingen. Deze worden (bij voorkeur) door meerdere leraren aangeleerd en/of dus ook geëvalueerd. De realisatie van het leerplan of het bereiken van de competenties vereist een integratie en/of samenhang van leerplandoelstellingen, afkomstig van verschillende algemene doelstellingen. Alvorens tot de evaluatie van leerlingen over te gaan, dient het schoolteam⁸ een aantal voorbereidende stappen te zetten (punt 1).

De evaluatie is de verantwoordelijkheid van het team en niet van een individuele leraar. Een weloverwogen evaluatiebeleid, gedragen door het hele team, is dan ook wenselijk. In dit document focussen we op de evaluatie van de leerling.

Evalueren heeft 2 grote functies:

1. Evaluaties die enkel **begeleidend** van aard zijn. Het is immers de bedoeling dat leerlingen de kans krijgen om te oefenen, te leren uit gemaakte fouten, te leren van gekregen feedback (punt 2).
2. Evaluaties die leiden tot de **beoordeling** (attestering) van een leerling (punt 3).

Het is zeer belangrijk dat een leerling vooraf weet of het een begeleidende of beoordelende evaluatie is.

1 Voorbereidende fase

Alvorens we als team kunnen focussen op het evalueren van leerlingen dient men voorafgaande, op niveau van het schoolteam – in overleg met de directie – voorbereidende stappen te zetten.

1.1 Organisatie en planning van het vak 'TBZ/z'

- Voor of bij de start van het schooljaar is het belangrijk met het schoolteam alle leerplandoelstellingen te ordenen om een logische leerlijn/groeilijn voor leerlingen te bekomen.

⁷ De informatie i.v.m. GIP is ook terug te vinden op de GIP-fiche bij het leerplan.

⁸ Wanneer we het begrip 'team' gebruiken, bedoelen we daar alle actoren mee die de leerlingen begeleiden: de leraar, de stagebegeleider, de mentor, ... Wanneer we enkel die actoren bedoelen die verbonden zijn aan de school, gebruiken we de term 'schoolteam'. Wanneer we het verder in document hebben over de 'leraar', wordt hiermee, wanneer het stage betreft, ook de mentor of stagebegeleider bedoeld.

- Als eerste logische stap dient men na te gaan welke stageplaatsen/settings best in aanmerking komen om de leerplandoelstellingen te bereiken en een keuze te maken om leerlijnen te ontwikkelen in functie van de plaatsen waar leerlingen stagelopen of omgekeerd.
- Het is belangrijk om – ongeacht het organisatiemodel waarvoor men kiest - als schoolteam af te spreken of men geïntegreerd werken + stage als een aparte cluster beschouwt (in functie van beoordeling en rapportering) of dat men geïntegreerd werken/stage integreert binnen elke cluster.
- We adviseren om binnen het vak 'TBZ/z' een aparte evaluatie en rapportering voor GIP te voorzien. (zie: fiche GIP bij de lessentabel en deel 3.4 in servicedocument)

Voorbeeld: mogelijk model voor planningsdocument⁹: in de cellen vermeldt men het nummer van de leerplandoelstelling.

	specialisatiejaar
Kwaliteitsbewust handelen	
Communicatie	
Samenwerking/team + organisatie	
Gezondheid en welzijn	
Pedagogisch handelen	
Indirecte zorg	
Oriënteren op studie/beroep	

- In een volgende stap bepaalt het schoolteam welke leerplandoelstellingen aan bod komen in welke periode en wanneer bepaalde doelstellingen en/of beheersingsniveaus (tussenniveaus) worden beoordeeld:
  - Aanleren, inoefenen (= begeleiden¹⁰) en eventueel beoordelen¹¹ van leerplandoelstellingen of onderliggende doelen tijdens de les: door welke leraar en wanneer? Bv. Door leraar A

⁹ Planningsdocument kan ook weerspiegeling zijn van gekozen organisatiemodel. We maken op dit ogenblik binnen dit model nog geen onderscheid tussen les en stage. Op stage en tijdens het geïntegreerd werken krijgt de leerling de kans om het geleerde toe te passen naar de gebruiker toe, in een concrete situatie (hoogste beheersingsniveau van de doelstelling). Daarnaast leert de leerling in het handelen het geleerde vanuit meerdere doelstellingen te combineren in functie van het groeien in competentie (samenhang/integratie). Het onderscheid tussen les en stage wordt dus pas relevant in de volgende stappen.

¹⁰ Zie punt 2.

¹¹ Zie punt 3.

- Inoefenen/begeleiden van het zien van samenhang tussen bepaalde leerplandoelstellingen én van het handelen vanuit die samenhang (bv. tijdens de les, tijdens het geïntegreerd werken)
  - Toepassen van het geleerde m.b.t. de leerplandoelstelling naar de gebruiker toe, in een concrete situatie (op stage/setting): inoefenen en beoordelen.
  - Toepassen van het geleerde m.b.t. de leerplandoelstelling naar de gebruiker toe, in een concrete situatie (op stage/setting) **in samenhang met andere leerplandoelstellingen** (in functie van het bereiken van de competentie): inoefenen en beoordelen.
- Vermits men de leerplandoelstellingen op verschillende wijze kan ordenen en clusteren: per algemene doelstelling, zelfgekozen cluster (inhoudelijke samenhang al dan niet met de keuze voor geïntegreerd werken + stage als aparte cluster) of.... is het naar de rapportering van evaluatiegegevens toe wenselijk dat er transparantie is tussen het rapport¹² en de clustering/organisatie van het vak Verzorging.
Merk op: Belangrijk om na te denken over de wijze en het tijdstip dat men rapporteert over stage (na elke stageperiode – of op het ogenblik dat men rapporteert over het geheel van het vak TBZ/z /studierichting).
  - Tenslotte moet we als schoolteam vooraf bepalen welk gewicht iedere cluster naar tijdsbesteding en/of welk gewicht iedere cluster in de beoordelende fase zal krijgen.
  - Suggesties:

Bij het bepalen van het gewicht van elke cluster in de beoordelende fase kunnen we:

- vertrekken van het aantal effectieve les- en/of stage-uren dat we besteden aan iedere cluster (tijdsbesteding),
- of elke cluster als even belangrijk beschouwen,
- of als team vooraf het gewicht van elke cluster vastleggen (kan variëren van jaar tot jaar of van periode),
- of...

1.2 Formuleren van evaluatiecriteria

- In functie van het begeleiden en beoordelen van leerlingen is het belangrijk dat evaluatiecriteria (SMART) vanuit de leerplandoelstellingen en vooraf worden uitgeschreven. Voor aanzetten tot het formuleren van deze criteria, verwijzen we naar het servicedocument.
- Suggesties:
  - Let bij het uitschrijven van de criteria goed op het werkwoord dat werd gebruikt in de leerplandoelstelling: het geeft het minimaal vereiste beheersingsniveau weer, het verwijst naar de handeling die van de leerling wordt verwacht.
  - In functie van het bereiken van de competenties dienen leerlingen tijdens het geïntegreerd werken en op stage (= in concrete situaties) verschillende leerplandoelstellingen te combine-

¹² Dit geldt zowel voor de tussentijdse rapporten als voor het (eind)rapport waarop de delibererende klassenraad zijn eindbeoordeling voor het al dan niet slagen voor het schooljaar/studierichting baseert. (zie 3.2 en 3.3)

ren bij het handelen. Het is belangrijk om na te gaan op welk moment men welke integratie van de leerlingen verwacht en dit dan ook uit te schrijven op niveau van de criteria.¹³

2 Het begeleidend evalueren van leerplandoelstellingen

2.1 Hoe begeleiden we als team de leerling?

Dit bespreken we in team, op niveau van de studierichting en/of graad en/of leerjaar en in overleg met de directie:

2.1.1 *Wat verstaan we onder begeleidend evalueren?*

Vanuit het oogpunt van de leerling gebeurt het begeleidend evalueren tijdens een soort training, een oefenperiode waarin hij de kans krijgt om te groeien naar wat van hem wordt verwacht (leerplandoelstellingen), zonder dat hij over dit oefenen een waardeoordeel krijgt in functie van attestering. Het begeleidend evalueren is een gezamenlijke en gedeelde verantwoordelijkheid van leerlingen en het team.

2.1.2 *Hoe verloopt het begeleidend evalueren?*

2.1.2.1 *Rol van het team*

Tijdens de fase van het begeleidend evalueren, heeft de leraar/mentor een coachende rol.

Merk op: de mentor heeft enkel in deze fase een verantwoordelijkheid, en niet in de fase van het beoordelend evalueren.

Doel?

- Leerlingen begeleiden in hun leerproces door continue reflectie en bijsturing.

Wanneer gebeurt wat?

- Vooraf helderheid verschaffen over **wat** en **hoe** men wil dat leerlingen leren (wordt bepaald door het schoolteam).
  - Suggestie:
    - Het kan zinvol zijn om in functie van het begeleiden van de leerlingen samen met hen criteria (kennis, vaardigheden en attitudes in samenhang) te zoeken en te ordenen.
    - Tijdens het begeleiden kunnen we meer criteria hanteren dan tijdens het beoordelen van de leerling.
- Het begeleidend evalueren gebeurt **permanent** en **regelmatig** waarbij de feedback gegeven tijdens de les en tijdens stage als één geheel wordt beschouwd (koppeling les - stage).

Hoe?

---

¹³ Voorbeeld: Zorg dragen voor het menselijk functioneren van de gebruiker in een concrete situatie: naast het formuleren van criteria m.b.t. het bereiken van deze specifieke doelstelling (AD4), kan men criteria formuleren als: 'aanwenden van kennis (functioneren van gebruiker i.v.m. verschillende gezondheidspatronen, aanwenden van informatie m.b.t. aandoeningen en ziektes, aanwenden van kennis i.v.m. veranderingen/tekens,...); vlot communiceren (AD2); kwaliteitsbewust handelen (AD1), bieden van psychosociale ondersteuning (AD5). Mate van mogelijkheid tot integratie door leerling kan hierbij evolueren doorheen de graad.

- Leerlingengedrag/handelingen/producten...m.b.t. het leren observeren en registreren.
- Wat we als leraar/mentor zien, horen, voelen....spiegelen of 'teruggeven'.
- Feedback geven: zinvol, vanuit ik-vorm, concreet, onderscheiden van gedragsbeschrijvingen en interpretaties, peilen naar reacties....
- Vragen naar bevindingen van de leerlingen zelf m.b.t. de opgegeven criteria: hoe kijkt hij naar zijn leerproces, hoe ervaart hij dit, hoe ervaart hij de opdracht....
- Kort op de bal bijsturen: concrete werkpunten en advies formuleren, zeggen wat leerling al goed doet, wat hij beter kan en hoe de leerling dit best aanpakt.
- Creëren van een veilig en stimulerend leerklimaat en voldoende tijd voorzien voor het begeleidend evalueren.
- Het eigen onderwijsproces aanpassen aan het leerproces van leerlingen.

2.1.2.2 Rol van de leerling?

Tijdens de fase van het begeleidend evalueren heeft de leerling de rol van 'lerende'.

Doel?

- Inzicht krijgen op en in handen nemen van eigen leerproces, eigen mogelijkheden, vorderingen en beperkingen leren kennen, zichzelf bijsturen en opnieuw proberen/oefenen/...(=reflecteren)

Hoe?

- Volgens bepaalde werkmodellen, bv. Korthagen, Starr-methode, Swot-analyse....
- Mondeling, schriftelijk, met woorden, symbolen, kleuren
- Co-evaluatie (leraar/mentor en leerling), zelfevaluatie (leerling), peerevaluatie (medeleerlingen)

2.2 Rapportering van het begeleidend evalueren

De rapportering kan mondeling of schriftelijk/digitaal gebeuren door een leraar/mentor en/of leerling onder de vorm van reflectieblaadjes, checklists, soort dag- of logboek, portfolio....waarin de voortgang in het verwerken van de leerplandoelstellingen/doelen/handelingen/criteria vastgelegd wordt. Dit laat toe om bij te sturen en te borgen wat goed gaat.

2.3 Attestering

Het begeleidend evalueren gaat vooraf aan het 'beoordelen' en staat los van attestering.

3 Het beoordelend evalueren van competenties/leerplandoelstellingen

3.1 Hoe beoordelen we als team de leerling?

Dit bespreken we in team, op niveau van de studierichting/profiel van de verzorgende/zorgkundige en/of leerjaar en in overleg met de directie.

3.1.1 Wat beoordelen we?

Het leerplan bevat 2 competenties. De onderliggende leerplandoelstellingen dienen elk op zich en in samenhang met elkaar geëvalueerd te worden.

3.1.2 **Wie beoordeelt wanneer?**

- Suggesties:
  - Eerst aanleren en begeleiden, daarna pas beoordelen!
  - Eenzelfde leerplandoelstelling kan op verschillende momenten en door verschillende leraren geëvalueerd worden. Het is belangrijk om dezelfde lijst van criteria te hanteren wanneer een zelfde doelstelling door meerdere leraren wordt geëvalueerd. Verschillende leraren kunnen echter verschillende of slechts een beperkt aantal criteria uit een zelfde lijst beoordelen.
  - Als schoolteam bepalen we op welk (tussen)niveau/beheersingsniveau een leerplandoelstelling best wordt geëvalueerd. Een leerplandoelstelling kan gaandeweg bereikt worden, de evaluatie kan met een stijgende moeilijkheidsgraad opgebouwd worden. Criteria worden daarom best in stijgende moeilijkheidsgraad opgelijst. Ook de context waarbinnen de doelstelling moet worden bereikt kan gaandeweg complexer worden (o.a. transfer naar gebruiker toe, in concrete situatie).
  - Als schoolteam bepalen we wanneer we leerplandoelstellingen in samenhang evalueren en maken we daarvoor de nodige afspraken (wie evalueert welke samenhang wanneer?)
- Merk op: het schoolteam en niet de mentor draagt de eindverantwoordelijkheid bij het beoordelend evalueren.

3.1.3 **Hoe verloopt het beoordelen?**

3.1.3.1 *Wat zijn geschikte beoordelingsmethoden?*

- De keuze van de evaluatiemethode wordt in zeer grote mate bepaald door de leerplandoelstelling¹⁴.
- Mogelijke evaluatiemethoden: assessment¹⁵, praktijkoefening, observatie, oefening in groep, toets, gesprek....
- Suggestie:
  - Bij evaluatie van eenzelfde leerplandoelstelling door meerdere leraren of op verschillende momenten, is er variatie aan evaluatiemethoden nodig en zijn dus afspraken binnen het team zeker aangewezen.

3.1.3.2 *Hoe registreren we de gegevens van de beoordeling?*

- Vertrekkende van evaluatiecriteria, kan de beoordeling worden weergegeven aan de hand van cijfers, categorieën (letters, waardeschalen....) via een uitgeschreven verslag of een combinatie.
  - Aan de hand van cijfers:
Voorbeeld: een leraar besteedt 8 uren aan 1 leerplandoelstelling. Hij toetst deze aan de hand van 6 evaluatiecriteria. De leraar geeft door middel van een cijfer weer in welke mate de leerling de doelstelling heeft bereikt.
  - Aan de hand van categorieën, meer bepaald waardeschalen:
Voorbeeld: een leraar besteedt 4 uren om 2 leerplandoelstellingen te bereiken. Als evaluatie neemt hij een klasieke toets af. De toets bestaat uit 3 vragen: vraag 1 toetst de eerste leerplandoelstelling, vragen 2 en 3 de tweede leerplandoelstelling. Door middel van een waardeschaal met 4 beoordelingscriteria geeft de leraar op het einde van

¹⁴ Wanneer een leerplandoelstelling verwijst naar 'handelen', moeten leerlingen de handeling kunnen uitvoeren en moet de gekozen evaluatiemethode aangepast zijn.

¹⁵ "De term assessment betekent dat het handelen van de totale persoon voorop staat. Het gaat niet om het meten van kennis, vaardigheden of attitude, maar om de integratie en interactie met elkaar (Dochy)." Voor meer informatie hieromtrent verwijzen we bv. naar F. Dochy, G. Nickmans, Competentiegericht opleiden en toetsen, Lemma (2005)

de toets weer in welke mate de leerling de iedere leerplandoelstelling heeft bereikt: onvoldoende, voldoende, goed of zeer goed.

- Aan de hand van een uitgeschreven verslag
- .....

3.1.3.3 Welk gewicht krijgt iedere leerplandoelstelling tijdens het beoordelen?

- Het is belangrijk dat iedere leerplandoelstelling doorheen de graad geëvalueerd wordt.
- Bij de keuze van het gewicht van iedere leerplandoelstelling in het geheel van de beoordeling kunnen we:
  - Vertrekken van het aantal effectieve lessen dat we besteed hebben aan iedere leerplandoelstelling afzonderlijk.
  - Iedere leerplandoelstelling als even belangrijk beschouwen. Iedere leerplandoelstelling krijgt een zelfde gewicht.
  - Als team vooraf het gewicht van iedere leerplandoelstelling vastleggen....(naar analogie met de jaarplanning)
  - Het hoogste beheersingsniveau van de doelstelling (transfer en samenhang/integratie – geïntegreerd werken/stage) krijgt een ander gewicht dan de tussenniveaus.
  - .....

3.1.3.4 Hoe brengen we de gegevens van de beoordelingen samen in functie van rapportering?

- Iedere leraar beschikt over heel wat evaluatiegegevens op het niveau van de leerplandoelstellingen en heeft dit weergegeven volgens een schoolspecifiek systeem (cijfers, categorieën, verslag, een combinatie van.....)
- Suggesties:
  - Iedere leraar geeft zijn beoordelingen op het niveau van de leerplandoelstelling digitaal in (cfr. Digitaal puntenboek) voorbeeld format:

Leraar X	Evaluatiemomenten				
	Da-tum	Da-tum	Da-tum	Da-tum	Da-tum
1.1 bijdragen aan kwaliteitszorg ¹⁶ :					
- Tijdens de les					
- Tijdens geïntegreerd werken + stage					

¹⁶ Wanneer men naar beoordeling toe geen onderscheid in gewicht maakt tussen beheersingsniveau bereikt tijdens de les en beheersingsniveau op stage (transfer + samenhang) of wanneer men koos voor een aparte cluster voor stage is de opsplitsing 'tijdens de les' en 'tijdens geïntegreerd werken + stage' overbodig.

1.2 respectvol omgaan met zichzelf					
1.3 het respectvol handelen afstemmen op de ander en zijn situatie					
....					

- Software hanteren die een verdere verwerking van de leraargebonden gegevens toelaat:
  - Samenbrengen van de beoordelingen van de verschillende leraren op niveau van:
    - Leerplandoelstellingen
    - 7 algemene doelstellingen
    - Vak TBZ/z
    - Zelf samengestelde clusters van leerplandoelstellingen/algemene doelstellingen

Voorbeeld format:

	Leraar 1				Leraar 2			Leraar 1 + 2
	Datum	Datum	Datum	Totaal	Datum	Datum	Totaal	Totaal
1.1 bijdragen aan kwaliteitszorg								
1.2 respectvol omgaan met zichzelf								
1.3 Het respectvol handelen afstemmen op de ander en zijn situatie								
1.4 Ethisch en deontologisch handelen								
1.5 Methodisch handelen afstemmen op de gebruiker en zijn situatie.								
....								

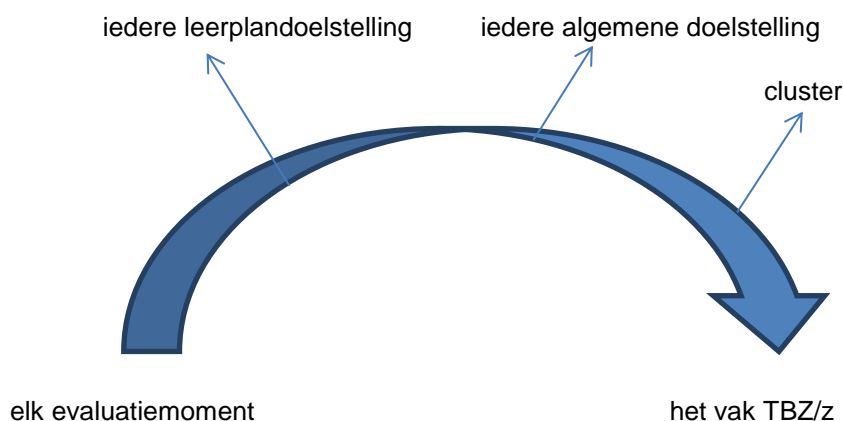
- In functie van de rapportering is het aangewezen dat het team een advies formuleert m.b.t. de reeds bereikte groei/resultaten van de leerling voor het ganse vak TBZ/z. We zouden het een weergave van de 'stand van zaken' kunnen noemen: voor welke doelstellingen/clusters, is de leerling op de goede weg, welke doelstellingen/clusters werden op onvoldoende wijze bereikt...? Het is aan te raden om ouders en leerling bij onvoldoendes uit te nodigen voor een gesprek.

•

3.2 Het rapport voor de ouders

3.2.1 Het tussentijds rapport

- Omwille van de transparantie, is er een duidelijke congruentie tussen de wijze van (tussentijds) rapporteren aan ouders en de wijze van rapporteren aan de delibererende klassenraad (3.2.2).
- De rapportering dient een antwoord te geven op de vragen:
  - In welke mate heeft de leerling de vooropgestelde leerplandoelstellingen van de afgelopen periode bereikt?
  - Hoe evolueert de leerling? Welke evolutie verwachten we voor dit schooljaar?
- Keuze maken hoe concreet men de gegevens wenst te rapporteren naar de ouders:

- Suggestie:
  - Wanneer we als schoolteam kiezen voor een meer algemene rapportering (rechterkant continuüm), kan het aangewezen zijn te werken met bijkomende tussentijdse rapporten/verslagen (vakrapporten).
  - Het optellen van verschillende beoordelingen (werken met totalen) is een keuze. Wanneer men deze keuze maakt is het belangrijk om stil te staan bij de gewichten van die beoordelingen:
    - niet alle beoordelingen zijn zomaar op te tellen¹⁷;
    - wanneer het team van oordeel is dat een bepaalde (deel)cluster een bepalende factor is bij het komen tot een eindbeoordeling (intern deliberatiecriteria) moet je de (deel)cluster een voldoende groot gewicht toekennen om te voorkomen dat tekorten bij optelling worden opgeheven.
- Keuze maken over de vorm van het rapport?
  - Punten

¹⁷ Bv. Het handelen van een leerling kan als 'voldoende' beoordeeld worden tijdens een eerste stageperiode binnen een bepaalde setting, terwijl dat zelfde handelen als 'onvoldoende' kan beoordeeld worden tijdens een 2de stageperiode binnen een zelfde setting omdat er op dat ogenblik van de leerling een hoger beheersingsniveau wordt verwacht (groei).

- Categorieën
- Visuele voorstellingen: grafieken,....
- Schriftelijk verslag
- Een combinatie van...
- Suggestie:
  - Het is belangrijk om verstaanbare opbouwende taal voor onze bso-leerlingen en ouders te gebruiken.
  - De manier waarop een school leerlingen beoordeelt en/of quoteert op proeven, toetsen of examens én GIP (onderlinge verhouding tussen vakken/clusters, impact van dagelijks werk, concept van geïntegreerde proef...) is een essentieel onderdeel van het evaluatiesysteem en behoort tot het studiereglement. Hierbij is het niet aangewezen om aan te geven dat bepaalde onderdelen/clusters in de eindbeoordeling een groter gewicht zullen krijgen dan andere (zie 3.3). Het is wel aangewezen dat ouders en leerlingen uit de wijze waarop het vak TBZ/z is georganiseerd (organisatiemodel) en uit de wijze van rapportering (weergeven van clusters) kunnen opmaken dat een bepaalde cluster een grote rol speelt bij evaluatie en de deliberatie. Bv.: weergeven hoeveel uren van het totaalpakket van de studierichting worden besteed aan verschillende clusters/vakken (= onderlinge verhouding tussen vakken/clusters); tijdens het tussentijds rapporteren duidelijke feedback geven over werkpunten, over tekorten, wanneer het slagen voor het vak/cluster dreigt in het gedrang te komen,....

3.2.2 *Het rapport voor de delibererende klassenraad*

- Alle geregistreerde gegevens worden samengebracht in een rapport voor de delibererende klassenraad.
- Enkele voorbeelden ter inspiratie:
  - Rapport op niveau van algemene doelstellingen, met waardeoordeel

Voorbeeld:

Toelichting gebruikte letters:

A: zeer goed, B: goed, C: nipt voldoende; D: onvoldoende

Onderdeel	Tussentijds rapport				
	1	2	3	4	5
1 Kwaliteitsbewust handelen					
2 Communiceren					
3 Samenwerken in team, organisatie					
4 Gezondheid en welzijn					
5 Pedagogisch handelen					

6 Indirecte zorg					
7 Oriënteren op de toekomst					

- Rapport op niveau van de cluster, met puntenomzetting

Voorbeeld:

	Tussentijdse rapporten /100				
	1	2	3	4	5
Cluster A					
Cluster B					
Cluster C					
Stand van zaken ¹⁸ (1)					
Stand van zaken (2)					

3.3 De delibererende klassenraad: attestering

- In verband met de reglementering omtrent de delibererende klassenraad verwijzen we naar APR 3 (www.vvksso.be – pedagogisch-didactisch – APR's)
- Wanneer meerdere leraren samen verantwoordelijk zijn voor een bepaalde cluster of wanneer men er voor koos om te rapporteren op het niveau van het totale (geclusterde) vak TBZ/z, is het aangewezen om voor de start van de delibererende klassenraad met de betrokken leraren/team vooraf een globale beoordeling voor de cluster/vak te formuleren aan de hand van vooraf afgesproken criteria (gebaseerd op de competenties voor de studierichting/ beroepsprofiel van de verzorgende/zorgkundige). Deze vooraf gesproken criteria (gewichten, al dan niet geslaagd zijn voor een algemene doelstelling,...) legt men vast in samenspraak met de directie. Het is aangewezen om deze criteria niet schriftelijk te rapporteren aan derden, omdat ze te beschouwen zijn als richtsnoeren die de klassenraad voor zichzelf hanteert zonder zich daaraan te willen binden.
- Voor het beantwoorden van de deliberatievraag moet een delibererende klassenraad zich baseren op het globale leerlingendossier (alle relevante gegevens: globale vorming van de leerling, het totaal van zijn aanleg en talenten) en dus nooit op de gegevens van 1 vak of cluster. Net daarom dient men het verschil in keuzes tussen scholen om naar rapportering toe het vak TBZ/z al dan niet op te splitsen in clusters te relativeren.

¹⁸ Het is belangrijk om bij 'stand van zaken' te verwoorden of de leerling tijdens de stageperiode het beoogde beheersingsniveau van die periode behaalde en wat de eventuele werkpunten zijn in functie van het bereiken van het beoogde beheersingsniveau op stage aan het einde van het schooljaar.

3.6 Taalgericht vakonderwijs¹⁹

Taal en leren zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Die verwevenheid vormt de basis voor het taalgericht vakonderwijs. Het gaat over de didactiek die, binnen het ruimere kader van een schooltaalbeleid, de taalontwikkeling van de leerlingen wil bevorderen, ook in TBZ/z. Dit kan door 'contextrijk, interactief onderwijs met taalsteun' aan te bieden.

In dit punt willen we een aantal didactische tips geven om de lessen meer taalgericht te maken. De didactische principes: context, interactie, het scheppen van lees- en schrijfsituaties en taalsteun wijzen een weg, maar zijn geen doel op zich.

Context

Onder context verstaan we het verband waarin de nieuwe leerinhoud geplaatst wordt. Welke aanknopingspunten reiken we de leerlingen aan? Welke verbanden laten we hen zelf leggen met eerdere ervaringen? Wat is hun voorkennis? Bij contextrijke lessen worden verbanden gelegd tussen de leerinhoud, de leefwereld van de leerling, de actualiteit, (stage)ervaringen binnen bepaalde settings of met bepaalde doelgroepen en eventueel andere vakken. Contextrijke lessen dragen met andere woorden bij tot het opwekken van betrokkenheid en welbevinden van leerlingen, wat het leren bevordert.

Bij het uitwerken van contextrijke lessen zijn leerlijnen richtsnoeren. De leerlingen van het specialisatiejaar zijn immers geen onbeschreven bladen. Ze dragen een rugzak vol verworven kennis, vaardigheden en attitudes mee vanuit de 3de graad. Het zal een uitdaging zijn om bij het in voege gaan van het nieuwe leerplan leerlingen te appelleren op hun voorkennis (activeren van voorkennis). Om leraren hiertoe te ondersteunen en om overleg met het lerarenteam van de 2de en 3de graad te stimuleren, verwijzen we bij de uitwerking van de leerplandoelstellingen in het leerplan duidelijk naar de beginsituatie van de leerlingen.

De leerlingen van het specialisatiejaar verwerven ook kennis, vaardigheden en attitudes in de vakken van de basisvorming. Bij de wenken van de leerplandoelstellingen (deel 3.7) geven we de samenhang met een aantal vakken van de basisvorming aan. Deze vermeldingen stimuleren het overleg over leerlijnen omtrent bv. informatieverwerving en –verwerking, probleemoplossend denken, individueel werk en groepswork en maatschappelijke participatie,...

In het kader van contextrijke lessen is het dus belangrijk om bij het aanreiken van begrippen, leerinhouden...telkens aan te haken bij wat de leerling al kent om vervolgens bepaalde aspecten toe te voegen. (functie van leerlijnen). Door gericht voorbeelden te geven en vragen te stellen, door kernbegrippen op te schrijven en te verwoorden, door te vragen naar denk- en werkwijzen....stimuleren we de taalontwikkeling en kennisopbouw. Cruciaal bij het opzetten van een effectieve introductieactiviteit is dan ook de vraag welke kennis leerlingen nodig hebben om de brug te kunnen slaan naar een volgende stap in de leerlijn (brug ervaring/alledaagse voorkennis – vakkennis, brug tussen schoolse voorkennis/basiskennis – uitdieping vakkennis). Laat leerlingen m.a.w. een positieve, uitdagende, motiverende wijze ervaren dat hun voorkennis nog een aantal hiaten bevat en dient aangevuld, verbreed, verdiept te worden.

Tips: voor bevorderen van taalontwikkeling:

- Werk met sterke instap-activiteiten die nieuwsgierigheid en interesse opwekken: een doe-activiteit (concrete ervaring), een probleemstelling, een casus.
- Leerlingen voorkennis laten verwoorden en interactie over voorkennis mogelijk maken.
- Respecteer de cesuren die in het leerplan worden opgenomen: niet meer kennis aanreiken dan nodig voor het bereiken van de doelstellingen van het specialisatiejaar.

---

¹⁹ Bron: Handboek taalbeleid secundair onderwijs, N. Bogaert en K. Van den Branden, Acco, 2011.

Interactie

Leren is een interactief proces: kennis groeit doordat je er met anderen over praat.

Leerlingen worden aangezet tot gerichte interactie over de leerinhouden, in duo's, in groepjes of klassikaal. Opdrachten worden zo gesteld dat leerlingen worden uitgedaagd om in interactie te treden. Elkaar bevragen, informatie geven, spreken, schrijven zijn middelen om in interactie te treden. Hierbij is het belangrijk dat er ruimte wordt gegeven aan de leerling voor eigen inbreng, voor het verwoorden van eigen ervaringen, eigen ideeën. Bevorder dus dat de leerlingen elkaar vragen stellen.

Ruimte voor interactie biedt ook heel wat voordelen voor de leraar. Zo geeft het je als leerkracht kans om taaluitingen van leerlingen ter herformuleren zodat onbekende taal betekenis kan krijgen en door alle leerlingen kan worden opgepikt. Het biedt je als leerkracht ook kansen tot actieve observatie en diagnose. Je krijgt als leerkracht een duidelijk zicht op aan- of afwezige voorkennis, op mogelijke misvattingen bij leerlingen, wat je de kansen biedt om hierop in te spelen.

Enkele voorbeelden:

- Leerlingen wisselen van gedachten in verband met het bespreken van een casus/situatieschets.
- Leerlingen geven instructies aan elkaar bij het uitvoeren van een verzorgende/zorgkundige handeling in het skillslab aan de hand van een checklist.
- Leerlingen vullen gezamenlijk een observatieblad in na het bekijken van een videofragment.
- Leerlingen verwoorden in duo een gevoel bij het spelen van een rollenspel.
- Klassikale besprekingen waarbij de leerling wordt uitgedaagd om de eigen mening te verwoorden en om rekening te houden met de mening van anderen.
- Bij het uitvoeren van een huishoudelijke zorg de eigen keuze voor een product motiveren (verwoorden, neerschrijven,...).
- Een eigen besluit formuleren en aftoetsen aan de mening van anderen bij een bepaalde waarnemingsopdracht.
- Leerlingen gaan in interactie over de voorkennis die ze bezitten t.a.v. een bepaald thema/onderwerp/ ...via de methodiek van de placemat,...
- Groepswerk in functie van het construeren van nieuwe kennis.

Voorzie begeleiding tijdens de uitvoering van opdrachten, voorzie eventueel een nabespreking.

Lees- en schrijfsituaties

Uiteraard schept de variatie in aangeboden informatiebronnen een krachtige leeromgeving. Sommige leerlingen leren vooral door te kijken naar demonstratie door anderen, naar filmbeelden, foto's en andere plaatjes; anderen al luisterend (naar uiteenzettingen, naar vraaggerekken); en nog anderen al lezend (gedrukte teksten, teksten op internet). Ook in TBZ/z is het gebruik van al deze informatiebronnen in functie van leerprocessen belangrijk en adviseren we om leerlingen geregeld aan het lezen en schrijven te zetten.

Hoe er als vakleerkracht voor zorgen dat lees- en schrijfactiviteiten succesvol verlopen en leerrijk zijn.

- Kies voor functionele opdrachten: de opdracht moet ingebed zijn in het lesgebeuren en moet de leerling helpen om iets interessants te weten te komen of om een probleem op te lossen.
- Besteed voldoende aandacht aan bespreking van lees- en schrijfoopdrachten en betrek leerlingen hierbij.

- Timing is belangrijk: teksten moeten aangepast zijn aan het niveau van de leerlingen. Bezitten leerlingen m.a.w. voldoende voorkennis van de vaktaal en van het onderwerp om te tekst te begrijpen?
- Lezen en schrijven hoeven geen individuele bezigheden te zijn. Samenwerkend lezen of schrijven kan leerlingen helpen om meer greep op de inhoud van de tekst te krijgen of om de inhoud die ze willen overbrengen in woorden te vervatten
- Ondersteuning van de leerkracht is essentieel (zie punt taalsteun).

Tips binnen TBZ/z:

- Maak tijd voor het bespreken van schriftelijke (stage)opdrachten.
- Werk met authentieke teksten uit folders en websites.
- Let op met invuldidactiek.
- Instructies voor een doe-opdracht op papier geven.
- ...

Taalsteun

Leraren geven in een klassituatie vaak opdrachten. Voor deze opdrachten gebruiken ze een specifieke woordenschat die we 'instructietaal' noemen. Hierbij gaat het vooral over werkwoorden die een bepaalde actie uitdrukken (vergelijk, definieer, verklaar, verduidelijk,...) De betekenis van deze woorden is noodzakelijk om de betekenis van de opdracht te begrijpen.

Leerlingen die niet voldoende woordkennis hebben in verband met instructietaal, zullen problemen hebben met het begrijpen van de opdrachten die gegeven worden door de leraar, niet alleen bij mondelinge maar ook bij schriftelijke opdrachten, zoals toetsen en huistaken.

Opdrachten moeten voor leerlingen talig toegankelijk zijn. Bij het organiseren van taalsteun worden lessen, bronnen, opdrachten, toetsen,...begrijpelijk gemaakt voor leerlingen.

Enkele tips i.v.m. taalsteun in TBZ/z:

- Sta expliciet stil bij de betekenis van vaktermen en van vakgebonden uitdrukkingen. Veel vaktermen lijken sterk op andere woorden, of hebben een andere betekenis in het alledaagse leven of in een ander vakdomein (bv. 'cel', 'patroon'). Het is belangrijk om leerlingen op de verschillen te wijzen. Voor samengestelde woorden (bv. 'gewrichtssmeer', 'therapietrouw', 'tijdsordening') of afgeleide woorden (bv. 'rekbaarheid', 'suicidaal'...) maak je er best een gewoonte van om terug te gaan naar het grondwoord, zodat leerlingen deze strategie leren gebruiken.
- In het leerplan vindt u een lijst van werkwoorden die mogelijke concretisering zijn van de werkwoorden 'verduidelijken', 'toelichten' en 'aanwenden' die in de leerplandoelstellingen worden gehanteerd. Het lijkt ons zinvol om in het lerarenteam (in overleg met het team van de 3de graad) keuzes te maken van de concretisering die men in het specialisatiejaar zal gebruiken en om ook hiervoor een leerlijn uit te werken.
- Controleer via 'vraaggesprekjes' of de leerlingen de betekenis van moeilijke taal hebben begrepen.
- Confronteer de leerlingen niet met nodeloos ingewikkeld taalgebruik (bv. termen m.b.t. het menselijk functioneren (AD4)) en wees voorzichtig met beeldspraak.

- Gebruik visuele weergaven of een werkblad dat structuur geeft: duidelijke schetsen, schema's, stappenplannen. Voorbeelden die in het leerplan voorkomen: een stappenplan hanteren (methodisch handelen), aanduiden op een schets, veiligheidspictogrammen herkennen,...
- Stel de leerling vragen wanneer hij/zij vastloopt tijdens het uitvoeren van een opdracht: *Wat is het probleem? Wat gaat er niet? Weet je nog wat het doel is van de opdracht? Wat denk je dat het woord x betekent? Wat zou je kunnen doen om dit te weten te komen? Kijk anders eens naar de afbeelding. Helpt die je?...* Hardop meedenken met leerlingen en gerichte vragen stellen kan de leerling helpen een manier te vinden om het struikelblok uit de weg te ruimen.
- Maak tijd voor feedback.
- Hanteer passende leerstrategieën:
Het is belangrijk dat tijdens de lessen en stage, bij het uitvoeren van opdrachten als bij evaluatiemomenten leerstrategieën worden getraind.
Voorbeelden:
  - Door observatie ....herkennen en benoemen.
  - Benoemen en aanduiden op een schets.
  - Een werkmodel hanteren om....
  - In concrete voorbeelden....aantonen.
- Het werken met sleutelschema's kan een interessant hulpmiddel zijn om interactie hiertoe op gang te brengen:
  - Tijdsbalken voor feiten en gebeurtenissen;
  - Woordspinnen voor de opsomming van kenmerken, voorbeelden, toepassingen in de werkelijkheid,...;
  - Venndiagrammen voor de explicitering van overeenkomsten en verschillen tussen begrippen, procedures, feiten,...
  - Stroomschema's voor een chronologie voor een procedure,...
  - Kettingschema's voor oorzaak-gevolgrelaties;
  - Kolomtabellen voor clustering van samen horende elementen.

Als je meer wil lezen, verwijzen we verder naar Het Handboek taalbeleid secundair onderwijs en bijhorende website. (zie voetnoot 9) Ook de website www.cteno.be biedt heel wat bruikbare info.

3.7 Wenken bij de leerplandoelstellingen

Algemene wenken:

- Het betreft een geïntegreerd leerplan: dit betekent dat leerplandoelstellingen zowel tijdens de les als op stage kunnen worden verwezenlijkt. Bij de uitwerking van het leerplan:
  - o Wordt er gestreefd naar een zo groot mogelijk integratie tussen de algemene doelstellingen;
  - o Wordt er gestreefd naar een zo groot mogelijke integratie tussen les en stage;
  - o Houdt men bij de uitwerking van de algemene doelstellingen rekening met de **context** waarbinnen deze dienen te worden bereikt. Men zorgt bij de uitwerking van de doelstellingen voor toepassingen binnen de verschillende **settings** en naar de verschillende **specifieke doelgroepen** waar leerlingen op stage gaan. De settings waar leerlingen geen stage lopen komen aan bod bij de uitwerking van de doelstellingen die betrekking hebben op het kennismaken met deze settings (bv. verblijf binnen settings AD5).
  - o Besteedt men minimum 30% /10u per week aan AD4; min. 35%/10u per week aan AD5, min. 15%/10u aan AD6 én min. 2u/week aan AV Expressie.
  - o Besteedt men min. 10u per week aan stage (concreet: zie leerplan)
  - o Besteedt men min. 2u per week aan geïntegreerd werken.
  - o Op stage werken leerlingen als stagiaire en onder verwijderd toezicht²⁰. Bij het formuleren van de leerplandoelstellingen werd er uitgegaan van het profiel van de verzorgende/zorgkundige als beginnend beroepsbeoefenaar.
Het bereiken van bepaalde doelstellingen maakt deel uit van een groeiproces, van het levenslang leren als professional. Wanneer leerlingen op stage rond bepaalde doelstellingen onvoldoende leerkansen krijgen, is het belangrijk om op school voldoende tijd aan deze doelstellingen te besteden. Door middel van simulaties, casuïstiek, rollenspelen,... is het mogelijk om tijdens de lestijd op school de realiteit zo dicht mogelijk te benaderen. In hun latere beroepsleven kunnen leerlingen dan verder groeien in de al aangeleerde kennis en vaardigheden.
  - o Besteedt men aandacht aan actuele tendensen.
- Interdisciplinaire teamafspraken zijn belangrijk inzake wie wat wanneer aanbrengt, waar er verdere toepassingen gebeuren, welke geïntegreerde oefeningen worden voorzien, wanneer en waar en met welke leerdoelen leerlingen op stage gaan, welke gezamenlijke stageopdrachten (in samenhang: integratie tussen verschillende AD's en tussen les-stage) er gegeven worden,....
- Relatie 2de – 3de graad – specialisatiejaren:
  - o Het leerplan geeft aan wat de beginsituatie is van de leerlingen in het specialisatiejaar. Overleg met de lerarenteam 3de graad is wenselijk.
  - o Leerlingen hebben al heel wat kennis, vaardigheden en attitudes verworven met betrekking tot de verschillende algemene doelstellingen. Het is belangrijk leerlingen hierop te appelleren. Dit kan door middel van een opdracht, een opfrissingstoets, een kwis,....
  - o Consequentie voor zij-instromers:

²⁰ Definitie: zie punt stage (3.3) in deel 1.

- Tip: basispakket (kennis, vaardigheden, attitudes) voorzien vanuit de 3de graad waarop wordt voortgebouwd in het specialisatiejaar: kaders waarmee men in de 3de graad werkte, werkmodellen, instructiefiches, schema's en schetsen,.....
- Het werken met een pakket basiszorg in complexe zorgsituaties aan het begin van het schooljaar biedt mogelijkheden voor de opvang van zij-instromers.
  - Zij-instromers kunnen bij aanvang focussen op het aanleren van kennis en vaardigheden, voor de andere leerlingen kan men de nadruk leggen op integratie van kennis en vaardigheden binnen complexe situaties. De voorbereiding van leerlingen op een eerste stage biedt mogelijkheden tot herhaling en verdieping van het basispakket.
  - Belangrijk dat zij-instromers zich zo snel mogelijk inwerken en dat ze aantonen dat ze de leerstof ook verworven hebben (bv. via een (schriftelijke) bevraging,...)
- Leerlingen in het specialisatiejaar mogen MEER zien dan het gebruikelijke (op studiebezoek naar niet voor de hand liggende visies, organisaties,...vooruitstrevende organisaties...getuigenissen, filmmateriaal,...)
- Werken rond integratie (cyclisch gebeuren met aandacht voor transfer):
  - Integratie les – stage (toepassen):
    - Stage is een middel om leerlingen te helpen hun kennis, vaardigheden en attitudes in concrete situaties te integreren in hun handelen (= transfer). Het werken met activiteitenlijsten (wettelijk), ondersteunende stage-opdrachten, reflectieopdrachten,...zijn mogelijkheden om de integratie les - stage en dus het competent worden te bevorderen.
    - Stage biedt de ruimte om leerlingen voor te bereiden op het werken rond bepaalde leerplandoelstellingen in de klas of om bepaalde leerstof en/of kennis te toetsen of te verdiepen naar concrete situaties of naar concrete doelgroepen toe (verkennen, ontdekken, exploreren, observeren,...). Dit kan door middel van stage-opdrachten. Deze opdrachten worden voorbereid en nabesproken tijdens de lestijd op school.
  - Integratie tussen verschillende algemene doelstellingen:
    - In de 3de graad werden een groot aantal onderliggende leerplandoelstellingen van AD1, AD2, 3, 6 en 7 systematisch aangeleerd en ingeoeft. Zij kunnen in het specialisatiejaar dadelijk worden geïntegreerd bij de uitwerking van de andere AD's. De leerplandoelstellingen kunnen vervolgens verder worden aangeleerd en uitgediept.
    - Kennis, vaardigheden en attitudes die reeds zijn aangeleerd in de 3de graad kunnen van bij het begin van het specialisatiejaar opnieuw worden opgefrist (indien nodig) en toegepast naar specifieke doelgroepen en complexe situaties en settings.
    - Mogelijkheden om te werken rond integratie tussen de verschillende AD's:
      - Het lerarenteam heeft zicht op de leerlijnen van de verschillende AD's en integreert de K,V,A die leerlingen bezitten in de eigen lespraktijk.
      - Gebruik maken van werkvormen die uitnodigen tot integratie: casuïstiek, skillslab (simulaties/rollenspelen), projectwerk, geïntegreerde stageopdrachten, methodische praktijkbegeleiding, supervisie en intervisie, seminarie...

- Uitwerken van leerlijnen:

- o In functie van het beantwoorden aan het profiel van verzorgende/zorgkundige/competenties leerplan
- o Staat in relatie tot het organisatiemodel waarvoor de school kiest (zie deel organisatorisch kader) met inbegrip van de wijze waarop de school kiest om te werken rond integratie.
- o Men kan leerlijnen uitwerken in functie van de stageplaatsen waar de leerlingen stage lopen (integratie les – stage) of men kan leerlingen net die stageplaatsen aanbieden die hen de meeste leerkansen bieden om het geleerde op school toe te passen op stage..
- o In het specialisatiejaar is het logisch om AD4 en AD5 (in samenhang) centraal te stellen bij de uitwerking van de leerlijnen. De andere AD's worden ondersteunend ingezet. Dit is mogelijk omdat de basis reeds werd gelegd in de 2de en 3de graad.

- Werken rond expressie:

Het leerplan Thuis- en bejaardenzorg/zorgkundige bevat de leerplandoelstellingen voor de uren van het specifiek gedeelte (lessentabel) én voor het vak AV expressie (lessentabel - basisvorming). Er werd geen apart leerplan geschreven voor het vak expressie. De 2u expressie worden dus toegevoegd aan het lestijdenpakket voor het specifiek gedeelte. De leraar/leraren die instaat/instaan voor het luik expressie (AV expressie) maken dus onlosmakelijk deel uit van het lerarenteam van het specifiek gedeelte. Binnen de beschikbare tijd voor expressie kan door middel van en via expressie worden gewerkt aan leerplandoelstellingen van het specifiek gedeelte. Het leerplan TBZ/z vermeldt door middel van de letter E de doelstellingen bij welke expressie ondersteunend kan worden ingezet bij het bereiken van de doelstelling. Het staat je als lerarenteam vrij om expressie ook bij andere doelstellingen in te zetten.

In de studierichting staat expressie dus niet als vak op zichzelf, maar maakt expressie onlosmakelijk deel uit van het leerplan van het specifiek gedeelte. We bedoelen hiermee dat expressie geen doel op zich is. Zo is het bijvoorbeeld geen doelstelling dat leerlingen leren dansen. Het kan wel zinvol zijn om met leerlingen te werken rond dans om dit bv. bij ouderen in te zetten in functie van valpreventie. In de ruimte voor expressie is het met andere woorden belangrijk dat leerlingen vanuit een houding van verwondering creatief leren denken en werken (out of the box), om alternatieven te zoeken, om open te staan voor een andere manier van denken of werken en dit d.m.v. het werken met verschillende expressievormen (beeld, muziek, woord, drama, beweging, dans,...).

We formuleren in dit servicedocument bij de wenken suggesties over de wijze waarop men via expressie ondersteunend kan werken in functie van het bereiken van de leerplandoelstellingen. Wanneer de school er in de 3de graad voor koos om complementair MO of PO in te richten, kan men met de leerlingen verder bouwen op hun basiskennis en vaardigheden hieromtrent. Zo niet kunnen beide leerplannen een bron van inspiratie zijn voor het lerarenteam. Let wel op dat men in beide gevallen in het specialisatiejaar expressie steeds inzet in functie van de leerplandoelstellingen van het leerplan TBZ/z. Ook in de 2de graad hadden leerlingen de vakken MO en PO waarbinnen ze werkten rond doelstellingen expressie (muziek en beeld)

AD1 Binnen een welomschreven opdracht kwaliteitsbewust handelen.

Context: zie leerplan.

Toelichting:

Duiding:

- **Term gebruiker?** We kozen voor deze term omdat deze ook door de sectoren wordt gebruikt in een sector- of settingoverstijgende betekenis (bv. in beleidsteksten). Wanneer je op school werkt met voorbeelden of casussen die komen uit 1 setting is het aangewezen om de term te hanteren die wordt gebruikt binnen die setting: patiënt of zorgvrager, bewoner, cliënt,..... In het leerplan Kinderzorg kiezen we er net om dezelfde reden voor om niet over gebruikers te spreken. Binnen de setting van de kinderopvang is het duidelijk dat het kinderen en ouders/opvoedingsverantwoordelijken betreft.

Beginsituatie:

In de 3de graad werkten leerlingen reeds rond kwaliteitsbewust handelen in functie van het competent worden als verzorgende binnen het kader van zorg- en bijstandsverlening. Hierbij lag de nadruk op het functioneren in eenvoudige situaties. Een combinatie van de zorg – en opvangsituatie, de aard van de opdrachten die leerlingen uitvoeren en de mate van verantwoordelijkheid die ze dragen, bepaalt de eenvoud van de situatie.

In de 3de graad werd er gewerkt rond de volgende doelstellingen:

- Vanuit een holistische, emancipatorische en dynamische mensvisie handelen in relatie tot de gebruiker en zijn omgeving;
- De kernelementen van het project/missie van een zorginstelling/organisatie en de wijze waarop deze worden geïmplementeerd in de dagelijkse zorg- en/of begeleidingscontext exploreren en aanwenden;
- Bij de uitvoering van een opdracht respectvol, methodisch, milieubewust, veilig, ergonomisch, hygiënisch, economisch handelen volgens de geldende richtlijnen;
- Bij de uitvoering van een opdracht observeren, interpreteren, registreren en rapporteren;
- Over het kwaliteitsbewust handelen reflecteren.

Specialisatiejaar:

In het specialisatiejaar is het belangrijk leerlingen te appelleren op reeds verworven kennis, vaardigheden en attitudes (beginsituatie toetsen), alvorens een volgende stap in de leerlijn* te doorlopen. In het specialisatiejaar gaan de leerlingen deze kennis, vaardigheden en attitudes verdiepen, uitbreiden en **aanwenden** binnen de context van dit leerplan.

Hierbij is het belangrijk dat leerlingen leren bijdragen aan* de kwaliteitszorg binnen een zorginstelling/dienst (dit gaat verder dan het zuiver uitvoeren van procedures). In het specialisatiejaar verwachten we immers dat leerlingen de aangeleerde kennis, vaardigheden en attitudes toepassen binnen verschillende beroepssituaties en ze afstemmen op de individuele gebruiker en zijn situatie (belang van transfer*²¹). Bovendien is het belangrijk om gebruikers te stimuleren tot aspecten van het kwaliteitsbewust handelen.

In functie van het bereiken van competentie en in functie van het handelen vanuit een **totaalvisie** is het noodzakelijk om integratie te bewerkstelligen met AD2, AD3, AD 4, AD 5 en AD6.

Algemene wenken:

- Beginsituatie bepalen van alle leerlingen m.b.t. verworven kennis, vaardigheden en attitudes.

²¹ Woorden met asterisk: zie woordenlijst in bijlage bij het leerplan.

- Het is belangrijk dat leerlingen kunnen aantonen dat ze reeds verworven kennis, vaardigheden en attitudes uit de 3de graad kunnen inzetten (bv. door een gecombineerde doe-opdracht, quiz, casussen,...) Voor zij-instromers is het nodig dat ze zich zo snel mogelijk inwerken en aantonen dat ze de nodige K,V,A verworven hebben (bv. via een (schriftelijke) bevraging) bij de start van het schooljaar.
- Verder bouwen op de 3de graad en materiaal ook verder gebruiken!
- Het is belangrijk dat leerlingen dit handelen (vanuit de 3de graad) in complexe en gecombineerde situaties zo veel mogelijk oefenen, ook in de klas.
- Het werken rond AD1 integreren in de uitwerking van de andere AD's.
- Volg als leraar/lerarenteam de actuele tendensen op en stimuleer ook leerlingen hiertoe.

Samenhang met leerplandoelstellingen PAV/MAVO/Nederlands

- Zelfstandig en in concrete situaties maatschappelijk relevante informatie vinden en selecteren uit (1):
  - Diverse tekstsoorten;
  - Beeldmateriaal;
  - ICT-bronnen en ICT-toepassingen;
  - Kwantitatieve gegevens uit tabellen, grafieken, diagrammen en kaarten.
- Zelfstandig en in concrete situaties maatschappelijk relevante informatie kritisch beoordelen (2):
  - Essentie uit schriftelijk materiaal;
  - Essentie uit mondeling materiaal;
  - Essentie uit beeldmateriaal;
  - Essentie uit ICT-bronnen;
  - Kwantitatieve gegevens uit tabellen, grafieken, diagrammen en kaarten.
- Zelfstandig en in concrete situaties maatschappelijk relevante informatie vergelijken en integreren (3):
  - Essentie uit mondeling materiaal;
  - Essentie uit schriftelijk materiaal;
  - Essentie uit beeldmateriaal;
  - Essentie uit ICT-bronnen;
  - Essentie uit twee of meer computerprogramma's;
  - Kwantitatieve gegevens uit tabellen, grafieken, diagrammen en kaarten.
- Zelfstandig en in concrete situaties maatschappelijk relevante informatie efficiënt toepassen en gebruiken (4):
  - Essentie uit mondeling materiaal;
  - Essentie uit schriftelijk materiaal;
  - Essentie uit beeldmateriaal;
  - Essentie uit ICT-bronnen;
  - Kwantitatieve gegevens uit tabellen, grafieken, diagrammen en kaarten.
- Beknopt en duidelijk rapporteren (5):
  - Mondeling;
  - Schriftelijk;
  - Grafisch.
- Bij het verwerven en verwerken van informatie rekening houden met ethische en deontologische principes (6):
  - Auteursrecht;
  - Het recht op privacy;
  - De beveiliging van ICT-bronnen;
  - De publicatie van cijfergegevens.
- Zelfstandig analoge of digitale hulpmiddelen gebruiken om de communicatie en het taalvaardig handelen te optimaliseren zoals (7):
  - Een verklarend woordenboek;
  - Een spellingwijzer;
  - Een schrijfkader of standaard tekststructuur;
  - Een spreekkader of standaard tekststructuur;
  - Software;
  - Aangeboden ondersteunend visueel materiaal;
  - Lay-out.
- Bij het luisteren en lezen, indien nodig, volgende strategieën inzetten (8):
  - Gebruik maken van aangeboden beeldmateriaal;
  - Gebruik maken van de context;
  - Het leesdoel bepalen;

- Onduidelijke passages opnieuw lezen;
- De vermoedelijke betekenis van transparante woorden afleiden;
- De vermoedelijke betekenis van onbekende woorden uit de context afleiden.
- Zich bij het luisteren en lezen blijven concentreren, ondanks het feit dat men niet alles begrijpt (9).
- Bereid zijn om eigen teksten na te kijken (10).
- Zelfstandig een probleem onderkennen en omschrijven (11).
- Zelfstandig een probleem analyseren (12):
  - Beïnvloedende factoren achterhalen;
  - Beïnvloedende factoren volgens belangrijkheid rangschikken;
  - Relaties tussen de factoren aangeven.
- Een gepaste oplossingsstrategie kiezen, plannen en uitvoeren (13).
- De uitvoering, het proces en het resultaat van de gevolgde oplossingsstrategie evalueren, bijsturen en optimaliseren (14).
- Bij het oplossen van een probleem rekening houden met maatschappelijke en ethische normen zoals (15):
  - Comfort;
  - Veiligheid;
  - Hygiëne;
  - Privacy;
  - Solidariteit;
  - Respect,....
- Respect opbrengen voor (23):
  - Het leefmilieu;
  - Het cultureel-historisch erfgoed;
  - Verschillen en gelijkenissen in leefwijze, waarden en normen.
- Cultuur leren waarderen (24).

VISIE

1.1 Bij de uitvoering van een opdracht bijdragen aan* kwaliteitszorg in een zorginstelling/dienst*

Onderliggende doelen:

De leerling:

- handelt vanuit een holistische, emancipatorische en dynamische mensvisie in relatie tot de gebruiker en zijn omgeving (H).
- verduidelijkt het begrip kwaliteitszorg binnen de context van de zorginstelling/dienst.
- maakt kennis met de functie en onderdelen van een kwaliteitshandboek.
- exploreert zorgvisies van zorginstellingen/diensten en de benaderingen waarop ze eventueel gebaseerd zijn.
- handelt volgens de visie op kwaliteitszorg en missie/doelstellingen/richtlijnen/procedures van de zorginstelling/dienst.
- licht toe hoe de visie op kwaliteitszorg binnen de werking van een zorginstelling/dienst wordt geïmplementeerd en wat hierbij de rol van verzorgende/zorgkundige is.

Toelichting:

Duiding:

- zorgvisie: een visie op zorg die is gebaseerd op benaderingen/visies omtrent kwaliteitsbewust zorg verlenen (kwaliteitsdenken). Levensbeschouwing, mens- en wereldbeeld en missie/opdrachtsverklaring van de zorginstelling/dienst,... vormen het referentiekader voor het ontwikkelen van een zorgvisie.

Beginsituatie:

- In de 3de graad exploreerden leerlingen de kernelementen van het project/missie van een zorginstelling/organisatie en de wijze waarop deze worden geïmplementeerd in de dagelijkse

zorg en/of begeleidingscontext en leerden ze deze aanwenden.

Specialisatiejaar:

- In het specialisatiejaar komt het kwaliteitshandboek aan bod. Leerlingen leren als verzorgende/zorgkundige bijdragen tot kwaliteitszorg binnen de zorginstelling/dienst/het gezin.

Wenken:

- Het is belangrijk dat leerlingen het kwaliteitshandboek raadplegen in functie van het uitvoeren van stageopdrachten en –activiteiten.
- Zinvol om leerlingen (zorg)visies van verschillende stageplaatsen te laten vergelijken.
- De Sectorspecifieke Minimale Kwaliteitseisen (SMK's) kunnen het hulpmiddel zijn bij formulering van opdrachten? (www.zorg-en-gezondheid.be/kwaliteit). Via stageopdrachten kan je vervolgens de link leggen met concrete woonzorgcentra.
- [Over de kwaliteit van Vlaamse woonzorgcentra](http://www.kwinta.be/nieuws/kwaliteit-zoveelmeer-dan-enkel-indicatoren-verzamelen): <http://www.kwinta.be/nieuws/kwaliteit-zoveelmeer-dan-enkel-indicatoren-verzamelen> met een link naar <http://www.standaard.be/rusthuizen>
- Het is belangrijk dat de toekomstige verzorgende/zorgkundige de visie op kwaliteitszorg van de zorginstelling/dienst waar hij/zij wil werken deelt.
- Het is belangrijk het maatschappelijk debat rond kwaliteitsvolle zorg in de media te volgen.
- Stimuleer leerlingen tijdens stage om **zelf** te informeren naar de zorgvisie in de zorginstelling. Wanneer de zorgvisie van een stageplaats gebaseerd is op een bepaalde benadering: warme zorg, presentie (Andries Baert), Steiner (ontplooien naar eigen aanleg en mogelijkheden – antroposofische filosofie),... is het aangewezen om de betreffende benadering te exploreren en te duiden.
- Het Kwaliteitspel (Voca) kan een hulpmiddel zijn. (<http://www.acerta.be/socialprofit> -> aanbod -> tools en materiaal)

Samenhang met andere leerplandoelstellingen:

- Werken in een zorginstelling/dienst (3.1)
- Organisatie van de gezondheids- en welzijnszorg voor gebruikers in complexe zorgsituaties exploreren en verduidelijken (7.2)
- Het (wetgevend) kader verduidelijken en aanwenden waarbinnen verzorgende/zorgkundige functioneert (7.4)

RESPECTVOL HANDELEN

1.2 Bij de uitvoering van een opdracht respectvol omgaan met zichzelf.

Onderliggende doelen:

De leerling:

- draagt zorg voor eigen welbevinden en gezondheid en bewaakt de eigen draagkracht*.
- draagt zorg voor eigen persoonlijke integriteit in moeilijke situaties.
- kent zijn kwaliteiten, voelt eigen grenzen, geeft aan wanneer deze overschreden worden, gaat hier op een voor zichzelf goede manier mee om en kan dit bespreken of vraagt hulp.
- maakt tijd en ruimte voor zingeving.
- bespreekt eigen emoties die worden teweeg gebracht door de situatie zoals ontroering, verwondering, verdriet rond verlies en sterven, onmacht, angst...
- bespreekt ervaringen met betrekking tot bijzondere zorgnoden en moeilijke situaties.

Toelichting: Duiding:

- Stress, draagkracht, coping kaders in het 'stressverwerkingspatroon' (Gordon).
- Rond het bewaken van eigen grenzen is het belangrijk aandacht te besteden aan items als:
  - o professionele afstand behouden ten aanzien van de gebruiker, collega's, ... en hen nabij zijn. (rol van sociale media)
  - o omgaan met taken die niet tot de eigen bevoegdheid behoren,
  - o omgaan met een onveilige werkomgeving,
  - o omgaan met ongewenste intimiteiten,....
  - o burn-out
- Rond tijd en ruimte maken voor zingeving is het belangrijk om aandacht te besteden aan items als:
  - o tijd maken voor herbronning,
  - o omgaan met zingevingsvragen m.b.t. leven en dood, ziek zijn,...
  - o tijd maken voor gebed/bezinning,
  - o aandacht voor humor in de zorg,...

Wenken:

- Via stageopdrachten kan men leerlingen laten reflecteren over draagkracht, bewaken van grenzen,....
- Door samen met leerlingen stageopdrachten te bespreken, kan je handvatten aanreiken om met moeilijke situaties om te gaan en om tijdig hulp in te schakelen. Waar kan men als leerling naar toe (belang van sociaal vangnet)?
- In de brochure Cliënt of Koning (www.vivosocialprofit.org) werkt men rond cliënten die hulpverleners discrimineren o.w.v. uiterlijk, geslacht of enig ander verschil. Het bevat een deeltje over hoe hier als verzorgende op reageren (bv. in gezinszorg).
- Achtergrond voor leraren (in combinatie met 1.3 en 5.5): Brochure Het taboe doorbroken: seksueel grensoverschrijdend gedrag tussen zorgaanbieders en zorgvragers. Handleiding voor het ontwikkelen van een beleid in voorzieningen (Zorgnet Vlaanderen: www.zorgnetvlaanderen.be)
- Mogelijke kaders: Ofman, relatiewijzer, verbindende communicatie....
- Werken met vlaggensysteem (Sensoa) in kader van grensoverschrijdend gedrag.
- www.fitinjehoofd.be -> veel voorkomende klachten -> burn-out (bv. werken met de goedgevoelstoel)
- Creëren van een veilige context waar leerlingen worden uitgenodigd om zich ook kwetsbaar op te stellen en grenzen aan te geven.
- Het is belangrijk dat leerlingen weten bij wie, waar ze terecht kunnen met vragen over grensoverschrijdend gedrag, emoties in de organisatie of daarbuiten.
- Achtergrond voor leraren: De vierdelige box Kwalitatieve zorg en communicatie van Jan De Lepeleire en Manu Keirse, 2013, ACCO bevat ook een deeltje: 'Zorgverlener, vergeet jezelf niet'. Delen zijn ook afzonderlijk te verkrijgen.
- Het kan het zinvol zijn om tijdens de ruimte voor expressie vanuit stage-ervaringen, situaties leerlingen de kans te bieden om zich via verschillende expressievormen emotioneel te uiten. Via expressie kan men leerlingen wapenen om emoties bij zichzelf maar ook bij gebruikers toe te laten en eventueel te stimuleren (belevingsgericht handelen). Betrokkenheid kan niet alleen een kwaliteit zijn, maar ook een valkuil. Hoe kunnen leerlingen zich bewust worden van de mate van betrokkenheid en daarmee gepaard gaande emotionele expressie? Welk effect heeft emotie op mijn houding en omgekeerd. (creëren van veiligheid en aandacht voor grenzen zijn dus belangrijk).

Samenhang met andere leerplandoelstellingen:

- Binnen een welomschreven opdracht mondeling en schriftelijk communiceren (AD2)
- Samenwerken in een gestructureerd team/een verpleegkundige equipe (3.3)

- De actoren en beïnvloedende factoren in de zorgrelatie in kaart brengen en hun betekenis verduidelijken en toelichten (5.1)
- Omgaan met bijzondere zorgnoden in complexe zorgsituaties (5.5).
- Reflecteren over het eigen kwaliteitsbewust handelen (1.12)

1.3 Bij de uitvoering van een opdracht het respectvol handelen afstemmen op de ander en zijn situatie.

Onderliggende doelen:

De leerling:

- handelt volgens een holistische, emancipatorische en dynamische mensvisie (H).
- handelt vanuit een animatieve grondhouding*.
- gaat een zorgrelatie aan met de gebruiker en zijn familie.
- heeft oog voor het welbevinden en de betrokkenheid van het sociaal netwerk* van de gebruiker.
- individualiseert zorg volgens de wensen en behoeften van de gebruiker, met oog voor zelfbeschikkingsrecht, privacy, welbevinden en betrokkenheid.
- Licht toe dat men als verzorgende/zorgkundige binnen treedt in de intimiteit van de woonsituatie.
- Laat de gebruiker en zijn sociaal netwerk* bij de zorg participeren*.
- Verduidelijkt het begrip vooroordelen en het ontstaan ervan.
- Verduidelijkt hoe (eigen) vooroordelen het (eigen) professioneel handelen beïnvloeden.
- Gaat op een gepaste manier om met eigen vooroordelen en die van anderen.
- Gaat respectvol om met materialen en benodigdheden (H).
- Is loyaal aan medeleerlingen, klas, school, team en organisatie (H).

Toelichting:

Duiding:

- “Vanuit de holistische benadering van de oudere ontstaat de **animatieve grondhouding**: de zorg die alle medewerkers dragen, om in elke situatie de oudere met respect te bejegenen: respect voor zijn eigenheid, ideeën en wensen, respect voor zijn mogelijkheden en kwetsbaarheden, respect voor zijn morele, politieke en religieus-existentiële waarden, erkenning van zijn levensloop en levensverhaal.
De oudere en zijn familie worden zoveel mogelijk gezien als competent, en medewerkers staan de ouderen zoveel als mogelijk bij in hun streven naar of handhaven van autonomie. Aan die ouderen die zich in hun integriteit, autonomie of zelfredzaamheid bedreigd of ingeperkt weten, bieden de medewerkers vanuit de animatieve grondhouding respectvolle ondersteuning en compensatie.” www.vvi.be

Wenken:

- Werken met casussen, situatieschetsen, rollenspelen,....
- Via expressie kan het zinvol zijn om vanuit situatieschetsen leerlingen op een creatieve wijze te laten nadenken over handelwijzen, alternatieven en dit dan ook via rollenspelen uit te proberen. Men kan hiertoe bv. werken met simulanten.
- De leerling/zorgkundige via expressie het zelfvertrouwen laten ontwikkelen dat cruciaal is bij het uitvoeren van begeleiden van de gebruiker. Om echt te luisteren naar mensen en dus in te spelen op hun behoeften, moet een zorgkundige met zelfvertrouwen en zelfkennis begeleiden. Via expressie kan men hier aan werken.
- Starten met creatief bezig zijn kan de rode draad zijn, insteek zijn bij een les expressie, om ook te reflecteren over aangebrachte kaders binnen andere lessen. Vb. aanpassen van kledij, boetseren, placemats maken, hulpmiddelen uitvinden (vb. mes en vork verstevigen of groter handvat maken). Vaak moeten verzorgenden/zorgkundigen creatief zijn. De hulpmid-

delen zijn vaak duur.

Samenhang met andere leerplandoelstellingen:

- De actoren en beïnvloedende factoren in de zorgrelatie in kaart brengen en hun betekenis verduidelijken en toelichten. (5.1)

1.4 Bij de uitvoering van een opdracht ethisch* en deontologisch* handelen.

Mogelijke onderliggende doelen:

De leerling:

- licht het belang van ethisch en deontologisch handelen in de zorg toe.
- respecteert het beroepsgeheim (H).
- verduidelijkt de patiëntenrechten.
- verduidelijkt eigen waarden en normen m.b.t. zorg verlenen.

- licht toe hoe waarden en normen een invloed hebben op het handelen.
- verduidelijkt dat men in verschillende culturen verschillende waarden en normen hanteert in verband met zorg*.
- gaat om met verschillen in waarden en normen.

- reflecteert over zorgethische, dagelijkse aspecten en situaties in de zorg.
- bespreekt ervaringen met betrekking tot ethische/morele dilemma's in de zorg.
- reflecteert onder begeleiding over ethische dilemma's binnen de zorg.

Toelichting:

Duiding:

- Eigen morele dilemma's behoren tot het gezondheidspatroon (Gordon) 'waarden en overtuiging'.
- Het ethisch en deontologisch handelen is een groeiproces. Het is belangrijk dat leerlingen beseffen dat dit deel uitmaakt van levenslang leren.

Beginsituatie:

- In functie van het respectvol omgaan met anderen leerden leerlingen m.b.t. het ethisch en deontologisch handelen het beroepsgeheim verduidelijken en toelichten, het beroepsgeheim respecteren, aandacht hebben voor privacy, discretie en zelfbeschikkingsrecht en exploreren ze de patiëntenrechten. Tijdens het reflecteren over het eigen handelen, kwamen ethische aspecten in het handelen aan bod.

Specialisatiejaar:

- Het is belangrijk om uitdrukkelijk aandacht te besteden aan het ethisch en deontologisch handelen en het bespreken van en reflecteren over ethische aspecten en dilemma's in de zorg.

Wenken:

- Brochure "rechten van de patiënt – een uitnodiging tot dialoog" (FOD-Volksgezondheid)
- Beroepsgeheim: achtergrond voor leraren: Omgaan met beroepsgeheim (cahier welzijnsgids), Ed.: B. Hubeau, J. Mertens, R. Roose, e.a, Kluwer 2013.
- Cirkels van zorg: ethisch omgaan met ouderen, C. Gastmans en L. Vanlaere, 2005. (achtergrond voor leraren m.b.t. reflecteren over zorgethische aspecten in de zorg en het omgaan met ethische dilemma's.
- Achtergrond voor leraren: Van Nisterlooy, Basisboek Zorgethiek, Berne Media 2005.
- Op de site www.zorgethiek.nu vind je uitgewerkte casussen.
- Werken rond concrete situaties en casussen zoals: een gebruiker weigert te eten, weigert

medicatie of hulp; een gebruiker stelt vragen over euthanasie; een gebruiker in een WZC geeft aan dat hij niet meer naar een ziekenhuis wil; situaties rond eten en drinken, rond het badgebeuren, rond (al dan niet gewenste) intimiteit tussen gebruikers; een gebruiker die jouw discretie als verzorgende/zorgkundige test, het fixeren van een gebruiker,...

- Bezoek aan een zorghethisch lab: sTimul (www.stimul.be) of de Spiegeling (www.hivset.be -> vormingscentrum)
- Methodiek om met leerlingen in groep dit te bespreken kan met behulp van Wanda. (www.projectwanda.be)
- Diversiteit: www.pigmentinzorg.be (VIVO)

- Waarden en normen in verschillende culturen (ruimer dan allochtoon- autochtoon):
  - o DVD: migranten in tijd en ruimte (Garant)
  - o spel kwinkslag (centrum voor informatieve spelen)
  - o brochure: Allochtone ouderen, senioren van bij ons: lessen uit de praktijk (KBS) via www.pigmentinzorg.be

Samenhang met andere leerplandoelstellingen:

- Bijdragen aan kwaliteitszorg in een zorginstelling/dienst (1.1)
- Omgaan met bijzondere zorgnoden in complexe zorgsituaties (5.5).
- Reflecteren over het eigen kwaliteitsbewust handelen (1.12)
- Maatschappelijke tendensen en uitdagingen voor de zorg verduidelijken en toelichten (7.1)

METHODISCH HANDELEN

1.5 Bij de uitvoering van een opdracht het methodisch handelen afstemmen op de gebruiker en zijn situatie.

Onderliggende doelen:

De leerling:

- doorloopt bij de uitvoering van een opdracht de fasen van het zich informeren, plannen, uitvoeren en evalueren (H).
- houdt rekening met de behoefte, wensen en (zorg)visie van de gebruiker en zijn sociaal netwerk/zorginstelling/ dienst.
- stemt op basis van observaties of na overleg met gebruiker en/of zijn sociaal netwerk/verantwoordelijke/team een door anderen opgesteld zorgplan af op de gebruiker en zijn situatie.
- stelt zelf een zorg- of werkplan op voor het uitvoeren van zorgvragen die binnen de eigen bevoegdheid vallen.
- voert onder verwijderd toezicht taken uit volgens criteria.
- combineert taken.
- evalueert een eigen zorg- of werkplan op basis van observaties en stuurt het bij .

Toelichting:

Duiding:

- Belang van het hanteren van vakliteratuur binnen de fase van het informeren.
- Afstemmen: op een concrete (thuis)situatie of omgeving, op de gebruiker als individu (transfer).
- Combineren van taken: het combineren van verzorgende, (ped)agogische en huishoudelijke taken die eigen zijn aan de setting.

- Bij het plannen en uitvoeren van zorgen creatief en flexibel omgaan met beperkte mogelijkheden (bv. in een thuissituatie), onverwachte situaties .... (zie ook AD6)
- Criteria: tempo, zelfstandig, flexibiliteit, kwaliteitscontrole....

Wenk:

- Belangrijk dat leerlingen verschillende manieren verkennen om gegevens te ordenen, zorg plan op te maken,...met behulp van werkmodellen eigen aan de setting. Het is belangrijk om deze doelstelling uit te werken in samenhang met doelstellingen 4.1 en 5.1.
- Werken met situatieschetsen.
- Methodieken aanreiken om te werken met situatieschets (stappenplan)
- Gebruik maken van bv. intervisiespel (via www.onderwijsadvies.nl)

Samenhang met andere leerplandoelstellingen:

- Gegevens over de gebruiker m.b.t. de verschillende gezondheidspatronen verzamelen om de zorgsituatie van de gebruiker in kaart te brengen. (4. 1)
- De actoren en beïnvloedende factoren in de zorgrelatie in kaart brengen en hun betekenis verduidelijken en toelichten (5.1)

MILIEUBEWUST HANDELEN

1.6 Bij de uitvoering van een opdracht bijdragen aan het milieubewust handelen volgens de geldende richtlijnen*.

Onderliggende doelen:

De leerling:

- past het milieubewust handelen aan de gebruiker en de situatie aan.

Toelichting:

Beginsituatie:

- De leerling leerde al van in de 2de en 3de graad milieubewust omgaan met afval, materialen en benodigheden, water en energie.

Specialisatiejaar:

- In het specialisatiejaar heeft men aandacht voor het milieubewust handelen binnen verschillende settings en voor het aanpassen van het eigen handelen aan de gebruiker en aan verschillende situaties. We denken bijvoorbeeld aan het handelen met beperkte mogelijkheden in een thuissituatie of het zich aanpassen aan de gewoonten en wensen van de gebruiker of aan de regels van de zorginstelling/dienst, gemeente,....

Wenken:

- www.health.belgium.be
- www.fostplus.be en www.goodplanet.be

VEILIG HANDELEN

1.7 Bij de uitvoering van een opdracht veilig handelen en bijdragen aan de veiligheid van de ander volgens de geldende richtlijnen.

Onderliggende doelen:

De leerling:

- verduidelijkt het belang van preventie en bescherming op het werk (H).
- informeert zich vanuit risicoanalyse, werkpostfiche, werkplaatsreglement en preventiemaatregelen over de geldende richtlijnen en hun belang (H).
- past geldende richtlijnen m.b.t. persoonlijke beschermingsmiddelen (PBM's), brandveiligheid,

- evacueren, materialen en benodigdheden en psychosociale veiligheid toe (H).
- past preventiemaatregelen toe om veel voorkomende ongevallen in de zorg te voorkomen.
- past het veilig handelen aan de gebruiker/ander en aan de situatie aan.
- zet de gebruiker/ander aan tot veilig gedrag in en om de omgeving van het huis/de zorginstelling.
- beschermt de persoonlijke integriteit* van gebruikers en meldt misbruiken: misbehandeling, verwaarlozing,....

Toelichting:

Beginsituatie:

- De leerling leerde in de 2de en 3de graad veilig handelen.

Specialisatiejaar:

- In het specialisatiejaar heeft men aandacht voor het veilig handelen voor zichzelf en voor het bijdragen aan de veiligheid van anderen binnen verschillende settings. De leerling leert het eigen handelen aanpassen aan de gebruiker/ ander (bezoeker, mantelzorger, collega,...) en aan verschillende situaties. We denken bijvoorbeeld aan het veilig handelen met beperkte mogelijkheden in een thuisomgeving of het zich aanpassen aan de behoeften, mogelijkheden,... van de gebruiker/ander of aan de regels van de zorginstelling/dienst, ...
- Belangrijke herhaling: geldende richtlijnen die eigen zijn aan de setting: bv. richtlijnen m.b.t. evacueren, brandveiligheid,...
- Misbruiken melden: belangrijk om te handelen volgens de geldende richtlijnen: nagaan wie men in concrete zorginstellingen/diensten dient te verwittigen en wat de richtlijnen zijn.

Wenken:

- Voorkomen van ongevallen: aandacht voor vallen, CO-vergiftiging, verslikken, bevorderen van veiligheid in huis, ...
- Gezinszorg: Werk met brochures (provincie, mutualiteiten, FOD Welzijn op het werk,...) rond veiligheid in huis en/of op het werk.
- www.health.belgium.be
- www.werk.belgie.be (ongevallen, vallen, ...reeks Sobane-strategie)
- www.ergothuis.be (video's)
- Valpreventie bij thuiswonende ouderen, K. Milisen, Acco, 2010.
- Valpreventie in woonzorgcentra; Praktijkrichtlijn voor Vlaanderen, K. Milisen, Acco, 2012.
- Op de site www.valpreventie.be vind je filmpje/suggesties om bewegen en dans in te zetten in functie van valpreventie (in kader van week van de valpreventie 2014). Binnen ruimte van expressie kan men hier met leerlingen rond werken.

ERGONOMISCH HANDELEN

1.8 Bij de uitvoering van een opdracht ergonomisch handelen en bijdragen aan het ergonomisch handelen van de ander volgens de geldende richtlijnen.

Onderliggende doelen:

De leerling:

- handelt ergonomisch met aandacht voor houding, materialen en benodigdheden, werkpost (H).

- hanteert technische hulpmiddelen bij het positioneren, mobiliseren en transporteren op een veilige en ergonomisch verantwoorde wijze. (H)
- past het ergonomisch handelen aan de gebruiker/ander en aan de situatie aan.
- stimuleert de zelfstandigheid van de gebruiker (H).

Toelichting:

Specialisatiejaar:

- In het specialisatiejaar heeft men aandacht voor het ergonomisch handelen voor zichzelf en voor het bijdragen aan de zorg voor ergonomie van anderen binnen verschillende settings. De leerling leert het eigen handelen aanpassen aan de gebruiker/ ander (bezoeker, mantelzorg, collega,...) en aan verschillende situaties. We denken hierbij aan het ergonomisch handelen met beperkte mogelijkheden in een thuisomgeving of het zich aanpassen aan de behoeften, mogelijkheden, beperkingen... van de gebruiker/ander (= gebruikergerichte ergonomie) of aan de richtlijnen van de zorginstelling/dienst, ...

Wenken:

- www.werk.belgie.be (publicaties: brochure 'laten we de rug van de verzorgende verzorgen'; 'preventie van musculoskeletale aandoeningen in de thuishulp' en 'preventie van MSA in thuishulp' – folder; preventie van MSA verzorgenden in ziekenhuizen.
- www.ergothuis.be (video's)
- www.hulpmiddelenwijzer.nl

HYGIENISCH HANDELEN

1.9 Bij de uitvoering van een opdracht hygiënisch handelen en bijdragen aan het hygiënisch handelen van de ander volgens de geldende richtlijnen.

Onderliggende doelen:

De leerling:

- informeert zich vanuit risicoanalyse, werkpostfiche, werkplaatsreglement en preventiemaatregelen over de geldende richtlijnen en hun belang (H).
- past geldende richtlijnen m.b.t. persoonlijke hygiëne, voedselhygiëne/voedselveiligheid, zorg voor de gebruiker, materialen en benodigdheden toe (H).
- past het hygiënisch handelen aan de gebruiker/ander en aan de situatie aan.

Toelichting:

Specialisatiejaar:

- In het specialisatiejaar heeft men aandacht voor het hygiënisch handelen voor zichzelf en voor het bijdragen aan de zorg voor hygiëne van anderen binnen verschillende settings. De leerling past het eigen handelen aan de gebruiker/ ander (bezoeker, mantelzorg, collega,...) en aan verschillende situaties aan. Bijvoorbeeld: het hygiënisch handelen ter voorkoming van besmetting, zorg dragen voor hygiëne met beperkte mogelijkheden in een thuisomgeving of het zich aanpassen aan de wensen, behoeften, mogelijkheden,... van de gebruiker/ander of aan de richtlijnen van de zorginstelling/dienst, ...

Wenken:

- Draaiboek infectiebeleid in woonzorgcentra (www.zorg-en-gezondheid.be)
- www.zorginfecties.be (campagne: u bent in goede handen)
- www.favv.be (checklist - autocontrolegidsen: autocontrolegids voor de sector van de grootkeuken en verzorgingsinstellingen).

Samenhang met andere leerplandoelstellingen:

- Zorg dragen voor het menselijk functioneren van de gebruiker in een complexe zorgsituatie (4.3)
- Ondersteunen bij kraamzorg (gezinszorg) (4.4)
- Zorg dragen voor een gebruiker waarvan het levenseinde nabij is (4.5)
- Zorg dragen voor indirecte zorg (6.2 -6.4)

ECONOMISCH HANDELEN**1.10 Bij de uitvoering van een opdracht economisch handelen en bijdragen aan het economisch handelen van de ander volgens de geldende richtlijnen.****Onderliggende doelen:**

De leerling:

- past het economisch handelen aan de gebruiker/ander en de situatie aan.
- werkt binnen het budget en houdt rekening met de financiële situatie van de gebruiker.

Toelichting: Duiding:

- Het First expired-First out principe (FEFO) lijkt er op FIFO en betekent dat hetgeen de kortste (meest nabije) vervaldag heeft, het eerst wordt uitgeleverd. Dit principe bewijst zijn kracht (en doeltreffendheid) doordat het bijvoorbeeld retours zal beoordelen op basis van vervaldatum en niet op aankomstdatum).

Beginsituatie:

- Leerlingen leerden in de 2de en 3de graad prijsbewust handelen, zuinig omgaan met materialen en benodigdheden, het First expired - First out principe hanteren, handelen volgens richtlijnen...

Specialisatiejaar:

- In het specialisatiejaar heeft men aandacht voor het economisch handelen binnen verschillende settings. De leerling past het eigen handelen aan de gebruiker/ ander (bezoeker, mantelzorger, collega,...) en aan verschillende situaties aan. Bijvoorbeeld: werken binnen een budget met beperkte mogelijkheden, het zich aanpassen aan de wensen, behoeften, mogelijkheden,... van de gebruiker/ander of aan de richtlijnen van de voorziening/dienst, ...

Wenken

- vanuit aandacht voor diversiteit en kwetsbare gezinnen (7.1): belangrijk om te werken rond verschillen tussen mensen in het hechten aan waarde en betekenis van geld en het omgaan met geld.
- www.vlaamscentrumschuldenlast.be (preventie -> in balans)
- www.cteno.be (educatief materiaal-> de slimme verbruiker)
- www.wikifin.be: alles over bank- en geldzaken

OBSERVEREN, INTERPRETEREN, RAPPORTEREN**1.11 Bij de uitvoering van een opdracht observeren, interpreteren, registreren en rapporteren.****Onderliggende doelen:**

De leerling:

- observeert gericht (H).
- hanteert observatiemethoden en technieken (H).
- observeert vanuit een totaalvisie met behulp van werkmodellen eigen aan de setting.
- registreert gegevens (H) met behulp van (digitale) werkmodellen eigen aan de setting.
- rapporteert mondeling in een 1-1 relatie (H) en schriftelijk vanuit een totaalvisie en met behulp van (digitale) werkmodellen eigen aan de setting .
- rapporteert in teamverband vanuit een totaalvisie met behulp van werkmodellen eigen aan de setting.

Toelichting :

Duiding:

- Bij het observeren en rapporteren vanuit een totaalvisie komen volgende items aan bod: het menselijk functioneren van de gebruiker en zijn sociaal netwerk, thuis- en woonomgeving in functie van het zorg verlenen,...

Beginsituatie:

- Leerlingen leerden in de 2de graad observeren, registreren en rapporteren.
- In de derde graad leerden ze doelgericht (nauwkeurig, objectief, verwijzend naar concreet gedrag) observeren en het verschil met interpreteren. Ze leerden zowel mondeling als schriftelijk rapporteren in een 1-1 relatie.

Specialisatiejaar:

- Hier is het belangrijk de vaardigheden van de leerlingen te verdiepen met bijzondere aandacht voor het mondeling en schriftelijk rapporteren over de gebruiker en zijn situatie in zijn totaliteit (zowel in een 1-1 relatie als in teamverband).

Wenken:

- Vanuit concrete situaties, het belang van observeren herhalen.
- vanuit het gegeven van openbaarheid van bestuur en recht op inzage van het zorgdossier/patiëntendossier (patiëntenrechten), is het belangrijk leerlingen te wijzen op het belang van zorgvuldig en respectvol te rapporteren!
- Als leerlingen op stage niet mogen rapporteren, is het mogelijk te werken met simulaties binnen de stageopdrachten.
- Werk zoveel mogelijk met de observatiesystemen, rapporteringssystemen waarmee men werkt op de stageplaatsen. Voor digitale systemen die op school niet beschikbaar zijn: werken met kennismakingsopdrachten tijdens stage (in afspraak met stageplaats).
- Mogelijke werkmodellen: ICF, gezondheidspatronen, zorgplannen, e-dossiers (Vitalink), gebruikersdossiers, schriftjes (gezinszorg)...

Samenhang met andere leerplandoelstellingen:

- Gegevens over de gebruiker m.b.t. de verschillende gezondheidspatronen verzamelen om de zorgsituatie van de gebruiker in kaart te brengen. (4. 1)
- De actoren en beïnvloedende factoren in de zorgrelatie in kaart brengen en hun betekenis verduidelijken en toelichten (5.1)
- Binnen een welomschreven opdracht mondeling en schriftelijk communiceren (AD2)
- Binnen een welomschreven opdracht in een organisatie, in team/verpleegkundige equipe werken (AD3)

REFLECTEREN

1.12 Over het kwaliteitsbewust handelen reflecteren.

Onderliggende doelen:

De leerling:

- reflecteert over het eigen kwaliteitsbewust handelen en de beleving van de situatie (H).
- verplaatst zich in het standpunt van de ander.
- gaat na wat het effect van zijn/haar handelen op het gedrag van de ander is.
- formuleert kwaliteiten en aandachtspunten (H).
- stuurt het eigen handelen bij.

Wenken:

- zowel individueel reflecteren als het reflecteren in groep inoefenen. Bv. via methodiek van Wanda, model van Korthagen, relatiewijzer,....
- Rekening houden met de beginsituatie van leerlingen.
- In de kinderopvang wordt de methodiek van het pedagogisch documenteren steeds meer ingezet om communicatie en reflectie te bevorderen. Deze methodiek is bruikbaar voor leerlingen TBZ/z (vbv. Via ruimte voor expressie). Voor meer info: Documenteren voor jonge kinderen. L.Malavasi en B. Zocatelli, SWP 2013 (ook via www.vbjk.be)

Samenhang met andere leerplandoelstellingen:

- Bij de uitvoering van een opdracht ethisch en deontologisch handelen (1.4)
- Bij de uitvoering van een opdracht het methodisch handelen afstemmen op de gebruiker en zijn situatie (1.4)
- Bij de uitvoering van een opdracht ethisch en deontologisch handelen (1.5)
- Reflecteren: verschillende AD's.

AD2 Binnen een welomschreven opdracht mondeling en schriftelijk communiceren.

Context (zie leerplan):

Doelgroepen:

Bij de uitwerking van de algemene doelstellingen wordt aandacht besteed aan volgende doelgroepen:

- volwassen gebruikers
  - gezinnen
- met aandacht voor specifieke doelgroepen:
- kwetsbare gezinnen*,
  - jonge gezinnen,
  - ouderen,
  - gebruikers die (psychisch en/of lichamelijk) chronisch ziek zijn,
  - gebruikers die palliatief zijn,
  - gebruikers met een beperking,
  - ....

Toelichting:

Beginsituatie:

In de 3de graad werkten leerlingen reeds rond communicatie in functie van het competent worden als verzorgende binnen het kader van zorg- en bijstandsverlening. Hierbij lag de nadruk op het communiceren in eenvoudige situaties. Een combinatie van de zorg – en opvangsituatie, de aard van de opdrachten die leerlingen uitvoeren en de mate van verantwoordelijkheid die ze dragen, bepalen de eenvoud van de situatie.

In de 3de graad werd er gewerkt rond de volgende doelstellingen:

- verschillende elementen van het communiceren en de eigen communicatie situeren binnen een kader om gedrag en sociale interacties te duiden;
- vlot en respectvol communiceren
- vlot communiceren en hierbij gebruik maken van communicatiemiddelen;
- de eigen communicatie afstemmen;
- over de communicatie reflecteren binnen een kader om gedrag en sociale interacties te duiden;

Leerlingen pasten de aangeleerde kennis, vaardigheden en attitudes toe bij het voeren van **ondersteunende en functionele gesprekken** met gebruikers en hun sociaal netwerk, bij het voeren van **functionerings- en evaluatiegesprekken** met leraren, mentoren, verantwoordelijken,..., bij **het rapporteren** aan een verantwoordelijke.

Specialisatiejaar:

Het is belangrijk leerlingen te appelleren op deze reeds verworven kennis, vaardigheden en attitudes. In het specialisatiejaar zullen de leerlingen hun kennis, vaardigheden en attitudes verdiepen, uitbreiden en **aanwenden** binnen de context van dit leerplan.

Het belangrijk dat leerlingen vaardiger worden in het communiceren én dat ze leren communiceren in complexere situaties: **complexere gesprekken** zoals **slechtnieuwsgesprek, adviesgesprek, helpende/empathische gesprekken m.b.t. moeilijker thema's: verdriet, verlies, zingeving,....** Naast

het rapporteren aan een verantwoordelijke (H) dient het **rapporteren aan een gebruiker en over een gebruiker aan het sociaal netwerk** te worden ingeoefend.

In functie van het bereiken van de competenties en vanuit het handelen vanuit een **totaalvisie** op zorg en begeleiding, is het noodzakelijk om **integratie** te bewerkstelligen met AD1, AD3, AD4, AD5 en AD6. Hierbij is het **afstemmen van de communicatie** op de gebruiker en de situatie (o.a. zorgcontext, sociaal netwerk) een belangrijk aandachtspunt (belang van transfer*).

Algemene wenken:

- leerlingen veel laten **oefenen en doen!** (via rollenspelen, werken met situatieschetsen,...)
- Inspelen op de **beginsituatie** van leerlingen.

Samenhang met leerplandoelstellingen PAV/MAVO/Nederlands:

- Zie AD1.
- Bereidheid en durf tonen om (26):
  - Te luisteren, te spreken, gesprekken te voeren en te schrijven;
  - Het taalgebruik te verzorgen.

VLOT COMMUNICEREN

2.1 Vlot en respectvol communiceren in een 1-1 relatie.

(E)

Onderliggende doelen:

De leerling:

- hanteert communicatieve vaardigheden in een 1-1 relatie (H).
- stemt communicatie in 1-1 relatie af op de mogelijkheden, specifieke noden en situatie van de gebruiker en gebruikt indien nodig hulpmiddelen.
- voert in dagdagelijkse beroepssituaties complexere gesprekken in een 1-1 relatie.
- communiceert in een 1-1 relatie met durf en openheid over moeilijke thema's.
- wint informatie in bij gebruiker en peilt naar behoeften, wensen, voorkeuren, gewoonten,....
- informeert de gebruiker in samenwerking met de verpleegkundige of verantwoordelijke overeenkomstig het zorgplan.

Toelichting:

Duiding:

- Het communiceren kan verbaal, non-verbaal, mondeling of schriftelijk zijn.
- Afstemmen op mogelijkheden, specifieke noden en situatie van gebruiker: aandacht voor de afstemming van de communicatie op specifieke doelgroepen.
- Hulpmiddelen: grafisch-visuele (bv. pictogrammen) of ruimtelijk-tactiele (gebaren, schrijven in de hand, braille, voorwerpen die verwijzen,...) communicatievormen ter ondersteuning van de communicatie.
- Met complexere gesprekken in dagdagelijkse situaties denken we aan gesprekken die een verzorgende/zorgkundige binnen haar bevoegdheden voert (zie toelichting bij AD):
  - We denken hierbij aan slechtnieuwsgesprekken over thema's zoals het niet kunnen doorgaan van een bepaalde activiteit, een mantelzorger die niet op bezoek kan komen; gesprekken over de wrevel van gebruiker, als verzorgende/zorgkundige een taak niet kunnen uitvoeren, grenzen beroepsgeheim trekken, tillift moeten gebruiken bij een gebruiker die er bang van is, weigeren van taken of geld, een taak die mislukte (eten is aangebrand, iets gebroken...).
  - Adviesgesprekken over items als gezondheid, leefstijl, behandeling, preventiemaat-

regelen, aandoeningen, organisaties waar men hulp of ondersteuning kan vragen (gezondheidsbeleving en instandhouding), m.b.t. het organiseren van de huishouding (activiteitenpatroon), opvoeding, extra hulp zoeken...

- Moeilijke thema's: zoals zingeving, verlies, ziek-zijn, seksualiteit, sterven, vereenzaming, verward zijn,...

Beginsituatie:

- De leerlingen leerden in de 3de graad verschillende fasen in de communicatie doorlopen, aandacht hebben voor lichaamstaal en congruentie, verschillende communicatieve vaardigheden hanteren zoals actief luisteren, parafraseren en reflecteren, doorvragen, omgaan met feedback, ik-boodschappen gebruiken, vragen stellen, toestemming vragen, informeren en afspraken maken.
- Ze pasten deze vaardigheden toe in eenvoudige situaties, in een 1-1 relatie en binnen de context van ondersteunende gesprekken, functionele gesprekken, en functionerings- en evaluatiegesprekken.
- Ze leerden assertief zijn en rapporteren aan de verantwoordelijke (1-1 relatie). Ze leerden (in het kader van AD3) overleggen op uitnodiging van de verantwoordelijke.
- Ze leerden op inhouds- en betrekkningsniveau de eigen communicatie afstemmen op de ander en op de situatie in eenvoudige situaties (taalgebruik, verstaanbaarheid, lichaamstaal)

Specialisatiejaar:

- In het specialisatiejaar wordt het aanwenden van communicatieve vaardigheden uitgebreid en verdiept (afstemming, context).

Wenken:

- Wegwijzers naar bijzondere noden. Over kwaliteit van zorg en communicatie. M. Keirse, J. De Lepeleire, Acco, 2013.
- Werken met deMens - App ter bevordering van communicatie in de ouderenzorg.
- Werken met de ervaringsgerichte toolbox: zorg met aandacht – workshops wouter.grommen@pxl.be (zinvol om hier binnen ruimte voor expressie aandacht aan te besteden)
- www.slechtnieuwsgesprekken.be (Vlaamse liga voor kanker): Belangrijk om bij werken met deze site aandacht te hebben voor het perspectief van een zorgkundige. (beroepsgeheim, handelen binnen de grenzen van de eigen deskundigheid)
- www.lichaamstaal.be
- Achtergrondliteratuur: Ondersteunend communiceren bij dementie. W. Scheres, C. De Rijdt, 2011. (E-boek – Acco)
- Via expressie kan het zinvol zijn om vanuit situatieschetsen leerlingen op een creatieve wijze te laten nadenken over handelwijzen, alternatieven en dit dan ook via rollenspelen uit te proberen. Men kan hiertoe bv. werken met simulanten.
- Via rollenspelen het communiceren met een oudere gebruiker inoefenen: Inoefenen door verschillende 'standaardzinnen' op verschillende wijzen in te oefenen. Vb. 'Goedemorgen, het is een mooie dag vandaag'. Kan op verschillende manieren geïnterpreteerd worden, afhankelijk van mimiek, lichaamshouding van de verzorgende/zorgkundige (betrekkningsniveau). Actief en expressief laten inoefenen via rollenspelen.

- www.hulmiddelenwijzer.nl
- Werken met behulp van educatieve spelen (www.spelinfo.be): interessante spelen: OH, Gevoelswereldspel, Ethieket, Thematraject vergaderen. (ook mogelijk binnen ruimte voor expressie)
- Werken rond boek Sprakeloos van T. Lanoye, Prometheus, 2009.
- Werken rond ondersteunen van moeilijke emoties: belang van actief luisteren! (samenhang met belevingsgericht handelen – 5.3). Dit kan ondersteund worden vanuit ruimte voor expressie:
  - o Werken rond rollenspelen: ondersteunen, beluisteren van verdriet, ontevredenheid,...: vertrek vanuit stage-ervaringen of ervaringen vanuit weekendwerk van leerlingen,...
  - o Naar een WZC of assistentiewoningen/dienstencentrum gaan en leerlingen gesprekken laten voeren met gebruikers omtrent mooiste en moeilijkste moment uit hun leven. Wanneer dit wordt aangevuld met foto's, gedichten,... kan dit nadien worden verwerkt in een tentoonstelling of...
- De Veder Methode. Theater Veder (2007): De Veder Methode is vanaf 2007 ontwikkeld door Theater Veder en biedt handvatten om beter met mensen met dementie te kunnen communiceren. Hierdoor ontstaat wederkerigheid in het contact en wordt het gevoel van welzijn, de persoonlijke identiteit en het zelfvertrouwen van mensen met dementie bevorderd en versterkt. Om dit te bereiken wordt gebruik gemaakt van theater, poëzie, muziek, één op één contact en reminiscentie in combinatie met een belevingsgerichte benadering. De Veder Methode wordt toegepast in huiskamer- en theatervoorstellingen. Deze dvd is een onderdeel van een trainingsprogramma dat theater Veder aanbiedt aan zorgmedewerkers en brengt de methode zoals die door spelers van Theater Veder wordt toegepast op treffende wijze in beeld. (www.theaterveder.nl)

Samenhang met andere leerplandoelstellingen:

- Bij de uitvoering van een opdracht het respectvol handelen afstemmen op de ander en zijn situatie (1.3)
- Bij de uitvoering van een opdracht observeren, interpreteren, registreren en rapporteren. (1.11)
- Belevingsgericht handelen (5.3 – 5.6)
- Gegevens over de gebruiker m.b.t. de verschillende gezondheidspatronen verzamelen om de zorgsituatie van de gebruiker in kaart te brengen (4.1)
- Verduidelijken en toelichten van stoornissen en aandoeningen én hun invloed op het menselijk functioneren (4.2)
- Omgaan met bijzondere noden in complexe zorgsituaties (5.5)

2.2 Vlot en respectvol communiceren met het sociaal netwerk van de gebruiker.

De leerling:

- communiceert met het sociale netwerk van de gebruiker en hanteert hierbij communicatieve vaardigheden (H).
- stemt communicatie af op de mogelijkheden, specifieke noden en situatie van de ander en gebruikt indien nodig hulpmiddelen.

- past de communicatie aan de leeftijd van kinderen in het gezin* aan.
- voert in dagdagelijkse beroepssituaties complexere gesprekken met het sociaal netwerk.
- communiceert met het sociaal netwerk met durf en openheid over moeilijke thema's.
- wint informatie in bij het sociaal netwerk en peilt naar wensen, behoeften, voorkeuren, gewoonten,....van de gebruiker.
- informeert het sociaal netwerk en geeft advies in samenwerking met de verpleegkundige of verantwoordelijke overeenkomstig het zorgplan.
- overlegt met het sociaal netwerk over de uit te voeren zorg.

Wenken:

- werken met rollenspelen en situatieschetsen.
- Zie ook 2.1.

Samenhang met andere leerplandoelstellingen:

- Bij de uitvoering van een opdracht het respectvol handelen afstemmen op de ander en zijn situatie (1.3)
- Bij de uitvoering van een opdracht ethisch en deontologisch handelen (1.4)
- Bij de uitvoering van een opdracht observeren, interpreteren, registreren en rapporteren. (1.11)
- De actoren en beïnvloedende factoren in de zorgrelatie verduidelijken, toelichten en aanwenden (5.1)
- Omgaan met bijzondere zorgnoden in complexe zorgsituaties (5.5)
- Zorg dragen voor contacten met het sociaal netwerk van de gebruiker (5.8)
- Belevingsgericht handelen (5.3-5.6)

2.3 Helpen bij de administratie van de gebruiker.

Onderliggende doelen:

De leerling:

- ondersteunt de gebruiker bij het invullen en ordenen van eenvoudige administratieve documenten.
- gaat na tot wie hij/zij zich kan wenden met vragen over de administratie van de gebruiker.

Toelichting:

Duiding:

- De aard van de documenten is afhankelijk van de setting.

Wenken:

- Aan de hand van casussen leerlingen zich laten informeren over waar een gebruiker terecht kan met vragen over de belastingbrief, uitkeringen ed. Het is niet de bedoeling dat leerlingen alle formulieren zelf leert invullen!

2.4 Organisatiespecifieke administratieve taken uitvoeren.

Onderliggende doelen:

De leerling:

- vult het (digitaal) zorgdossier, opvolgdocumenten,...in volgens de geldende richtlijnen.

Toelichting:

Duiding:

- Het is belangrijk om aandacht te besteden aan documenten die eigen zijn aan de settings waarbinnen leerlingen stage lopen.

Samenhang met andere leerplandoelstellingen:

- werken in een zorginstelling/dienst (3.1)
- bij de uitvoering van een opdracht observeren, interpreteren, registreren en rapporteren,... (1.11)

2.5 Vlot communiceren en gebruik maken van communicatiemiddelen (H).

Toelichting:

Beginsituatie:

- Leerlingen leerden in de 2de en 3de graad op een respectvolle wijze telefoneren, omgaan met sms, ICT, sociale media.

Specialisatiejaar:

- Vanuit concrete casussen kan het zinvol zijn leerlingen te appelleren op reeds verworven kennis en vaardigheden.
- Opvolgen van en leerlingen leren werken met media gebruikt door de zorginstellingen/diensten (stageplaatsen).

Wenken:

- www.clicksafe.be

REFLECTEREN

2.6 Reflecteren over de eigen communicatie aan de hand van een kader om gedrag en sociale interacties te duiden

Onderliggende doelen:

De leerling:

- situeert de eigen communicatie binnen een kader om gedrag en sociale interacties te duiden (H).
- reflecteert over het communiceren en de beleving van de situatie (H).
- verplaatst zich in het standpunt van de ander.
- gaat na wat het effect van zijn/haar handelen op het gedrag van de ander is
- reflecteert over het eigen taalgebruik.
- formuleert kwaliteiten en aandachtspunten (H).
- stuurt de eigen communicatie bij.

AD3 Binnen een welomschreven opdracht, in een organisatie, in team/verpleegkundige equipe werken.

Context: (zie leerplan)

Toelichting:

Beginsituatie

In de 3de graad leerden leerlingen in team, binnen een organisatie **(samen)werken**. Ze leerden in team **communiceren** en **deelnemen aan teamoverleg**. Ze **vergaderden** binnen de eigen klasgroep en leerden aan een verantwoordelijke **rapporteren** over een gebruiker.

Ze werkten rond volgende doelstellingen:

- De verschillende sociale interacties tijdens het samenwerken situeren binnen een kader om gedrag en sociale interacties te duiden;
- Werken in een instelling/organisatie;
- Vlot en respectvol communiceren in team;
- Vlot en respectvol communiceren en hierbij gebruik maken van communicatiemiddelen;
- De eigen communicatie in team afstemmen;
- Bij het realiseren van een gedelegeerde teamopdracht samenwerken;
- Over het werken in een organisatie, in team reflecteren.

Specialisatiejaar

Het is belangrijk om leerlingen te appelleren op reeds verworven kennis, vaardigheden en attitudes. In het specialisatiejaar zullen de leerlingen hun kennis, vaardigheden en attitudes verder verdiepen, uitbreiden en **aanwenden** binnen de context van dit leerplan.

Het is belangrijk dat leerlingen vaardiger worden in het werken in team, in het werken in een **verpleegkundige equipe** en in een organisatie. Dat ze in **team/verpleegkundige equipe leren rapporteren over een gebruiker, dat ze actief leren deelnemen aan teamoverleg en dat ze leren samenwerken met andere zorgverleners in de zorginstelling/dienst.**

In functie van het bereiken van de competenties en vanuit het handelen vanuit een **totaalvisie** op zorg en begeleiding, is het noodzakelijk om integratie te bewerkstelligen met AD1, AD2, AD4, AD5, AD6 en AD7.

Samenhang met leerplandoelstellingen PAV/MAVO/Nederlands

- Om een doel te bereiken, met een team overleggen en onderhandelen over (16):
  - Aanpak;
  - Taakverdeling;
  - Verantwoordelijkheid.
- Als teamlid de eigen taken volgens afspraak realiseren (17).
- Over eigen bijdrage, teamwerking, interactievaardigheden en groepsresultaat reflecteren (18).
- De eigen bijdrage, de teamwerking, de interactievaardigheden en het groepsresultaat evalueren en bijsturen (19).
- Over eigen bijdrage, teamwerking, interactievaardigheden en groepsresultaat verslag uitbrengen (20).
- Bij het werken in team empathie, loyaliteit en wederzijds respect tonen (21).
- Bereid zijn een eigen standpunt in te nemen, te nuanceren en te beargumenteren (22).

ZORGINSTELLING/DIENST

3.1 Werken in een zorginstelling/dienst.

Onderliggende doelen:

De leerling:

- verduidelijkt de werking van de zorginstelling (H)/dienst (H)/afdeling.
- verduidelijkt de wijze waarop multidisciplinair wordt samengewerkt binnen de zorginstelling/dienst.
- exploreert de wijze waarop men m.b.t. de gebruiker samenwerkt met andere zorginstellingen/diensten.
- verduidelijkt het belang van diversiteit* en complementariteit* in een zorginstelling/dienst/team.
- neemt een positieve houding aan t.o.v. diversiteit in een zorginstelling/dienst.

Toelichting:

Duiding:

- Het is belangrijk om de thema's (onderdelen van het kwaliteitshandboek) uit te diepen die cruciaal zijn voor de werking van de dienst/zorginstelling.

Beginsituatie:

- In de derde graad exploreerden leerlingen de werking van een organisatie en verduidelijkten ze de verschillende overlegorganen binnen een organisatie.

Wenken:

- Diversiteit: zie publicaties VIVO (www.vivosocialprofit.org) en websites www.pigmentinzorg.be.

Samenhang met andere leerplandoelstellingen:

- Bij de uitvoering van een opdracht bijdragen aan kwaliteitszorg in een zorginstelling/dienst (1.1)
- Maatschappelijke tendensen en uitdagingen voor de zorg verduidelijken en toelichten (7.1)
- Het wetgevend kader verduidelijken en aanwenden waarbinnen een verzorgende/zorgkundige functioneert. (7.4)
- De taken en functie van andere zorg- en welzijnsberoepen binnen de verschillende settings exploreren, verduidelijken en toelichten (7.5)

COMMUNICEREN IN TEAM

3.2 Vlot en respectvol communiceren in team/een verpleegkundige equipe.

Onderliggende doelen:

De leerling:

- hanteert communicatieve vaardigheden in team (H).
- neemt actief deel aan dienstoverdracht en teamoverleg.
- stemt de communicatie af op de situatie en de ander en gebruikt indien nodig hulpmiddelen.
- informeert het team over de gebruiker tijdens overdrachten, gebruikersbesprekingen, ...
- wisselt informatie uit tijdens overlegmomenten rond gebruikergebonden thema's om de continuïteit van de zorg te verzekeren.
- signaleert klachten en vragen aan de verantwoordelijke.
- voert een functioneringsgesprek met een verantwoordelijke.

Toelichting:

Duiding:

- gebruikergebonden thema's zoals diabetes, dementie, palliatieve zorg, ...

Beginsituatie:

- Leerlingen leerden in de derde graad verschillende fasen in de communicatie doorlopen, aandacht hebben voor lichaamstaal en congruentie, actief luisteren, parafraseren en reflecteren, doorvragen, omgaan met feedback, ik-boodschappen gebruiken, vragen stellen, informeren (volgens afspraken) over het eigen handelen en over de taak/opdracht, afspraken maken, overleggen.
- Ze leerden assertief zijn in teamverband en vergaderen (overleggen in teamverband) in de eigen klasgroep binnen de context van het samenwerken in groep.
- Ze leerden de eigen communicatie (op inhouds- en betrekkningsniveau) in team afstemmen. Hierbij werd aandacht besteed aan taalgebruik, verstaanbaarheid, lichaamstaal, de situatie (formeel – informeel).
- Ze oefenden de communicatieve vaardigheden binnen de context van het leerplan van de derde graad.

Specialisatiejaar:

- In het specialisatiejaar wordt het aanwenden van communicatieve vaardigheden uitgebreid en verdiept (afstemming op de ander en zijn situatie).

Wenken:

- Deelnemen aan teamoverleg tijdens stage is wenselijk. Wanneer het tijdens stage moeilijk is om aan deze doelstelling te werken, is het belangrijk om er bij stageplaatsen op aan te dringen dat leerlingen een teamoverleg minstens mogen bijwonen (werken met kijkwijzer/schrijfkader voor de leerling) en om deze vaardigheden ook in klasverband in te oefenen.
- www.klaretaalrendeert.be

Samenhang met andere leerplandoelstellingen:

- Binnen een welomschreven opdracht mondeling en schriftelijk communiceren (AD2)
- Bij de uitvoering van een opdracht observeren, interpreteren, registreren en **rapporteren** (AD1)

SAMENWERKEN

3.3 Samenwerken in een gestructureerd team/een verpleegkundige equipe.

Onderlinge doelen:

De leerling:

- verduidelijkt waaruit de signaalfunctie van de verzorgende/zorgkundige binnen verschillende complexe zorgsituaties bestaat en weet bij wie hulp kan worden ingeroepen.
- verduidelijkt het belang van teamwerk en licht de voorwaarden tot teamwerk toe.
- verduidelijkt het belang van regels en afspraken in een team.
- licht het belang van de complementariteit van de leden in een team toe.
- werkt met gedelegeerde taken.
- vervult een signaalfunctie ten aanzien van andere zorgverleners (multidisciplinair werken).
- heeft zicht op het groepsgebeuren met aandacht voor groepsklimaat, samenwerken,...
- denkt en werkt teamgericht.
- neemt de eigen verantwoordelijkheid op binnen het team.
- houdt zich aan afspraken.
- gaat constructief om met conflicten in een team.

Toelichting:

Beginsituatie:

- In de 2de graad leerden leerlingen binnen de eigen klasgroep in groep werken. Ze leerden

hierbij de begrippen 'groep, groepssamenhang, rollen en posities, groepswaarden en -normen' verduidelijken, toelichten en exploreren. Ze leerden ook de sociale interacties tijdens het samenwerken situeren binnen een kader om gedrag en sociale interacties te duiden.

- In de derde graad leerden leerlingen samenwerken bij het realiseren van gedelegeerde teamopdrachten. Hierbij werd aandacht besteed aan een open en collegiale werksfeer, het constructief samenwerken, het respecteren van taakverdeling en afspraken.

Wenken:

- Werken met groepsopdrachten, stageopdrachten waarin samenwerking met andere zorgverleners en het werken met gedelegeerde taken centraal staat.
- Werken met materialen Voca (<http://www.acerta.be/socialprofit/aanbod/voca-training-consult-social-profit/materiaal>)
- Omgaan met complementariteit in groep/team: werken met kernkwadrant (Ofman). Bv. via spelmogelijkheden (zie site: centrum voor informatieve spelen (www.cis.be) of www.vlaamsspellenarchief.be)

Samenhang met andere leerplandoelstellingen:

- Werken in een zorginstelling/dienst (3.1)
- Vlot en respectvol communiceren in team (3.2).

REFLECTEREN

3.4 Over het werken in een organisatie, in team/een verpleegkundige equipe reflecteren.

Onderliggende doelen:

De leerling:

- situeert het eigen samenwerken in team/verpleegkundige equipe binnen een kader om gedrag en sociale interacties te duiden (H).
- reflecteert over het samenwerken in team/verpleegkundige equipe en de beleving van het samenwerken (H).
- verplaatst zich in het standpunt van de ander.
- gaat na wat het effect van zijn/haar handelen op het gedrag van de ander is.
- reflecteert in groep.
- formuleert kwaliteiten en aandachtspunten (H).
- stuurt het eigen handelen bij.

Wenken:

- Bij reflecteren over samenwerking aandacht besteden aan teamwerking, eigen bijdrage groepsklimaat (teamsfeer), effect van eigen handelen op teamwerking (criteria).
- Reflecteren in groep: Wanda (www.arteveldehogeschool.be/projectwanda)

AD4 Binnen een welomschreven opdracht zorg dragen voor gezondheid en welzijn.

Aanbevolen tijdsbesteding: 30% van de totaal te besteden lestijd voor het specifiek gedeelte.

Context (zie leerplan):

Doelgroepen:

Bij de uitwerking van de algemene doelstellingen wordt aandacht besteed aan volgende doelgroepen:

- volwassen gebruikers
- gezinnen
- met aandacht voor specifieke doelgroepen in complexe zorgsituaties (multi problemen*):
  - kwetsbare gezinnen,
  - jonge gezinnen
  - ouderen
  - gebruikers die (psychisch en/of lichamelijk) chronisch ziek zijn
  - gebruikers die palliatief zijn,
  - gebruikers met een beperking
  - ....

Toelichting:

Beginsituatie:

In de derde graad leerden leerlingen als verzorgende binnen het kader van zorg- en bijstandsverlening zorg dragen voor de gezondheid en welzijn van gebruikers. Ze werkten rond de volgende doelstellingen:

- Begrippen gezondheid en welzijn toelichten en aanwenden
- De organisatie van de woonzorg toelichten
- Exploreren en toelichten waar gebruikers met hulpvragen rond gezondheid en welzijn in de eigen regio terecht kunnen;
- Noodsituaties herkennen en accuraat optreden (Eerste hulp)
- Zorg dragen voor het menselijk functioneren van gebruikers i.v.m. **gezondheidsbeleving en instandhouding, voeding en stofwisseling, uitscheiding, activiteiten, slaap en rust, waarneming en cognitie, seksualiteit en voortplanting** (decreet zorg- en bijstandsverlening en KB 78)
- Over het zorgend handelen te reflecteren

Om hierin competent te worden leerden leerlingen:

- Het functioneren van de gezonde gebruiker m.b.t. de verschillende gezondheidspatronen toelichten;
- Zorg dragen voor de gezondheidsbeleving en instandhouding van de gebruiker in relatie tot de verschillende gezondheidspatronen;
- Veranderingen en tekens m.b.t. de verschillende patronen observeren en signaleren
- In concrete situaties, relevante informatie m.b.t. aandoeningen en ziektes i.v.m. de verschillende gezondheidspatronen vinden, selecteren en aanwenden.
- Zorg dragen voor het menselijk functioneren m.b.t. de verschillende gezondheidspatronen.

Specialisatiejaar:

Het is belangrijk leerlingen te appelleren op deze reeds verworven kennis, vaardigheden en attitudes.

In het specialisatiejaar zullen leerlingen hun kennis, vaardigheden en attitudes verdiepen, uitbreiden en **aanwenden** binnen de context van dit leerplan.

In functie van het bereiken van de competenties is het belangrijk om integratie te bewerkstelligen met AD1, AD2, AD3, AD5, AD6 en AD7 met nadruk op **'afstemming' van zorg op gebruiker en zijn situatie** (bio psycho sociale visie op het menselijk functioneren²²):

- In AD4 benaderen we de zorg voor de gebruiker vooral vanuit het perspectief van zijn menselijke organisme (bio).
- In AD5 benaderen we de zorg voor de gebruiker en zijn sociaal netwerk vanuit het menselijk handelen en hun deelname aan het maatschappelijk leven (psycho sociaal).
- In de uitwerking van het leerplan is het streven naar zoveel mogelijk samenhang tussen beide AD's dus wenselijk.
- Gezondheidspatronen van Gordon: waarom is hier voor gekozen en moeten we hier mee werken?

In het studierichtingsprofiel is duidelijk aangegeven dat we in het leerplan uitgaan van een holistische, dynamische en emancipatorische mensvisie en dus ook het werken vanuit een totaalvisie op zorg. We vinden dat de gezondheidspatronen Gordon een classificatiesysteem is dat het meest aansluit op deze mensvisie (eerder dan een medisch model dat vertrekt vanuit de anatomische stelsels).

Ook het leerplan HBO5 Verpleegkunde geeft aan dat het belangrijk is dat leerlingen leren werken met classificatiesystemen (Gordon is een vrij bekend systeem). Voor leerlingen die verder studeren is dit mooi meegenomen. Ook in de opleidingen van de diensten voor Gezinszorg wordt er gewerkt met dit classificatiesysteem. Heel wat kaders (voor anamnese/zorgdossiers) in het werkveld zijn gebaseerd op of zijn afgeleiden van de gezondheidspatronen van Gordon.

We gebruiken de patronen in de leerplannen bso enkel als een rubriceringssysteem. Het staat de scholen altijd vrij om voor het clusteren van doelstellingen te vertrekken vanuit een andere rubricering. Het is echter wel aangewezen om op dezelfde manier te werken in alle studierichtingen bso (les + stage).

Algemene wenken:

- Beginsituatie bepalen van alle leerlingen m.b.t. verworven kennis, vaardigheden en attitudes.
- Belangrijk dat leerlingen kunnen aantonen dat ze reeds verworven kennis, vaardigheden en attitudes uit de 3de graad kunnen inzetten (bv. door gecombineerde doe-opdracht, quiz, cases, ...). Voor zij-instromers is het nodig dat ze zich zo snel mogelijk inwerken en aantonen dat ze de leerstof/vaardigheden verworven hebben (bv. via een (schriftelijke)bevraging,...).
- Het is belangrijk dat leerlingen dit handelen (vanuit het geleerde in de 3de graad) zoveel mogelijk oefenen in complexere en gecombineerde situaties (ook oefenen in klas/skillslab).
- Verder bouwen op de 3de graad én materiaal ook verder gebruiken.
- AD4 uitwerken in nauwe samenhang met AD5.
- Aandacht voor verschillende settings en specifieke doelgroepen!

COMPLEXE ZORGSITUATIES

4.1 Gegevens over de gebruiker m.b.t. de verschillende gezondheidspatronen verzamelen om de zorgsituatie van de gebruiker in kaart te brengen.

Onderliggende doelen:

²² Vormt basis voor ICF-model.

De leerling:

- verduidelijkt dat de complexiteit van de zorgsituatie wordt bepaald door een samenspel van behoeften, mogelijkheden en beperkingen van de gebruiker en van de situatie waarbinnen de gebruiker zich bevindt.
- verzamelt en ordent volgens de geldende richtlijnen gegevens over de gebruiker, zijn wensen en behoeften en zijn situatie.
- informeert zich over en/of observeert de gezondheidstoestand van de gebruiker met aandacht voor veranderingen en tekens:
  - mogelijke wensen, behoeften en vragen
  - stoornissen*
  - beperkingen*
  - participatieproblemen*
- verduidelijkt welke vragen en problematieken de verzorgende/zorgkundige zelf kan opnemen en welke hij dient te signaleren aan de gebruiker en/of zijn sociaal netwerk, aan de verantwoordelijke of aan andere zorgverleners.

Toelichting:

Duiding:

- Gezondheidspatronen (Gordon): In de derde graad leerden leerlingen zorg dragen voor het menselijk functioneren vanuit de verschillende gezondheidspatronen. Belangrijk dat leerlingen de verzamelde gegevens vanuit een visie op totaalzorg leren ordenen volgens de patronen of volgens ordeningskaders (zie bv. zorgdossier) die gebruikt worden door de stageplaatsen.
- Geldende richtlijnen: afspraken/procedures die er binnen bepaalde settings zijn omtrent de gegevens die een verzorgende/zorgkundige voor het uitvoeren van zijn taken dient te verzamelen (binnen zijn bevoegdheid).

TERMEN UIT ICF:

- Gezondheidstoestand: het samenspel van anatomische eigenschappen en functies (met eventuele stoornissen), activiteiten (met eventuele beperking) en de deelname aan het maatschappelijk leven (met eventuele participatieproblemen) van de gebruiker én externe en persoonlijke factoren bepalen de gezondheidstoestand van de individuele gebruiker.
- Stoornissen: afwijkingen in of verlies van functies of anatomische eigenschappen. Deze afwijkingen kunnen verschillende oorzaken hebben: een aandoening, persoonlijke factoren (bv. leeftijd, een ongeval) of externe factoren (werkloosheid, sociaal isolement,...).
- Beperkingen: moeilijkheden die iemand heeft met uitvoeren van activiteiten zoals moeite met eten, wassen, drinken, kleden,...(ADL)
- Participatieproblemen: problemen die iemand heeft met het deelnemen aan het maatschappelijk leven.

Wenken:

- Vanuit de beschrijving van de gezondheidstoestand is het belangrijk om rond de doelstellingen 4.1 en 5.1 in samenhang te werken.

- Werken met concrete casussen.
- Koppeling met stage en stage-opdrachten is fundamenteel.
- Achtergrond voor leraren:
  - o 'Verplegen met visie' van Cathy Van Riet (Acco)
  - o 'Ik daag je uit. Zelfstandig werken met verpleegkundige diagnoses' van H. Goossens, Elsevier Gezondheidszorg, 2008 én 'Wat is wijs? Kritisch denken en handelen door verpleegkundigen' van J. Hesselink, Noordhoff Uitgevers, 2010 (voor orderingsmodel van Gordon).

Samenhang met andere leerplandoelstellingen:

- Bij de uitvoering van een opdracht observeren, interpreteren, registreren en rapporteren (1.11)
- De actoren in de zorgrelatie en hun beïnvloedende factoren in kaart brengen, verduidelijken en toelichten. (5.1)
- Het wetgevend kader verduidelijken en aanwenden waarbinnen een verzorgende/zorgkundige functioneert. (7.4)
- De taken en functie van de andere zorg- en welzijnsberoepen binnen de verschillende settings exploreren, verduidelijken en toelichten (7.5)

4.2 Verduidelijken en toelichten van stoornissen en aandoeningen én hun invloed op het menselijk functioneren.

Onderliggende doelen:

De leerling:

- licht de meest voorkomende lichamelijke en psychische stoornissen en aandoeningen en hun veranderingen/tekens toe.
- informeert zich over (aangeboren) stoornissen en aandoeningen bij een concrete gebruiker waarmee hij/zij wordt geconfronteerd op stage en wendt deze informatie aan.
- licht toe hoe stoornissen een invloed hebben op het menselijk functioneren in zijn totaliteit:
  - o invloed op meerdere gezondheidspatronen;
  - o beperkingen bij het uitvoeren van dagelijkse activiteiten
  - o participatieproblemen.

Toelichting:

Duiding:

- Meest voorkomende (lichamelijke en psychische) aandoeningen: dementie, MS, Parkinson, depressie (cognitie en waarneming); hypertensie, astma, ischemische hartaandoeningen, COPD, aandoeningen aan het bewegingsapparaat , CVA (activiteitenpatroon), depressie, verslavingsproblematieken (zelfbeleving, stressverwerking, rol en relatie); diabetes (voeding en stofwisseling); kanker, infecties (patroon: afhankelijk van soort),... Belangrijk om actuele tendensen op te volgen: zie www.zorg-en-gezondheid.be : **Cijfers** bv. incidentie: huisartsenpraktijk.
Tussen de 'haakjes' vind je de koppeling tussen de aandoeningen en het gezondheidspatroon. Soms kan men bepaalde aandoeningen aan meerdere patronen koppelen.
- Wat betreft de psychische en psychiatrische aandoeningen is het belangrijk om eerder de nadruk te leggen op veranderingen en tekens dan op de kennis van ziektebeelden: angst,

stress, wanen, hallucinatie, verwardheid, gedaalde zelfwaardering, sombere stemmingen, slaapproblemen, gewichtsveranderingen, overgevoeligheid aan prikkels, agressie, gebrek aan therapietrouw, verslavingsverschijnselen, argwaan... Zie www.geestelijkgezondvlaanderen.be en www.similes.be. Het is belangrijk dat leerlingen, wanneer ze in het werkveld in contact komen met psychisch zieke gebruikers, tekens en veranderingen kunnen plaatsen binnen een ziekteproces en er mee leren omgaan.

- Aandoeningen en stoornissen waarmee hij/zij wordt geconfronteerd op stage: kunnen ook andere stoornissen/aandoeningen zijn dan waar in de les rond werd gewerkt: bv. ook aandacht voor gebruikers met een verstandelijke of motorische beperkingen. Het is belangrijk dat leerlingen de attitude aanleren om zich te informeren over aandoeningen, beperkingen,... en de informatie vervolgens aanwenden in de zorgverlening.

Beginsituatie:

- Leerlingen hebben in de 3de graad in concrete situaties, relevante informatie m.b.t. aandoeningen en ziektes i.v.m. de verschillende gezondheidspatronen leren vinden, selecteren en aanwenden.

Specialisatiejaren:

- Het is belangrijk leerlingen te appelleren op de reeds verworven kennis m.b.t. aandoeningen en ziektes en hierop verder te bouwen in functie van het zorg dragen voor specifieke doelgroepen in complexe situaties.

Wenken:

- Belangrijk om met leraren 3de graad te overleggen omtrent de wijze waarop en rond welke aandoeningen men in de 3 de graad reeds werkte (zie ook servicedoc. 3de graad).

- Zie duiding!

- Achtergrondliteratuur voor leraren: 'Ondervoeding bij ouderen', L. Goeminne, Cahier ouderenzorg, Kluwer (2009).

- www.gezondheidswetenschap.be

Samenhang met andere leerplandoelstellingen:

- Psychosociale ondersteuning bieden aan de gebruiker en zijn sociaal netwerk in complexe zorgsituaties (5.3)
- Gedrag/handelen van de gebruiker in complexe zorgsituaties in een kader plaatsen en aansturen (5.4)
- Omgaan met bijzondere noden in specifieke zorgsituaties (5.5)
-

ZORG DRAGEN VOOR HET MENSELIJK FUNCTIONEREN VANUIT EEN TOTAALVISIE

4.3 Zorg dragen voor het menselijk functioneren van de gebruiker in een complexe zorgsituatie.

Onderliggende doelen:

De leerling:

- handelt vanuit een totaalvisie (H).
- licht de kenmerken van het functioneren van de gezonde gebruiker m.b.t. de verschillende gezondheidspatronen toe (H).
- observeert en signaleert veranderingen/tekens bij de gebruiker m.b.t. de verschillende gezondheidspatronen (H).
- draagt zorg voor gezondheidsbeleving en instandhouding m.b.t. de verschillende gezondheidspatronen (H).

- handelt in complexe zorgsituaties van de gebruikers volgens KB 78 en het decreet zorg- en bijstandsverlening .
- stemt de zorg en ondersteuning bij activiteiten van het dagelijks leven (H) af op de wensen, noden, behoeften en beperkingen van de gebruiker en zijn situatie.
- draagt zorg voor het menselijk functioneren van gebruikers (H) met multi problemen.

Toelichting:

Duiding:

- Handelingen volgens KB 78 (voor de relatie met Vlaams decreet van Zorg en bijstandsverlening: zie servicedocument):
  - o Het informeren en adviseren van de gebruiker en zijn familie conform het zorgplan, voor wat betreft de toegestane technische verstrekkingen (H).
  - o Het observeren en signaleren bij de gebruiker van veranderingen op fysisch, psychisch en sociaal vlak binnen de context van de activiteiten van het dagelijks leven (H)
  - o Gebruikers met een dysfunctie van ADL hygiënische zorg verstrekken, conform zorgplan (H)
  - o Mondzorg (H)
  - o Kousen ter preventie en/of behandeling van veneuze aandoeningen uitdoen en weer aantrekken, met uitzondering van compressieverbanden (H)
  - o De gebruiker in een functionele houding brengen met technische hulpmiddelen en het toezicht hierop, conform het zorgplan (H).
  - o Vervoer van gebruikers conform het zorgplan (H)
  - o Nagaan of de blaassonde goed functioneert en problemen signaleren (H)
  - o Hygiënische verzorging van een geheelde stoma, die geen wondzorg behoeft (H)
  - o Nagaan of de gebruiker voldoende vocht inneemt en problemen signaleren (H)
  - o Gebruikers helpen bij het innemen van geneesmiddelen, die door een verpleegkundige of een apotheker werden klaargezet en gepersonaliseerd (H)
  - o Gebruikers helpen bij het eten en drinken, behalve bij sondevoeding en slikstoornissen (H).
  - o Maatregelen ter voorkoming van lichamelijke letsels toepassen, conform het zorgplan (H)
  - o Maatregelen ter voorkoming van decubitus toepassen, conform het zorgplan (H).
  - o Maatregelen ter voorkoming van infecties toepassen, conform het zorgplan (H).
  - o Polsslag en lichaamstemperatuur meten en de resultaten meedelen (H).
  - o Gebruikers helpen bij niet steriele afname van excreties en secreties (H).
- Veranderingen en tekens: veranderingen op fysiek, psychisch, sociaal en existentieel vlak, zowel als veranderingen/tekens die betrekking hebben op omgevingsfactoren (binnen een ADL-context). We omschrijven veranderingen/tekens als verschijnselen, parameters, behoeften, wensen...in vergelijking met het gewone, normale, vroegere.

Beginsituatie:

- Leerlingen leerden in de derde graad zorg dragen voor het menselijk functioneren van de gebruiker in eenvoudige situaties (zie Toelichting AD) .

Samenhang met andere leerplandoelstellingen:

- Binnen een welomschreven opdracht kwaliteitsbewust handelen (AD1)
- Gegevens over de gebruiker m.b.t. de verschillende gezondheidspatronen verzamelen om de zorgsituatie van de gebruiker in kaart te brengen (4.1)
- Verduidelijken en toelichten van stoornissen en aandoeningen én hun invloed op het menselijk functioneren (4.2)
- Binnen een welomschreven opdracht mondeling en schriftelijk communiceren (AD2)
- Binnen een welomschreven opdracht (ped)agogisch handelen (AD5)
- Oriënteren op beroepen binnen de directe zorg en voorbereiden op werken (of verder studeren) en levenslang leren (AD7)

4.4 Ondersteunen bij kraamzorg (gezinszorg)

Onderliggende doelen:

De leerling:

- informeert zich over de rol van de verzorgende bij kraamzorg (gezinszorg).
- observeert en signaleert veranderingen en tekens bij de pasgeborene en de moeder.
- licht de zorg voor het menselijk functioneren van de pasgeborene toe.

- verduidelijkt het belang van hygiëne en steriliseren.
- verduidelijkt de impact van een geboorte op het gezin.
- draagt zorg voor de pasgeborene en ondersteunt het jonge gezin.

Toelichting:

Duiding:

- Als verzorgende werken in de kraamzorg is een specialisatie binnen de gezinszorg. Verzorgenden die in de kraamzorg willen werken, worden hiertoe binnen de diensten verder opgeleid.
- Zorg voor menselijk functioneren: slaap en rust, uitscheiding, activiteiten: hygiënische zorgen, voeding en stofwisseling, voorbeelden toevoegen gezondheidsbeleving en instandhouding (wiegendood - Shaken Infant Syndroom)
- Veranderingen en tekens:
  - Bij de moeder: algemene toestand, lichaamstemperatuur, lochiaal verlies (bloedverlies), toestand van onderste ledematen, toestand van aars en stoelgang, toestand van de borsten (vooral bij borstvoeding)
  - Bij pasgeborene: algemene toestand, gewicht, urine, stoelgang, temperatuur, kleur, toestand van navelstomp, slapen, huilen, voeding.

Wenken:

- Werken met brochures Kind en Gezin.
- Studiebezoek, getuigenis van kraamverzorgende.
- www.expertisecentra.kraamzorg.be of regionale expertisecentra zoals www.kraamkaravaan.be (Oost-Vlaanderen)

Samenhang met andere leerplandoelstellingen:

- Binnen een welomschreven opdracht kwaliteitsbewust handelen (AD1)
- Gegevens over de gebruiker m.b.t. de verschillende gezondheidspatronen verzamelen om de zorgsituatie van de gebruiker in kaart te brengen (4.1)
- Verduidelijken en toelichten van stoornissen en aandoeningen én hun invloed op het menselijk functioneren (4.2)
- Binnen een welomschreven opdracht mondeling en schriftelijk communiceren (AD2)
- Binnen een welomschreven opdracht (ped)agogisch handelen (AD5)
- Oriënteren op beroepen binnen de directe zorg en voorbereiden op werken (of verder studeren) en levenslang leren (AD7)

4.5 Zorg dragen voor een gebruiker waarvan het levenseinde nabij is

Onderliggende doelen:

De leerling:

- licht het concept palliatieve zorg toe.
- licht toe hoe men kan tegemoet komen aan zorgvragen van een gebruiker waarvan het levenseinde nabij is.
- verduidelijkt tekenen van een naderend levenseinde.
- werkt samen met referentiepersonen palliatieve zorg of met leden van een palliatieve equipe.
- staat de gebruiker en zijn sociaal netwerk bij de ziekenzalving en/of andere rituelen bij.

Toelichten:

Duiding:

- Aandacht voor diversiteit: andere culturen, levensbeschouwingen,....

Wenken:

- Aandacht voor belevingsgericht handelen! (samenhang met AD5)
- Zie brochures Federatie Palliatieve zorg Vlaanderen (www.palliatief.be en www.palliatieve-zorg-en-kinderen.be)
- Achtergrondliteratuur voor leraren:
  - o Palliatieve zorg bij personen met dementie. Cahier ouderenzorg. J. Lisaerde, M. Wils, Kluwer (2012)
  - o Palliatieve zorg, stervensbegeleiding en rouwbegeleiding. Handboek voor deskundige hulpverlening in de thuiszorg en het ziekenhuis. J Menten en A. Van Orshoven, Acco (2004)
  - o Palliatief Support Team UZ Leuven. Palliatieve zorg in de praktijk. Zakboekje voor hulpverlener, Acco (2009)

Samenhang met andere leerplandoelstellingen:

- Binnen een welomschreven opdracht kwaliteitsbewust handelen (AD1)
- Gegevens over de gebruiker m.b.t. de verschillende gezondheidspatronen verzamelen om de zorgsituatie van de gebruiker in kaart te brengen (4.1)
- Verduidelijken en toelichten van stoornissen en aandoeningen én hun invloed op het menselijk functioneren (4.2)
- Binnen een welomschreven opdracht mondeling en schriftelijk communiceren (AD2)
- Binnen een welomschreven opdracht (ped)agogisch handelen (AD5)
- Psychosociale ondersteuning bieden aan de gebruiker en zijn sociaal netwerk in specifieke zorgsituaties (5.3)
- Oriënteren op beroepen binnen de directe zorg en voorbereiden op werken (of verder studeren) en levenslang leren (AD7)
- Het wetgevend kader verduidelijken en aanwenden waarbinnen een verzorgende/zorgkundige functioneert (7.4): verloven, premies

4.6 Uitvoeren van de laatste zorgen bij een overlijden in afspraak en volgens de wensen van de overledene en zijn sociaal netwerk.**Onderliggende doelen:**

De leerling:

- exploreert de geldende richtlijnen/procedures bij een overlijden en past ze toe.
- verwittigt de nodige personen bij een overlijden.
- creëert mogelijkheden om afscheid te nemen van de overledene.
- ondersteunt bij de lijktooi en het opbaren van de overledene.

Wenk:

- aandacht voor condoleren en bieden van psychosociale ondersteuning
- Mede ten gevolge van de vermarkt- ing van de zorg wordt de zorg voor overledenen in bepaalde WZC uitbesteed aan begrafenisondernemers (kamer moet zo snel mogelijk leeg gemaakt worden). Dit zorgt vaak voor ethische dilemma's bij het verzorgend personeel (ze hebben graag de kans om afscheid te nemen van de overledene en zijn familie). Het is belangrijk dat leerlingen beseffen dat het omgaan met overledenen deel uitmaakt van kwaliteitszorg. Wanneer leerlingen op zoek gaan naar werk, is het belangrijk dat ze beseffen dat je als werknemer de visie op zorg (ook de zorg voor overledenen) dient te delen. Wanneer ze de visie niet delen, leidt dit vaak tot ethische dilemma's.
- Bezoek begrafenisondernemer, crematorium,...
- Bespreken van betekenis van het opbaren thuis (met de voorwaarden hieraan).

Samenhang met andere leerplandoelstellingen:

- Psychosociale ondersteuning bieden aan de gebruiker en zijn sociaal netwerk in specifieke zorgsituaties (5.3)
- Maatschappelijke tendensen en uitdagingen voor de zorg verduidelijken en toelichten (7.1)
- Bij de uitvoering van een opdracht ethisch en deontologisch handelen (1.4)

EERSTE HULP

4.7 Noodsituaties herkennen en adequaat optreden

Onderliggende doelen:

De leerling:

- schat in of medische of andere hulp moet worden ingeroepen.
- verwittigt de verantwoordelijke.
- handelt als eerstehulpverlener.
- handelt levensreddend volgens richtlijnen.
- blijft rustig in noodsituaties.
- vermijdt besmetting.

Toelichting:

Beginsituatie:

- leerlingen leerden in de 2de graad (als burger) noodsituaties herkennen en adequaat optreden. In de 3de graad herhaalden ze eerste hulp vaardigheden en leerden ze noodsituaties herkennen en adequaat optreden in professionele situaties (een verantwoordelijke verwittigen is in professionele situaties noodzakelijk).

Specialisatiejaar:

- herhaling is noodzakelijk! Leg in specialisatiejaar ook opnieuw de focus op levensreddend handelen volgens richtlijnen en het hanteren van een Automatische Externe Defibrillator.

Wenken:

- De geldende ERC-richtlijnen (European Resuscitation Council) zie: <https://www.erc.edu>
- Het is essentieel dat leerlingen dit ook effectief doen (met pop en AED-toestel).
- www.rodekruis.be
- www.brandwonden.be

REFLECTEREN

4.8 Reflecteren over het eigen handelen m.b.t. gezondheid en welzijn.

Onderliggende doelen:

De leerling:

- reflecteert over het eigen handelen en over de beleving van de situatie (H).
- verplaatst zich in het standpunt van de ander.
- gaat na wat het effect van zijn/haar handelen op het gedrag van de ander is.
- formuleert kwaliteiten en aandachtspunten (H).
- stuurt het eigen handelen bij.

Samenhang met andere leerplandoelstellingen:

- reflecteren: andere AD's.

AD5Binnen een welomschreven opdracht (ped)agogisch handelen

Aanbevolen tijdsbesteding: 35% van de totaal te besteden lestijd voor het specifiek gedeelte.

Context: zie leerplan

Doelgroepen:

Bij de uitwerking van de algemene doelstellingen wordt aandacht besteed aan volgende doelgroepen:

- volwassen gebruikers
- gezinnen
- met aandacht voor specifieke doelgroepen in complexe zorgsituaties (multi problemen*):
  - kwetsbare gezinnen,
  - jonge gezinnen
  - ouderen
  - gebruikers die (psychisch en/of lichamelijk) chronisch ziek zijn
  - gebruikers die palliatief zijn,
  - gebruikers met een beperking
  - ....

Toelichting:

Beginsituatie:

In de derde graad werkte men rond volgende doelen:

- **volwassenen/ouderen:**
  - een kader om gedrag en sociale interacties te duiden, toe te lichten en aan te wenden.
  - gedrag interpreteren en situeren binnen een kader om gedrag en sociale interacties te duiden;
  - het omgaan met volwassenen/ouderen in groep exploreren
  - aan een groepsactiviteit bij volwassenen/ouderen participeren
  - begrippen m.b.t. ontwikkeling verduidelijken, toelichten en aanwenden;
  - zorg dragen voor welbevinden en betrokkenheid van volwassenen/ouderen
  - elementen in de agogische relatie verduidelijken, toelichten en aanwenden: steunen, stimuleren, samenwerken
  - In functie van het zorg dragen, het verouderingsproces van de volwassene/oudere verduidelijken toelichten
- **kinderen:**

In de derde graad leerden leerlingen zorg dragen voor het menselijk functioneren van en pedagogisch handelen bij gezonde kinderen van 3mnd tot 12 jaar. De focus lag bij kinderen van 3mnd -3 jaar. Ze werkten rond volgende doelstellingen:

- Begrippen m.b.t. ontwikkeling verduidelijken, toelichten en aanwenden;
- Zorg dragen voor het welbevinden en de betrokkenheid van kinderen
- Elementen in de pedagogische relatie verduidelijken toelichten en aanwenden;
- In functie van het ontwikkelingsstimulerend handelen, mijlpalen in de ontwikkeling van het kind verduidelijken en toelichten,
- Ontwikkelingsstimulerend handelen bij het zorg dragen voor het menselijk functioneren
- Het omgaan met kinderen in groep exploreren
- Aan een groepsactiviteit begeleid door een begeleider participeren

- o Een activiteit bij een kleine groep kinderen begeleiden

Specialisatiejaar:

Het is belangrijk leerlingen te appelleren op deze reeds verworven kennis, vaardigheden en attitudes. In de het specialisatiejaar zullen leerlingen hun kennis, vaardigheden en attitudes verdiepen, uitbreiden en **aanwenden** binnen de context van dit leerplan.

In functie van het bereiken van de competenties is het belangrijk om integratie te bewerkstelligen met AD1, AD2, AD3, AD4, AD5, AD6 en AD7 met nadruk op '**afstemming' van zorg/agogisch handelen op de gebruiker en zijn situatie** (bio psycho sociale visie op het menselijk functioneren²³):

- In AD4 benaderen we de zorg voor de gebruiker vooral vanuit het perspectief van zijn menselijke organisme (bio).
- In AD5 benaderen we de zorg voor de gebruiker en zijn sociaal netwerk vanuit het menselijk handelen en hun deelname aan het maatschappelijk leven (psycho sociale).

In de uitwerking van het leerplan is het streven naar zoveel mogelijk samenhang tussen beide AD's dus wenselijk.

Algemene wenken:

- Beginsituatie bepalen van alle leerlingen m.b.t. verworven kennis, vaardigheden en attitudes.
- Belangrijk dat leerlingen kunnen aantonen dat ze reeds verworven kennis, vaardigheden en attitudes uit de 3de graad kunnen inzetten (bv. door gecombineerde doe-opdracht, quiz, cassen,....). Voor zij-instromers is het nodig dat ze zich zo snel mogelijk inwerken en aantonen dat ze de leerstof/vaardigheden verworven hebben (bv. via een (schriftelijke)bevraging,...).
- Verder bouwen op de 3de graad én materiaal ook verder gebruiken.
- AD5 uitwerken in nauwe samenhang met AD4.
- Aandacht voor verschillende settings én specifieke doelgroepen!
- Achtergrondliteratuur:
  - o 'Leven voorbij de deur, Rusthuisboek', Leen Plessers en Linda Geerits (Red.) Antwerpen – Apeldoorn, Cyclus 2008 (Garant Uitgevers).
  - o Omgaan met en aanpak van agressie, E. Van de Gucht, R. Vanschoenwinkel, Kluwer, 2013.
  - o Verpleegkundige zorgverlening aan ouderen, T. van der Kruk, M. Schuurmans, Boom Lemma uitgevers, 2010 (te verkrijgen bij Acco: aandacht voor belevingsgericht handelen).
  - o Op zoek naar een mens. (E Book) verhalen over ouderen en zorg, L. van Erp, Uitgeverij: Het tweede gezicht (te verkrijgen bij Acco)
  - o Zie ook bibliografie achteraan voor verwijzingen naar les- en werkmateriaal uit Nederland.

Samenhang met leerplandoelstellingen PAV/MAVO/Nederlands:

- Zie ook AD1
- Belangstelling tonen voor (25):
  - o Vormen van creatieve en culturele expressie;
  - o (adolescenten)literatuur en poëzie.

²³ Vormt basis voor ICF-model.

DE ZORGRELATIE

5.1 De actoren en beïnvloedende factoren in de zorgrelatie in kaart brengen en hun betekenis verduidelijken en toelichten.

Onderliggende doelen:

De leerling:

- brengt de verschillende actoren en partners in de zorgrelatie in kaart.
- licht de rol en het belang toe van de verschillende actoren en partners in de zorgrelatie.
- licht de eigen rol in de zorgrelatie met de gebruiker en het sociaal netwerk toe.
- licht de verschillende persoonlijke en externe factoren toe die de actoren en partners in de zorgrelatie beïnvloeden.

Toelichting:

Duiding:

- Actoren: gebruiker, zorgverlener, sociaal netwerk van gebruiker, voorziening/dienst, cultuur en samenleving.
- Persoonlijke factoren zoals leeftijd, geslacht, levensstijl (talent, waarden, gewoonten, levensovertuiging, begeleidingsstijl...), levensloop, gezondheid, ...
- Externe factoren zoals klimaat, sociale omgeving, fysiek milieu/leefomgeving.

Beginsituatie:

- In de 2de graad leerden leerlingen kenmerken m.b.t. lichamelijk, psychisch, sociaal en existentieel welbevinden en de beïnvloedende factoren toelichten. Het accent lag op de eigen leefstijl.
- In de 3de graad lag het accent op de relatie gebruiker- verzorgende.

Specialisatiejaar:

- Nadruk op alle actoren in de zorgrelatie (systeem).

Wenken:

- Mogelijke kaders/modellen: ICF, systeemdenken
- Werken met situatieschetsen.

Samenhang met andere leerplandoelstellingen:

- Maatschappelijke tendensen en uitdagingen voor de zorg verduidelijken en toelichten (7.1)
- Gegevens over de gebruiker m.b.t. de verschillende gezondheidspatronen verzamelen om de zorgsituatie van de gebruiker in kaart te brengen (4.1)
- Verduidelijken en toelichten van stoornissen en aandoeningen én en hun invloed op het menselijk functioneren. (4.2)

ONTWIKKELING

5.2 Het zorg dragen voor de gebruiker aanpassen aan zijn ontwikkelingsproces.

Onderliggende doelen:

De leerling:

- verduidelijkt en licht, in functie van het ontwikkelingsstimulerend handelen, mijlpalen in de ontwikkeling van het kind toe (H).

- verduidelijkt en licht, in functie van het zorg dragen, het ontwikkelingsproces van de volwassene/oudere toe (H).

Toelichting:

Beginsituatie:

- In de derde graad leerden leerlingen mijlpalen in de ontwikkeling en het verouderingsproces toelichten.

Specialisatiejaar:

- In het specialisatiejaar leren leerlingen de reeds verworven kennis en vaardigheden aanwenden en de zorg afstemmen op de gebruiker. Het is hierbij belangrijk om aandacht te besteden aan het eigene van specifieke doelgroepen: kwetsbare gezinnen, jonge gezinnen, ouderen, gebruikers die (psychisch of lichamelijk) chronisch ziek zijn, gebruikers met een beperking (verstandelijke of motorische handicap), ...

Samenhang met andere leerplandoelstellingen:

- Maatschappelijke tendensen en uitdagingen voor de zorg verduidelijken en toelichten (7.1)
- De actoren en beïnvloedende factoren in de zorgrelatie in kaart brengen en hun betekenis verduidelijken en toelichten (5.1)
- Gegevens over de gebruiker m.b.t. de verschillende gezondheidspatronen verzamelen om de zorgsituatie van de gebruiker in kaart te brengen (4.1)
- Verduidelijken en toelichten van stoornissen en aandoeningen én hun invloed op het menselijk functioneren. (4.2)

BELEVINGSGERICHT HANDELEN PSYCHOSOCIALE ONDERSTEUNING

5.3 Psychosociale ondersteuning bieden aan de gebruiker en zijn sociaal netwerk in complexe zorgsituaties. (E)

Onderliggende doelen:

De leerling:

Waarneming en cognitie

- herkent en verduidelijkt specifiek gedrag dat eigen is aan dementie zoals zwerfgedrag, agressie, onrust, decorumverlies,....
- krijgt zicht op de levensloop van de gebruiker.
- verduidelijkt het belang van reminiscentie, validation, snoezelen,....

Zelfbeleving:

- verduidelijkt een aantal veel voorkomende (emotionele) reacties die de beleving van de gebruiker bepalen m.b.t. ziek worden, ziek zijn, palliatief zijn, het leven met een beperking,...
- verduidelijkt een aantal veel voorkomende (emotionele) reacties die samengaan met veroudering.
- verduidelijkt de invloed van externe factoren op de beleving van de gebruiker.
- merkt psychosociale en emotionele problemen m.b.t. zelfbeleving op en toont er begrip voor.
- herkent het verschil tussen normale en abnormale emotionele reacties op bijzondere situaties.
- ondersteunt de gebruiker en zijn sociaal netwerk.
- ondersteunt de gebruiker bij de beleving van persoonlijke en externe factoren.

- ondersteunt de gebruiker in het omgaan met gevoelens.
- licht het belang van uiterlijke verzorging voor de gebruiker toe.

Stressverwerkingspatroon:

- verduidelijkt het begrip stress.
- vangt de gebruiker en zijn sociaal netwerk op tijdens crisissituaties.
- signaleert crisissituaties.
- verduidelijkt mogelijke signalen van suïcidaal gedrag .
- signaleert suïcidaal gedrag.
- voorkomt en signaleert misbehandeling en verwaarlozing.

Rol en relatie:

- verduidelijkt de fasen in het verwerkingsproces van verdriet en rouw.
- ondersteunt de draaglast van mantelzorgers.
- signaleert overbelasting van de mantelzorger.
- ondersteunt de gebruiker en zijn sociaal netwerk in het hanteren van conflicten.

Waarden en overtuiging:

- heeft aandacht voor de zingeving en de waarden van de gebruiker.

Wenken:

- Voor brochures, achtergrondinformatie, tips,...zie
  - o www.onthoudmens.be
  - o www.omgaanmetdementie.be
  - o www.validation.nl
  - o Expertisecentrum Dementie: www.dementie.be
  - o www.vlaanderengeestelijkgezond.be
  - o www.palliatief.be en www.palliatieve-zorg-enkinderen.be
  - o Intimiteit en seksualiteit bij ouderen. L Van de Ven, Hasselt, Provincie Limburg (2011)/
  - o Suïcide en suïcidepreventie bij ouderen, K. Andriessen en A. Bonnewyn, Kluwer, 2013.
  - o Agressief gedrag bij dementie. Wat is het en hoe ga je er mee om?; R. Geelen, 2010 (E-Boek), Acco.
  - o Netwerk thuiszorg Oost-Vlaanderen, Grenzen in de thuiszorg, Leuven, Acco (2010)
  - o Respectvol omgaan met personen met dementie. J. Abrahams, Acco (2009)
  - o Palliatieve zorg, stervensbegeleiding en rouwbegeleiding. Handboek voor deskundige hulpverlening in de thuiszorg en in het ziekenhuis, Acco (2004).
  - o Palliatief Supportteam UZ Leuven, Palliatieve zorg in de praktijk. Zakboekje voor hulpverleners, Acco (2009).
  - o Dementie. Zakboekje voor professionele zorgverstrekkers. B. Schoenmakers en J. De Lepeleire, Acco (2011).
  - o Als eten zorg wordt...Het maaltijdgebeuren bij personen met dementie. S. Boerjan, Acco (2013)
  - o Aromatherapie in de zorgverlening. P. Rogge, Acco (2011)
  - o www.dekraamkaravaan.be (kraamzorg)
  - o <http://www.alertief.nl/clientdata/downloads/10.02.10%20Artikel%20nieuw%20middenman..pdf>

- <http://www.btsg.nl/infobulletin/belevingswereld.html> (= overzicht)
- werken met visualisaties: Chris de Rijdt – Garant of via <http://www.werkenmetvisualisaties.be/visualisatiesendementie.html>).
- Inzichten en boeken van Ilse Warners (de tijd doorstaan) en Marianne Hartmann.
- Emoties in de zorg. T.Royers, Bohn Stafleu van Loghum (2005): Wie voor kwetsbare mensen zorgt, heeft elke dag met emoties te maken...Bundeling van een reeks artikelen die verschenen in tijdschrift Denkbeeld. Praktische aanbevelingen om emoties te herkennen en ermee om te gaan.
  - Wenken: als achtergrond voor expressie of voor basisinfo voor leerlingen, om in te gaan op emoties bij reflectieoefeningen, ideeën voor het uitwerken van expressieve oefeningen rond emoties.
- Sprekende handen. P. Irik en I. Majjer-Kruijssen. Bohn Stafleu van Loghum (2010): Een methodiek en werkboek voor ontmoetingsgroepen met dementerende mensen. Vanuit de ontmoetingsgroep worden de levensverhalen van de gebruiker besproken. Dit aan de hand van een methodiek rond verschillende thema's.
  - Wenk: eventueel gelijkaardige methodiek door leerlingen laten uitvoeren of met leerlingen inoefenen aan de hand van eigen ervaringen.
- Zie wenken en duiding bij AD 4: 4.2: uitwerken in samenhang.
- Aandacht voor werken met aandachtspersonen in een WZC (opzet, werking, wat als ik aandachtspersoon word? Valkuilen bij het werken met aandachtspersonen, enz....)
- Aandacht voor werken rond rouwzorg.
- Werken rond reminiscentie (zie vb. www.reminscentie.nl): aandacht voor feit dat werken rond reminisceren enkel kan wanneer dit zinvol en haalbaar is voor gebruiker. Men kan hierrond zinvol ondersteunend werken via expressie:
  - Leerlingen maken een muurkrant/tijdlijn met belangrijke historische gebeurtenissen uit het verleden gecombineerd met muziek, voorwerpen,...uit het verleden. Inspiratie:
    - <http://www.historing.nl/muzieknostalgiek> (geraadpleegd op 2014-3-27)
    - 1. Wijs elke leerling min. 1 voorwerp en een thema toe. Laat hen tijdens de les informatie opzoeken, vragen verzamelen...2. Plan vervolgens gesprekken met mondigere senioren (in klasverband, met ondersteuning van een leraar) met als doel meer info te verzamelen en gerichte vragen te stellen (samenhang met AD2). 3. Leerlingen verwerken info in PowerPoint en stellen info voor aan elkaar. 4. Vertaling naar tijdlijn/muurkrant of naar fotoboekje (voor dementerende) gebruikers met achteraan als geheugensteuntje voor de leerlingen enkele eenvoudige zinnen die ze spontaan kunnen vertellen wanneer ze samen met een gebruiker het boekje bekijken. Belangrijk om deze laatste fase in te oefenen in klasverband alvorens toe te passen op stage. Het is belangrijk dat leerlingen beseffen dat het bij gebruikers met dementie belangrijk is om zelf het gesprek met de gebruiker te starten, maar ook dat ze het stellen van confronterende vragen beter vermijden. Dit vraagt inoefening.
- Via expressie is het mogelijk om ondersteunend te werken door:
  - Werken rond **film**: Feel my love – regisseur: Griet Treck – 75 min. – 2014
  - Werken rond het belang van **muziek** in de zorg cfr. Music for life 2012. (<http://zingenmetdementie.be>)
  - Werken met **beeldende expressie en levensverhalen**: door middel van beeldende expressie en levensverhalen geven volwassen gebruikers uiting aan wat ze voelen en denken: leerlingen technieken aanleren om hiermee aan de slag te gaan met gebruikers.
- Lespakket 'belevingsgericht werken met ouderen': http://zorginnovatie.hr.nl/PageFiles/94466/Belevingsgerichte%20zorg/docHL_belevingsgerichte%20zorg_DEF.pdf
- Belang om snoezelen te integreren in de dagelijkse begeleiding ipv te beperken in tijd en ruimte.

- Interessant: de omslag van een zorgplan naar een leefplan. Via website www.btsg.nl. (innovatie in de ouderenzorg). Interessante kaders: zie "de schijf van vijf". Bevat bibliotheek met verschillende kenwoorden en links naar andere websites: Vb. Quiz rond lichaamstaal (interessant).
- Vanuit casussen de behoefte van de gebruiker achterhalen. Vb. In WZC zegt een persoon 'het is hier nogal stil'. Niemand reageert hier op. Hoe kan je met dit signaal toch iets doen. Aanleiding om creatief aan de slag te gaan. Belang van animatieve houding = visie op expressie (zie ook 1.3)
- DVD 'ik zie jou' Stichting Faria clowns <http://www.careclowns.nl> Veel filmpjes hierover op de website.
- Fotoboek 'kus me nog eens wakker'. G. Moenaar, B. Verhoeft. De Brouwerij (2011): Als uiterlijk vertoon geen rol meer speelt en je niet meer beheerst wordt door je gedachten, als het begrip tijd niet meer bestaat, wat gebeurt er dan met je? Wat blijft er precies van je over als je lichaam afbrokkelt en je brein helemaal in de war is? Fotoboek vanuit een 'andere' invalshoek. Met aandacht voor details in de zorg.
  - o Wenk: Leerlingen foto's laten bekijken en interpreteren. Wat betekent zorg dragen voor...? Interpretatie van foto's doorheen kunst.
- www.detijdvanjeleven.com De tijd van je leven is een leuk, actief tijdschrift voor dementerende ouderen. Het stimuleert de zintuigen waardoor het de lezer bereikt en raakt. Tijdschrift waarbij de zintuigen worden geprikkeld. Eventueel om samen met de leerlingen te maken.
- Fotoboek 'Dementie een vergeten wereld.' N.Christiaans, J. Stads (2013). Verschillende gradaties van dementie komen aan bod; van de beginperiode waarin eenvoudige begeleiding volstaat, tot en met de eindfase waarin 24u per dag zorg noodzakelijk is. De kwaliteit van het leven met dementerenden is afhankelijk van professionele verzorgers, familie, mantelzorgers en vrijwilligers, daarom zullen ook zij veelvuldig in beeld komen. Voor het boek leggen de auteur en fotograaf mooie, ontroerende en schrijnende momenten vast uit het leven van verzorgden en verzorgers; mensen die het waard zijn om te worden herinnerd.

Samenhang met andere leerplandoelstellingen:

- Binnen een welomschreven opdracht mondeling en schriftelijk communiceren (AD2)
- Binnen een welomschreven opdracht zorg dragen voor gezondheid en welzijn (AD4)
- De actoren en beïnvloedende factoren in de zorgrelatie in kaart brengen en hun betekenis verduidelijken en toelichten (5.1)
- Het zorg dragen voor de gebruiker aanpassen aan zijn ontwikkelingsproces (5.2).
- Gedrag/handelen van de gebruiker in complexe zorgsituaties in een kader plaatsen en aansturen (5.4)

GEDRAG

5.4 Gedrag/handelen van de gebruiker in complexe zorgsituaties in een kader plaatsen en aansturen. (E)

De leerling:

- situeert en interpreteert gedrag binnen een kader om gedrag en sociale interacties te duiden (H).
- verduidelijkt elementen in de agogische relatie, licht ze toe en wendt ze aan (H): steunen, stimuleren, samenwerken, sturen. .
- situeert gedrag m.b.t. complexe zorgsituaties binnen een kader om gedrag en sociale interacties te duiden.
- situeert het relationeel gedrag van de gebruiker en zijn sociaal netwerk binnen een kader om gedrag en sociale interacties te duiden.

Stimuleren:

- wendt strategieën aan om bij specifieke doelgroepen gepast gedrag te stimuleren.
- motiveert gebruikers van specifieke doelgroepen tot het stellen van gezondheidsbevorderend gedrag.

- stimuleert de zelfzorg van gebruikers.
- verduidelijkt het belang van observatie- en stimuleringsprogramma's.

Steunen:

- verduidelijkt de begrippen therapietrouw en revalidatie.
- ondersteunt de therapietrouw en revalidatie van gebruikers.
- stemt de dagelijkse activiteiten af op de wensen, behoeften, beperkingen van de gebruiker in complexe situaties.
- individualiseert de zorg van de gebruiker met aandacht voor diversiteit.

Samenwerken/participeren:

- licht toe dat de gebruiker de regie van zijn eigen leven in handen heeft.
- licht het belang van participatie van de gebruiker en zijn sociaal netwerk in het zorgproces toe.
- wendt methoden aan om de gebruiker inspraak te geven en autonomie te verlenen.
- exploreert op welke wijze men binnen de zorginstelling werkt rond de participatie* van gebruikers.

Sturen:

- biedt structuur door :
  - zorg te dragen voor geldende afspraken
  - ⇨ zorg te dragen voor de tijdsordering*
  - ⇨ te overleggen over de bepaling van grenzen
  - ⇨ grenzen toe te lichten.

Toelichting:

Duiding:

- Gedrag m.b.t. complexe zorgsituaties: gedrag m.b.t. het ziekteproces, m.b.t. veroudering,...
- Het begrip sturen werd hier gebruikt omdat leerlingen het begrip kennen van in de 3de graad (elementen in de agogische relatie) In de ouderenzorg dien je het begrip 'sturen' te lezen in de betekenis van 'structureren'.

Wenken:

- zie ook wenken en duiding bij AD4 (4.2): uitwerken in samenhang.
- Inspiratie voor het ondersteunend werken via expressie:
  - Ervaringsgerichte toolbox dementie – workshops wouter.grommen@pxl.be
  - Pinterest: omgaan met personen met dementie – animatie in de ouderenzorg
  - www.stichtingpdl.nl
  - Training PDL (boek) te bestellen bij mobicare@stichtingpdl.nl
  - V. Baert e.a., Animatie. Meer dan een activiteit, Cahier Ouderenzorg, Kluwer, 2004.
  - Tinne Desmedt, Snoezelen met dementerenden. Mogelijkheden om familieleden erbij te betrekken.
  - Link:
<http://doks.khk.be/eindwerk/do/record/Get?dispatch=view&recordId=SKHK413ebf1701d3db730101fc8ab32800bf>
  - www.moderne-dementiezorg.nl (verschillende boeken uitgegeven: o.a. Had ik het maar geweten. Praktische tips voor familie, vrienden, verzorgenden)
  - www.alzheimerliga.be
  - Vanuit concrete situaties werken rond het stimuleren van zelfzorg (mits de nodige aanpas-

singen):

- Samen met leerlingen zoeken naar manieren om gebruikers aan te moedigen: doel van activiteit/handeling uitleggen, uitleg vragen (bv. hoe maak jij die soep?), door iets als een evidente taak voor te stellen, gezelligheid benadrukken bij het samen iets doen, of suggereren dat wanneer ze zelf een taak uitvoeren, je daarna extra tijd hebt om samen iets leuks te doen....
- Oefenen hoe men bepaalde taken (soep maken, ochtendtoilet) kan opdelen in deeltaken (meer eenvoudige taken en moeilijkere taken) of hoe men aangepaste hulp/begeleiding kan bieden (hulpmiddelen, verbale hulp bieden, verbale en non-verbale hulp bieden, samen starten, samen uitvoeren, kans tot meebeleven en keuze bieden,...). Aansluitend kan men samen met leerlingen zoeken naar gepaste begeleidingsmomenten (5.7)
- DVD Het zijn de kleine dingen. Info over verschillende thema's: <http://www.vanhemertproducties.nl/dementie.htm>. Met kleine ingrepen gedrag veranderen. Ook binnen de zorg kunnen kleine zaken belangrijk zijn. Samen met de leerlingen dit overlopen.

-

Samenhang met andere leerplandoelstellingen:

- Binnen een welomschreven opdracht mondeling en schriftelijk communiceren (AD5)
- Binnen een welomschreven opdracht zorg dragen voor gezondheid en welzijn (AD4)
- Binnen een welomschreven opdracht indirecte zorg verlenen (AD6)

BIJZONDERE ZORGNODEN

5.5 Omgaan met bijzondere zorgnoden in complexe zorgsituaties.

Onderliggende doelen:

De leerling:

- informeert zich over het omgaan met bijzondere zorgnoden en wendt deze informatie aan.
- vraagt indien nodig ondersteuning bij het omgaan met bijzondere zorgnoden.
- begrijpt en hanteert gedrag van gebruikers met bijzondere zorgnoden.
- gaat om met dagelijkse dilemma's in de zorg van gebruikers met bijzondere zorgnoden.

Toelichting:

Bijzondere zorgnoden en dilemma's: grensoverschrijdend gedrag, dementie en seksualiteit, dementie en communicatie, verslavingsproblematieken, agressief gedrag, gezinsproblematieken, psychisch ziek-zijn, diversiteit (cultuur, geloofsovertuiging, armoedesituaties.....), communiceren met gebruikers met een beperking, wonen in extreme situaties, de stap zetten naar een woonzorgcentrum, conflictsituaties, omgaan met zelfverwaarlozing, wat betekent het voor een kind om een ouder te hebben die ziek is of een beperking heeft,...

Wenken:

- Het is zinvol om te werken met casussen en stage-ervaringen van leerlingen.
- Achtergrond voor leraren: Wegwijzers naar bijzondere noden, Jan De Lepeleire en Manu Keirse, Acco (2013)
- Ervaringen van kinderen over het leven in een gezin waar een ouder veel zorg nodig heeft: getuigenissen op Kind en samenleving (www.k-s.be).
- Zie ook wenken en duiding bij AD4 (4.2): uitwerken in samenhang.
- Via expressie kan men vanuit stage-ervaringen, situaties via expressievormen leerlingen tot

uitdrukking laten geven aan wat ze denken en voelen: technieken en vormen aanbrenge om hiermee aan de slag te gaan. Nadenken en oefenen hoe men deze technieken/vormen kan inzetten naar gebruikers toe (met aandacht voor welbevinden en betrokkenheid van gebruikers).

Samenhang met andere leerplandoelstellingen:

- Binnen een welomschreven opdracht kwaliteitsbewust handelen: respectvol handelen (1.2-1.4)
- Binnen een welomschreven opdracht mondeling en schriftelijk communiceren (AD2)
- Gegevens over de gebruiker m.b.t. de verschillende gezondheidspatronen verzamelen om de zorgsituatie van de gebruiker in kaart te brengen (4.1)
- Verduidelijken en toelichten van stoornissen en aandoeningen én hun invloed op het menselijk functioneren (4.2)
- De actoren en beïnvloedende factoren in de zorgrelatie in kaart brengen en hun betekenis verduidelijken en toelichten (5.1)
- Belevingsgericht handelen (5.3-5.5)
- Maatschappelijk tendensen en uitdagingen voor de zorg verduidelijken en toelichten (7.1)

PEDAGOGISCHE ONDERSTEUNING

5.6 Begeleiden van de kinderen binnen een gezin. (E)

Onderliggende doelen:

De leerling:

- draagt zorg voor het welbevinden en betrokkenheid van kinderen (H).
- wendt elementen in de pedagogisch relatie aan (H).
- handelt ontwikkelingsstimulerend bij het zorg dragen voor het menselijk functioneren van kinderen (H).
- begeleidt kinderen bij spel
- stimuleert kinderen bij het maken van huiswerk
- voert ondersteunende gesprekken met kinderen.
- biedt opvoedingsondersteuning in dagdagelijkse bezigheden.

Toelichting:

Duiding:

- stimuleren bij het maken van huiswerk: randvoorwaarden creëren voor het maken van huiswerk (zorgen voor rust, juiste sfeer en locatie); het kind bemoedigen. We verwachten niet dat de verzorgende/zorgkundige vakinhoudelijke ondersteuning biedt bij het maken van huiswerk.

Beginsituatie:

In de derde graad leerden leerlingen pedagogisch handelen bij kinderen. Zo leerden ze zorg dragen voor welbevinden en betrokkenheid, ontwikkelingsstimulerend handelen, elementen in de pedagogische relatie (steunen, stimuleren, sturen en samenwerken) aanwenden.

Specialisatiejaar:

In het specialisatiejaar ligt de nadruk op het begeleiden van kinderen binnen een gezin. Vandaar dat het belangrijk is om aandacht te besteden aan begeleiding van spel en huiswerk, het communiceren met kinderen wanneer bv. de ouder in het gezin ziek is, het ondersteunen van kwetsbare gezinnen bij opvoeding,....

Wenken:

- www.kindengezin.be
- www.klasse.be (dossier huiswerk - Klasse voor Ouders)

- www.zorg-en-gezondheid.be
- Inspiratie om binnen ruimte voor expressie ondersteunend te werken:
  - o Interessant artikel: www.jessazh.be/professionals/medisch-informatieblad-jessa-linea/archief/jessa-linea-nr-1/hoer-omgaan-met-kinderen-in-een-gezin-met-ziekte (zie ook wenken vorige doelstelling)
  - o Gebruik van rouwkoffer
  - o V. Benoit & B. Persoons, Mindful omgaan met kinderangsten, Acco, 2011.
  - o Werken rond prentenboeken: bv. Boeken uitgegeven door de Alzheimerliga: Lieve Oma – Op zoek naar Opa (www.alzheimerliga.be/boeken/)
  - o Vertrekken vanuit basis die leerlingen bezitten vanuit de 3de graad (welbevinden en betrokkenheid, ontwikkeling, pedagogisch handelen) en dit toepassen op de gezinszorg:
    - Aandacht voor het begeleiden van kinderen met verschillende leeftijden: zoeken van heel eenvoudige en korte begeleidingsmomentjes die ook rekening houden met financiële mogelijkheden van het gezin: bv. werken met zoutdeeg, liedjes of versjes aanleren, werken met wegwerpmateriaal.
    - Verschillende expressievormen aanpassen aan wensen, behoeften, ontwikkeling van het kind (met aandacht voor welbevinden en betrokkenheid).
    - Het begeleiden van kinderen combineren met het uitvoeren van andere taken (werken met situatieschetsen): moeilijkste taken uitvoeren wanneer kinderen slapen, kinderen eerst iets aanbieden alvorens je aan de slag gaat, kinderen laten helpen (zoeken naar mogelijkheden naargelang taak en leeftijd kind). Aandacht besteden aan veiligheid: bv. je wordt weggeroepen van je taak door bv. deurbel,...

Samenhang met andere leerplandoelstellingen:

- Binnen een welomschreven opdracht mondeling en schriftelijk communiceren. (AD2)

VERBLIJF BINNEN SETTINGS

5.7 Onthalen en begeleiden van gebruikers bij de komst en het verblijf binnen de verschillende settings of bij transfers naar andere settings. (E)

Onderliggende doelen

De leerling:

- onthaalt en begeleidt de opvang van nieuwe gebruikers in de zorginstelling.
- vergelijkt de tijdsordening binnen de verschillende settings.
- licht toe hoe een gebruikersvriendelijke tijdsordening* gebruikers structuur biedt:
  - o herkenbaarheid en houvast met aandacht voor ankerpunten, rituelen en routines
  - o aandacht voor variatie
- licht toe hoe bij een gebruikersvriendelijke tijdsordening gebruikers de tijd mee kunnen invullen:
  - o aandacht voor diversiteit en leefwereld van gebruiker
  - o keuzemogelijkheid, autonomie, ruimte (participatie)
- begeleidt de gebruiker bij de tijdsordening en heeft hierbij aandacht voor diversiteit.
- stimuleert de gebruiker tot het deelnemen aan activiteiten.
- werkt mee tijdens groepsactiviteiten en draagt bij tot een optimaal groepsklimaat.
- verduidelijkt het belang van het opvolgen van gebruikers uit de woonzorg bij hospitalisatie.
- begeleidt als zorgkundige de gebruiker voor en tijdens de behandelingen/ onderzoeken, geeft hem uitleg en luistert actief.
- licht toe op welke wijze een gebruiker optimaal wordt voorbereid, onthaald en begeleid bij

transfers en wat hierbij de taak is van de verzorgende/zorgkundige.

Toelichting:

Duiding:

- Transfers: verhuis van thuissituatie naar WZC; ontslag uit ziekenhuis; vanuit WZC overgebracht worden naar een ziekenhuis; verhuis van de ene afdeling naar een andere,...
- Omgaan met groepen gebruikers: belangrijk om ook voldoende aandacht te besteden aan het **groepsgebeuren** binnen de woonzorg (dynamiek herkennen, inspelen op de groep, aandacht voor individu binnen de groep,...)

Wenken:

- Tijdsordening: duiding over het concept tijdsordening vind je in onderzoeksrapporten op de site van Kind en samenleving (www.k-s.be). (onderzoek baseert zich op kinderen, maar duiding concept is algemeen)
- Zinvolle opdracht: leerlingen laten nagaan hoe men op de stageplaats omgaat met de transfers en wat daarbij de rol van de zorgkundige is. Bezoekt men bewoners uit het WZC wanneer ze overgebracht worden naar een ziekenhuis? Hoe verloopt het onthaal van nieuwe bewoners? Zijn er richtlijnen m.b.t. het omgaan met transfers?
- B. Deltour, Keuzewijzer tussen thuiszorg en residentiële zorg, Garant, 1999.
- Inspiratie om via expressie ondersteunend te werken. Belangrijk om aandacht te besteden aan welbevinden en betrokkenheid van gebruiker! (afstemming op gebruiker: vertrekken vanuit gebruiker en niet vanuit activiteit):
  - o Momenten van het dagelijks leven begeleiden, respectvol en inspirerend en creatief inspelen op wensen en behoeften van de gebruiker én nieuwe of herkenbare zaken aanbieden via muziek, beeld, kunst en cultuur als uitingsvorm, herinnering opwekken,...
  - o Samen met leerlingen zoeken naar gepaste begeleidingsmomenten: Belangrijk dat leerlingen vanuit een gesprek met gebruiker (omtrent voorkeur muziek, interesses, levensgeschiedenis...) leren zoeken naar gepaste begeleidingsactiviteit voor die specifieke gebruiker. In de klas kan samen gebrainstormd worden rond mogelijke activiteiten, nodige aanpassingen ed. Belangrijk om er over te waken dat leerlingen te snel naar spelletjes grijpen. Het is de uitdaging om bij het brainstormen te vertrekken vanuit de wensen en mogelijkheden van de gebruiker.
  - o Voorlezen bij ouderen. Tips en inspiratie::
    - www.voorlezen.be en www.stichtinglezen.be (bv. zoeken van boeken)
    - <http://ambassadrice.infoteur.nl/specials/dementie-en-voorlezen.html>
  - o **Spelen voor dementerende ouderen:** <http://sport.infonu.nl/diversen/28151-spelen-voor-dementerende-ouderen.html> Op deze site vind je een aantal tips bij het begeleiden van activiteiten als voorbeelden van mogelijke spelvormen.
  - o **Levensloopspel voor jong en oud:** doel: jong en oud aan de babbel krijgen met elkaar! <http://www.spelensite.be/spel/levensloopspel-voor-jong-en-oud>
  - o Leerlingen brengen de eigen leefwereld binnen in het WZC en leren oudere gebruikers bewegen met een Wii-computerspel: <http://www.nieuwsblad.be/article/detail.aspx?articleid=AH283EOS> (in samenwerking met leerkracht LO).
  - o Ook op de site www.valpreventie.be (week van de valpreventie) vind je suggesties over hoe bewegen bij ouderen kan worden ingezet in functie van valpreventie (bv. door middel van dans). (link met AD4)
  - o Leerlingen zetten (bv. naar aanleiding van gedichtendag/het wisselen van de seizoenen, valentijnsdag,...) een gedichtenwandeling voor en/of door ouderen op. Zie: <http://www.nieuwblad.be/article/detail.aspx?articleid=F62DG3OK> (geraadpleegd op

2014-03-27).

- Leerlingen maken een muurkrant/tijdlijn met belangrijke historische gebeurtenissen uit het verleden gecombineerd met muziek uit het verleden: inspiratie: <http://www.historing.nl/muzieknostalgiek> (geraadpleegd op 2014-3-27)
  - Leerlingen gebruikers laten bevragen naar hun favoriete muziek/zanger(es). Leerlingen zoeken info, materiaal (bv. op YouTube). Leerlingen verwerken materiaal in informatieboekje, herinneringshoekje (in de klas), oefenen samen voor ouderen bekende liedjes in. Leerlingen kunnen info verwerken in quiz voor klasgenoten (inzetten van creativiteit, inoefenen van leiden van/praten voor een groep,...).
  - Afspraken maken in WZC/dienstencentrum om leerlingen de kans te geven om samen met de ouderen een schort/tas/kussenhoes... te maken (volgens de wens van de oudere): laat leerlingen materiaal verzamelen: oude stoffen, knopen, linten,... Biedt leerlingen mogelijke werkmodellen aan. Laat leerlingen samen met de ouderen product maken volgens wens van de oudere. De ouderen kunnen jongeren bijstaan met raad en daad om te naaien,... Begeleiding van de leraar is bij dergelijke activiteit wenselijk. Afsluiten met een groepsgesprek waarbij leerlingen de producten evalueren (bv. is het een 'volwassen' product?) Belangrijk dat men dergelijke activiteit in groep uitvoert alvorens leerlingen dit individueel op stage toepassen. (link met AD6)
  - Gezinszorg: zie ook aandachtspunten rond stimuleren van zelfzorg (5.4)
  - DVD 'De stem als sleutel tot belevingsgericht contact' ECD Paradox Gent (te bestellen via expertisecentrum dementie Oost-Vlaanderen): Het kan ook juist zijn om vals te zingen. Een praktijkgerichte cursus omgaan met mensen met dementie. Op basis van methode Marianne Hartmann.
    - Wenken: de durf om te zingen bij leerlingen. Experimenteren met muziek en woord. DVD met inspiratie over de methodiek van zingen bij zorgvragen.
- DVD pluk de dag dialogen + werkboek voor familieleden, hulpverleners om zinvolle en ontspannende dagbesteding aan te bieden binnen de thuiszorg. De regionale televisie Kempen en Mechelen zond een tijdje geleden de docureeks "Pluk de dag – Leven met dementie", een soort "het leven zoals het is met dementie" uit. Deze unieke docureeks gaf aanleiding tot zinvolle gesprekken over de sociale integratie van dementie. Ze nodigde uit om na te denken over de verhoging van kwaliteitszorg aan personen met dementie, thuis en in een voorziening. Gebaseerd op het succes van de uitzendingen ontstonden de Pluk de dag-dialogen, laagdrempelige interactieve gespreksmomenten over dementie in al zijn aspecten.

SOCIAAL NETWERK VAN DE GEBRUIKER

5.8 Zorg dragen voor contacten met het sociaal netwerk van de gebruiker.

Onderliggende doelen:

De leerling:

- heeft aandacht voor en houdt rekening met de verscheidenheid in contacten van de gebruiker.
- licht verschillende gezinsvormen toe.
- voert ondersteunende gesprekken met mantelzorgers en/of andere leden uit het sociaal netwerk van de gebruiker.
- stimuleert de gebruiker in het aangaan van sociale contacten.

Duiding:

- Gezinsvormen: aandacht voor diversiteit in gezinsvormen: verschillende samenlevingsvormen, relaties,...

Beginsituatie:

- In de derde graad exploreerden leerlingen het belang van contacten met het sociaal netwerk van de volwassene/oudere.

Wenken:

- Foto's Uwe Ommer van verscheidenheid in gezinnen/families wereldwijd (www.1000families.eu): bv. werken rond al dan niet aanwezig zijn van ouderen op foto's.

Samenhang met andere leerplandoelstellingen:

- Vlot en respectvol communiceren met het sociaal netwerk van de gebruiker (2.2)
- De actoren en beïnvloedende factoren in de zorgrelatie in kaart brengen en hun betekenis verduidelijken en toelichten (5.1)

REFLECTEREN**5.9 Reflecteren over het eigen (ped)agogisch handelen.****Onderliggende doelen:**

De leerling:

- reflecteert over het eigen handelen en over de beleving van de situatie (H).
- verplaatst zich in het standpunt van de ander.
- gaat na wat het effect van zijn/haar handelen op het gedrag van de ander is.
- formuleert kwaliteiten en aandachtspunten (H).
- stuurt het eigen (ped)agogisch handelen bij.

AD6 Binnen een welomschreven opdracht indirecte zorg verlenen.

Aanbevolen tijdsbesteding: 15% van de totaal te besteden lestijd voor het specifiek gedeelte.

Context: zie leerplan

Maaltijdzorg: bereiden van maaltijden, gerechten, dagvoeding binnen de context van de **dagelijkse keuken**.

→ met aandacht voor **borstvoedingsmelk, flesvoeding, fruit- en groentepap** (kinderen), **dagelijkse gezonde maaltijden** met aandacht voor seizoensproducten (kinderen en volwassenen).

Doelgroepen:

Bij de uitwerking van de algemene doelstellingen wordt aandacht besteed aan volgende doelgroepen:

- volwassen gebruikers
- gezinnen
- met aandacht voor specifieke doelgroepen in complexe zorgsituaties (multi problemen*):
  - kwetsbare gezinnen,
  - jonge gezinnen
  - ouderen
  - gebruikers die (psychisch en/of lichamelijk) chronisch ziek zijn (**met aandacht voor voedingsadviezen en richtlijnen** van arts/diëtist)
  - gebruikers die palliatief zijn,
  - gebruikers met een beperking
  - ....

Toelichting:

Beginsituatie

Maaltijdzorg: in de 3de graad werden de kennis en vaardigheden van leerlingen verbreed naar de meer complexe dagelijkse keuken (gebruik van complexere bereidingswijzen).

Leerlingen groeiden naar meer zelfstandigheid (zelfstandig werkmodellen hanteren, routinehandelingen uitvoeren zonder werkmodellen) en in mate van verantwoordelijkheid (onder verwijderd toezicht).

Bij het verlenen van indirecte zorg waren het combineren van huishoudelijke taken en de organisatie van indirecte zorg binnen een bepaald tijdsbestek belangrijke aandachtspunten.

Leerlingen leerden inzien dat in het zorg dragen voor indirecte zorg kwaliteitsbewust handelen en communicatie met de gebruiker, maar ook belevingsgericht handelen naar de gebruiker toe en aandacht voor gezondheid noodzakelijk zijn.

Er werd gewerkt rond volgende doelstellingen:

- De plaats en betekenis van huishouding binnen verschillende settings verduidelijken en toelichten;
- De wensen, behoeften, mogelijkheden en beperkingen van de gebruikers binnen de verschillende settings exploreren;
- Vanuit een visie op evenwichtige voeding handelen;
- Indirecte zorg plannen en organiseren;
- Maaltijdzorg en interieur- en linnenzorg voor gebruikers plannen en voorbereiden;
- Boodschappen/aankopen doen voor of met een gebruiker op basis van een met hem of haar

besproken lijstje.

- Gerechten voor gebruikers bereiden, bewaren en toepassen van bereidingswijzen en technieken;
- Gerechten, dranken en maaltijden presenteren, inschenken, aanbieden, bedelen en samen maaltijd nemen
- Vanuit de oriëntatie op materiaal/grondstof, toepassing, eigenschappen; opruimen, verluchten, reinigen en onderhouden van textiel, lokalen, keuken, leefruimten en buitenruimte met behulp van technieken;
- Materialen en benodigdheden wegbrengen, afhalen, reinigen en onderhouden
- Bedden luchten, opmaken en verschoneren;
- Voor planten en kleine huisdieren zorg dragen;
- Een huiselijke sfeer creëren in leefruimten en hiervoor gebruik maken van materialen en benodigdheden
- Zorg dragen voor de nazorg m.b.t. indirecte zorg;
- Over het handelen m.b.t. indirecte zorg reflecteren.

Specialisatiejaar :

De doelstellingen zijn vooral herhaling van de 3de graad. In het specialisatiejaar is het belangrijk leerlingen te appelleren op de reeds verworven kennis, vaardigheden en attitudes . In het specialisatiejaar gaan de leerlingen deze kennis, vaardigheden en attitudes **aanwenden** binnen de context van dit leerplan.

In functie van het bereiken van de competentie en in functie van handelen vanuit een totaalvisie is het bovendien belangrijk om integratie te bewerkstelligen met AD1, AD2, AD3, AD4, AD5 en AD7 met nadruk op **afstemming van de indirecte zorg op de gebruiker, zijn situatie en de zorginstelling/dienst**. Hierbij is het belangrijk dat ze **flexibel en creatief leren omgaan met de mogelijkheden in een thuissituatie**.

Voor zij-instromers is het belangrijk om via zelfstudie en stage hun kennis en vaardigheden bij te werken.

Wenken:

- Belangrijk om te werken met situatieschetsen en simulatie. Dit geeft de mogelijkheid om toepassingen te creëren m.b.t. specifieke doelgroepen en situaties, het combineren van taken en het creatief en flexibel inspelen op verschillende situaties. Bv. aangeven van onvoorziene omstandigheden, profiel- en/of situatieschetsen van gebruikers,...
- Vermits in Personenzorg het handelen vanuit een holistische mensvisie centraal staat, is het ook in het kader van maaltijdzorg en indirecte zorg belangrijk om respect te hebben voor de voedingsgewoonten van alle leerlingen. Anderzijds moeten leerlingen ook leren respect hebben voor de voedingsgewoonten van anderen. Het is zinvol om bij het begin van het schooljaar leerlingen schriftelijk te bevragen omtrent hun voedingsgewoonten en voedselvoorschriften (Zijn ze vegetarisch? Hebben ze een allergie? Hanteren ze religieuze voedselvoorschriften?). Vervolgens is het aangewezen om rond de resultaten van de bevraging met leerlingen in gesprek te gaan:
  - o Wil je aan je medeleerlingen uitleggen welke overtuiging je hebt of welke voedselvoorschriften je hanteert?
  - o Wil je aan je leerlingen uitleggen welke invloed jouw voedselallergie heeft op je leefstijl? (AD4)
  - o Hoe gaan we als toekomstige verzorgende/zorgkundige om met de wensen behoeften van de gebruiker...wanneer die indruisen tegen jouw overtuiging?
(belangrijk dat leerlingen leren dat ze als verzorgende/zorgkundige moeten handelen volgens de richtlijnen of wensen van de gebruiker. Dit betekent dat ze zich tijdens de lessen niet mogen beroepen op hun eigen overtuiging of le-

vensbeschouwing bij het bereiden van de maaltijd). Concreet: ook als vegetariër moet je als verzorgende/zorgkundige vlees bakken voor de gebruiker wanneer hij dit wenst, dus ook tijdens de les bak je vlees. Of: ook als moslim moet je als verzorgende/zorgkundige varkensvlees bereiden voor een gebruiker wanneer hij dit wenst, dus ook tijdens de les bereid je varkensvlees.

- Waarom is het belangrijk om wanneer je iets nog niet lust, toch te proeven van de maaltijd die je hebt bereid? Welke afspraken maken we hierover?
- Proeven is tijdens de maaltijdzorg een belangrijk fase in het beoordelen van het proces en het resultaat van de maaltijd. Hoe gaan we hiermee - in respect voor jouw levensovertuiging of voedingspatroon - tijdens de lessen mee om? Bijvoorbeeld:
  - Wanneer we vlees bereiden dat niet beantwoordt aan de voedselvoorschriften van jouw godsdienst, spreken we af dat je een medeleerling mag aanspreken om in jouw plaats te proeven.
  - Wanneer we iets bereiden dat niet in overeenstemming is met je overtuiging of waarvoor je allergisch bent, hoef je de bereiding achteraf niet mee op te eten. We spreken af dat je wel rustig mee aan tafel gaat.
  - ...

Merk op: We kunnen leerlingen moeilijk respect leren hebben voor de overtuiging van anderen, wanneer we hun overtuigingen niet zelf respecteren. We kunnen leerlingen met andere woorden **niet dwingen** om voedsel of een bereiding te proeven die niet in overeenstemming is met hun overtuiging of met hun voedselrichtlijnen.

INFORMEREN EN PLANNEN

6.1 Het organiseren van de indirecte zorg in complexe zorgsituaties.

Onderliggende doelen:

De leerling:

- informeert zich over en houdt rekening met wensen, behoeften en noden van de gebruiker/zorginstelling (H).
- raadpleegt bronnen i.v.m. maaltijdzorg (H)
- **zoekt informatie over de eigenschappen van een product (productkennis) in relatie tot het voedingspatroon* van de gebruiker op.**
- **stemt zijn zorg af** op wensen, behoeften en noden van de gebruiker en zijn situatie.
- gaat om met mogelijkheden en beperkingen in thuissituatie/zorginstelling (H).
- houdt rekening met voorziene tijd (H).
- houdt rekening met voorziene infrastructuur (H).
- houdt rekening met een budget (H).
- legt een **maaltijdpatroon*** vast voor een ganse dag of enkele dagen in afspraak met de gebruiker en zijn omgeving.

- maakt een **(week)planning** voor maaltijdzorg en **restverwerking**.
- plant de boodschappen in afspraak met de gebruiker (H).
- combineert huishoudelijke taken: maaltijd-, interieur- en linnenzorg (H).
- verduidelijkt waarom het belangrijk is zich bij de voorbereiding te oriënteren op factoren van het reinigingsproces en de vuilheidsgraad (H).
- oriënteert zich op factoren van het reinigingsproces, de vuilheidsgraad, materiaal/grondstof, toepassing en eigenschappen en kiest op basis hiervan een aangepast reinigings- en schoonmaaksysteem met ondersteuning van een werkmodel (H).
- **gaat creatief en flexibel om met complexe en onverwachte situaties.**
- **geeft informatie omtrent hulpmiddelen bij indirecte zorg.**
- **noteert de ontbrekende voorraad** voor de gebruiker of andere zorgverleners.

Wenken:

- Bij het plannen en uitvoeren creatief en flexibel omgaan met beperkte mogelijkheden in een thuissituatie, met extreem vuile situaties,...
- Werken met casussen en simulaties.
- Bij eigenschappen van producten is het belangrijk om te vertrekken vanuit de etikettering.
- Bij het plannen en uitvoeren van maaltijdzorg rekening houden met voedingsvoorschriften specifiek voor de gebruiker. Bv. een dieetvoorschrift, een voedingsadvies,...
- www.hulpmiddelenwijzer.nl: leerlingen vanuit situatieschetsen met site leren werken; daarna eventueel koppelen aan bezoek mediotheek

Samenhang met andere leerplandoelstellingen:

- Binnen een welomschreven opdracht kwaliteitsbewust handelen (AD1)
- Binnen een welomschreven opdracht zorg dragen voor gezondheid en welzijn (AD4)
- Binnen een welomschreven opdracht (ped)agogisch handelen (AD5)
- Maatschappelijke tendensen en uitdagingen voor de zorg verduidelijken en toelichten (7.1)

UITVOEREN

6.2 Zorg dragen voor maaltijdzorg in complexe zorgsituaties.

Onderliggende doelen:

De leerling:

- combineert huishoudelijke taken (H).
- handelt vanuit een visie op evenwichtige voeding* (H).
- **stemt de zorg af op** de wensen, behoeften, noden, beperkingen en mogelijkheden van de gebruiker.
- houdt rekening met de toelichtingen op verpakkingen (H).

- past de voedingsadviezen/-richtlijnen van de gebruiker en zijn omgeving toe (H).
- past receptuur aan volgens:
  - de behoeften/het voedingspatroon van de gebruiker,
  - de aanwezige benodigdheden,
  - het aantal personen.
- kiest een passende bereidingswijze, materialen en benodigdheden (H).
- geeft informatie over **hulpmiddelen**.
- **betreft de gebruiker bij de uitvoering** van de maaltijdzorg.
- bereidt gerechten/ maaltijden voor de gebruiker (H).
- bereidt maaltijden gedeeltelijk voor.
- warmt kant- en klare maaltijden op.
- doet boodschappen/aankopen aan de hand van de vastgelegde afspraken met de gebruiker (H).
- verantwoordt de gedane boodschappen (H).
- bewaart aangekochte goederen, bereide gerechten voor een kortere of langere periode (H).
- verduidelijkt de voorwaarden voor het **bewaren van specifieke voeding**.
- presenteert gerechten (H).
- dekt de tafel (in overleg met gebruiker) en neemt deel aan een tafelgesprek (H).
- doet de vaat (machinaal of met de hand) (H).
- ontvangt bezoekers.

Toelichting:

Duiding:

- 'eigenschappen van producten' in relatie tot voedingspatroon: vb. bevat een product gluten, dierlijke eiwitten, zout,.....? Het is belangrijk dat leerlingen vanuit de kennis over het voedingspatroon van de gebruiker, zichzelf de gewoonte aanleren om zich te informeren omtrent producten die ze wensen te gebruiken en zo hun productkennis uitbreiden.
- Belangrijk dat leerlingen leren dat proeven (met aandacht voor alle sensorische aspecten zoals temperatuur, textuur, te uitgesproken smaken,..) belangrijk is in functie van de gebruiker. Om de veiligheid van de gebruiker te waarborgen is het bv. Belangrijk om temperatuur na te gaan (brandwonden voorkomen) of om na te gaan dat het voedsel geen te scherpe, pikante smaak heeft,...
- Specifieke voeding: sondevoeding, borstvoedingsmelk, ...

Wenken:

- Consensustekst rond voeding en beweging (www.zorg-en-gezondheid.be)

- Wenk: zie 6.1
- Simulaties zijn mogelijk met lege verpakkingen van specifieke voedingsproducten, hulpmiddelen.
- www.nice-info.be
- www.voedingsinfo.org

6.3 Zorg dragen voor interieurzorg in complexe zorgsituaties

Onderliggende doelen:

De leerling:

- **stemt de zorg af op** de wensen, behoeften en noden van de gebruiker.
- combineert huishoudelijke taken (H).
- houdt rekening met de toelichtingen op etiketten (H).
- verlucht en ruimt de keuken, leefruimten en slaapruimten op (H).
- verschoont en maakt bedden op (H).
- reinigt en onderhoudt de keuken, leefruimten, slaapruimten, materialen en benodigdheden en houdt hierbij rekening met :
  - de zorgvraag/frequentie (H)
  - vuil en vuilheidsgraad (H)
  - de oriëntatie op afwerkmaterialen en oppervlakten (H)
  - factoren in het reinigings- en/of onderhoudproces (H)
  - **specifieke richtlijnen eigen aan de setting**
- maakt gebruik maken van de correcte techniek die eigen is aan het gekozen reinigings- of onderhoudsysteem (H).
- creëert een huiselijke sfeer in leefruimten (H).
- draagt zorg voor plant en dier (H).

Wenken:

- Zie oa draaiboek 'Infectiebeleid in Vlaamse Woonzorgcentra' Vlaams agentschap Zorg en Gezondheid
- In sommige specifieke zorgsituaties moeten ook via indirecte zorg strengere acties ondernomen worden. Bv. desinfectie, voorkomen van kruisbesmetting,...
- www.health.belgium.be (aanbevelingen Hoge Gezondheidsraad).
- Zie 6.1
- www.hoelaterwonen.be; www.seniorennet.be; www.iliv.be (kenniscentrum over belang van thuis).
- Boeken: Tante Kaat- de huishoudmanager; De interieurbijbel (informatie over materialen in de woning)

- www.binnenlucht.be (advies over verversen van binnenlucht)
- Niet opportuun om in het specialisatiejaar nog veel tijd te besteden aan sfeerschepping (kwam al aan bod in 2de én 3de graad!)
- Met leerlingen een kamer inrichten volgens bepaald profiel kan aanleiding geven tot discussie. Bv. op basis van bepaalde profielen verschillende groepjes een (fictieve) kamer laten inrichten.

6.4 Zorg dragen voor linnenzorg in complexe zorgsituaties.

Onderliggende doelen:

De leerling:

- **stemt de zorg af op** de wensen, behoeften en noden van de gebruiker.
- combineert huishoudelijke taken (H)
- houdt rekening met de toelichtingen op etiketten (H)
- verzamelt, controleert en sorteert de was (H) **volgens richtlijnen eigen aan de setting.**
- wast, droogt de was (H).
- maakt wasgoed kastklaar (H).
- doet klein verstelwerk (H).
- reinigt schoenen (H)
- **bereidt wasgoed voor** een externe linnendienst/ophaaldienst voor.
- wast, droogt en strijkt wasgoed **in een wassalon.**

Wenken:

- zie wenken 6.3

Samenhang met andere leerplandoelstellingen:

- Binnen een welomschreven opdracht kwaliteitsbewust handelen (AD1)

REFLECTEREN

6.5 Reflecteren over het eigen handelen met betrekking tot indirecte zorg.

Onderliggende doelen:

De leerling:

- reflecteert over het eigen handelen en over de beleving van de situatie (H).
- verplaatst zich in het standpunt van de ander.
- gaat na wat het effect van zijn/haar handelen op het gedrag van anderen is.
- formuleert kwaliteiten en aandachtspunten (H).
- stuurt het eigen handelen bij.

AD7 Oriënteren op beroepen binnen de directe zorg en voorbereiden op werken (of verder studeren) en levenslang leren.

Context: zie leerplan

Toelichting:

Beginsituatie:

In de derde graad werkten leerlingen rond volgende doelstellingen:

- De arbeids- en (stage)voorwaarden van de verzorgende (in opleiding) verduidelijken, toelichten en aanwenden;
- Verschillende beroepscontexten exploreren waarbinnen een verzorgende en de begeleider in de kinderopvang werken;
- Kennismaken met verschillende vormen van beroepsuitoefening (beroepsprofielen) binnen de context van de directe zorg, de kinderopvang en met de vereisten om deze beroepsvormen uit te oefenen;
- Binnen de grenzen van de eigen deskundigheid handelen;
- Keuzes motiveren vanuit reflectie op eigen mogelijkheden en beperkingen m.b.t. werken en studeren;
- Eigen (competentie)groei in kaart brengen;
- Het belang van levenslang leren verduidelijken en toelichten.

Specialisatiejaar:

In functie van het bereiken van de competenties is het belangrijk om integratie te bewerkstelligen met AD1, AD2, AD3, AD4, AD5 en AD6.

Volgens de grenzen van de eigen deskundigheid handelen (7.4) is vanuit het profiel van de verzorgende/zorgkundige opnieuw een heel belangrijke leerplandoelstelling voor leerlingen.

Wenken:

- Achtergrondliteratuur voor leraren: 'GPS 2021. Werkboek. Nieuwe navigatie voor ouderenzorg', Zorgnet Vlaanderen, Acco, 2010.
- Wegwijzer voor de sociale sector. Voorzieningen 2013-2014. Jaarboek. Kluwer, 2013.

Samenhang met leerplandoelstellingen PAV/MAVO/Nederlands:

- Zie ook doelen 3de graad en AD1.
- Mogelijkheden tot levenslang leren verkennen in functie van (27):
  - Persoonlijke ontwikkeling;
  - Beroepsmogelijkheden en beroepsvervolmaking;
  - Omscholing.

MAATSCHAPPIJ

7.1 Maatschappelijke tendensen en uitdagingen voor de zorg verduidelijken en toelichten.

Onderliggende doelen:

De leerling:

- licht actuele maatschappelijke tendensen en de hiermee samenhangende uitdagingen voor de zorg toe.
- licht de tendens van de 'vermaatschappelijking van de zorg' en de consequenties voor de toekomstige taken van de verzorgende/zorgkundige toe.

- licht het begrip diversiteit toe in relatie tot de taak van de verzorgende/zorgkundige.

Toelichting:

Duiding:

- Met 'vermaatschappelijking' van zorg doelen we op de tendens waarbij zorg steeds meer de verantwoordelijkheid wordt van de ganse samenleving en waarbij men inzet op **inclusie*** zoals bv. Het afbouwen van bedden binnen psychiatrische instellingen, binnen instellingen voor gehandicaptenzorg, ...ten voordele van het zo lang mogelijk 'thuis wonen' (bv. in kangoeroewoningen, initiatieven voor kleinschalig genormaliseerd wonen,...)
- Actuele tendensen: vergrijzing en verzilvering van de samenleving, ver'markt'ing of commercialisering van de zorg, aandacht voor zorgarchitectuur, opzetten van participatiestructuren oa met vrijwilligers,...
- Diversiteit*: verschillen in leeftijd, geslacht, in gewoonten en levensstijl (met aandacht voor (kans)armoede , de gevolgen van (kans)armoede voor een gezin en kwetsbare gezinnen*), gezondheid; het hebben van een beperking (inclusie), deel uit maken van een cultureel etnische minderheid: verschillen in gezondheidsbeleving, verschillende levensbeschouwingen, verschillende waarden en overtuigingen,..

Wenken:

- Armoede: www.4wvg.vlaanderen.be/wvg/armoede (Vlaamse overheid), www.kindengezin.be, www.welzijnszorg.be,...
- Diversiteit: zie website VIVO (www.vivosocialprofit.org), www.lerenindesocialprofit.be; www.kindengezin.be,...
- Actuele tendensen: Weliswaar (gratis abonnement via www.weliswaar.be)
- Achtergrond voor leraren:
  - o 'Ouder worden in een veranderende samenleving', C. De Kock en anderen, Garant, 2013.
  - o Professioneel omgaan met diversiteit, S. Willems en J. Mertens (Ed.), Cahier Welzijnsgids, Kluwer (2013).
- Belangrijk om samen met leerlingen na te denken over het huidige discours over zorg: bv. Ouderen moeten zo lang mogelijk actief zijn. Is dit noodzakelijk?

ORGANISATIE

7.2 Organisatie van de gezondheids- en welzijnszorg voor gebruikers in complexe zorgsituaties exploreren en verduidelijken.

Onderliggende doelen:

De leerling:

- verduidelijkt verschillende zorginstellingen/diensten waar de gebruiker in complexe zorgsituaties terecht kan: ziekenhuizen, ouderenzorgvoorzieningen, thuiszorgvoorzieningen, voorzieningen voor gebruikers met een beperking, ...
- verduidelijkt de rol en functie van de zorginspectie.

Toelichting:

Duiding:

- Woonzorg: integratie thuiszorg en ouderenzorg:
  - o Ouderenzorg/woonzorgvoorzieningen zoals: woonzorgcentrum, groep van assistentiewoningen, dagverzorgingscentrum, centrum voor kort verblijf, woonzorgnetwerk, woonzorgloket,...
  - o thuiszorgvoorzieningen: diensten voor gezinszorg en aanvullende thuiszorg, logistieke hulp, oppashulp, thuisverpleging, lokale dienstencentra, regionale dienstencentra, gastopvang, herstelverblijf, maatschappelijk werk Ziekenfonds
- voor definities zie: www.zorg-en-gezondheid.be
-

Wenken:

- www.health.belgium.be.
- studiebezoeken

7.3 Organisaties en netwerken exploreren en verduidelijken die gebruikers, hun sociaal netwerk en zorgverleners ondersteunen in het kader van complexe zorgsituaties.

Onderliggende doelen:

De leerling:

- verduidelijkt de functie van expertisenetwerken.
- exploreert organisaties die mantelzorgers/ gebruikers/zorgverleners ondersteunen.

Toelichting:

Duiding:

- Expertisenetwerken: expertisenetwerk dementie, federatie palliatieve zorg
- Organisaties ter ondersteuning van mantelzorgers/gebruikers/zorgverleners: vrijwilligerswerk, sociale diensten, dementiecafé, thuiszorgwinkel, opvoedingswinkel, thuiszorgequipes palliatieve zorg, Similes, thuishulp (logistieke hulp) ...

Wenken:

- Werken met studiebezoeken

WERKEN IN DE ZORG

7.4 Het (wetgevend) kader verduidelijken en aanwenden waarbinnen een verzorgende/zorgkundige functioneert.

Onderliggende doelen:

De leerling:

- verduidelijkt de arbeids- en (stage)voorwaarden van de verzorgende (in opleiding) en wendt ze aan (H).
- verduidelijkt aspecten van sociale wetgeving en arbeidsrecht (H).
- verduidelijkt de taken van de verzorgende vanuit het decreet zorg- en bijstandsverlening toe.
- verduidelijkt de taken van de zorgkundige vanuit KB78 toe.

- exploreert verschillende beroepscontexten waarbinnen een verzorgende/zorgkundige kan tewerkgesteld worden.
- verduidelijkt het eigene van het werken als verzorgende/zorgkundige binnen de verschillende settings.
- handelt binnen de grenzen van de eigen deskundigheid (H).
- informeert zich over juridische thema's waarmee een verzorgende/zorgkundige in aanraking komt.

Toelichting:

Duiding:

- Juridische thema's waarmee een zorgkundige in aanraking komt: erfenis, aanstellen van een bewindvoerder, juridische wilsonbekwaamheid, mogelijkheden i.v.m. palliatief verlot, premies,... Ook in PAV/MAVO leert men info verzamelen en verwerken omtrent maatschappelijke thema's. Het is belangrijk om hierover afspraken te maken met de leraar PAV/MAVO.

Beginsituatie:

- In de derde graad kwamen in de lessen PAV/MAVO aspecten van sociale wetgeving en arbeidsrecht voor de burger aan bod en werd er gewerkt rond leren solliciteren. Binnen het leerplan van Verzorging exploreerden leerlingen stage reglementering en – vereisten (bv. at-test van medisch onderzoek).

7.5 De taken en functie van andere zorg- en welzijnsberoepen binnen de verschillende settings exploreren, verduidelijken en toelichten.

Wenk:

- Verken de verschillende settings: de aanwezige zorg- en welzijnsberoepen, hun functies en taken d.m.v. getuigenissen, studiebezoeken,...
- Zie ook: www.ikgaervoor.be
- www.health.belgium.be
- Werken via stageopdrachten

Samenhang met andere leerplandoelstellingen:

- Binnen een welomschreven opdracht in een organisatie, in team/een verpleegkundige equipe werken (AD3)
- Binnen een welomschreven opdracht zorg dragen voor gezondheid en welzijn (AD4)
- Binnen een welomschreven opdracht (ped)agogisch handelen (AD5)

7.6 Het belang van levenslang leren exploreren en verduidelijken.

Onderliggende doelen:

De leerling:

- verduidelijkt het belang van professionalisering als verzorgende/zorgkundige.
- exploreert de mogelijkheden tot nascholing binnen de verschillende settings.
- verduidelijkt de mogelijkheden tot specialisatie binnen de zorg zoals kraamverzorgende, refe-

rentiepersoon (diabetes, palliatieve zorg,.....)

- exploreert vormings- en beroepsorganisaties
- exploreert vakliteratuur
- exploreert de rol van de verzorgende/zorgkundige ten aanzien van lerenden.
- exploreert de mogelijkheden tot verder studeren.

Toelichting:

Duiding:

- Levenslang leren komt ook aan bod in PAV/MAVO. Het is belangrijk om afspraken te maken met de leraar PAV/MAVO. Het is in ieder geval belangrijk dat dit thema wordt behandeld vanuit het perspectief van de verzorgende/zorgkundige.
- Verder studeren: Kinderzorg, Se-n-se richtingen Personenzorg, HBO5 Verpleegkunde, richtingen in het volwassenenonderwijs, ...
- Lerenden: als mentor omgaan met stagiaires, het ondersteunen van vrijwilligers,...
- Bv. VFVV, Befezo, ...
- Vakliteratuur bv. tijdschrift van de federatie, nieuwsbrieven van gezondheid.be, van kind en gezin, zorg en gezondheid, ...

REFLECTEREN

7.7 De eigen (competentie)groei in kaart brengen.

Onderliggende doelen:

De leerling:

- licht eigen kwaliteiten en evolutie toe (H).
- licht eigen aandachtspunten toe (H).

Wenken:

- werken met sterkte-zwakte-analyse, portfolio, groeiboek....
- Belangrijk om proces/voortgang leerling doorheen les en stage in beeld te brengen.

Overzicht bronnen/websites:

Algemeen	Officiële sites	Toelichting
www.serv.be	Socio-economische raad van Vlaanderen	Beroepscompetentieprofielen
www.ond.vlaanderen.be/wegwijs/AKOV	Agentschap voor Kwaliteitszorg in Onderwijs en Vorming	Onder rubriek Kwalificatiestructuur zullen de beroepskwalificaties (indien beschikbaar) raadpleegbaar zijn.
www.health.fgov.be/eportal www.iph.fgov.be	De federale overheidsdienst (FOD) Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu	Overkoepeling van wetenschappelijke instellingen die aan beleidsondersteunend onderzoek of adviesverlening doen. <ul style="list-style-type: none"> • CODA, Centrum voor Onderzoek in Diergeneeskunde en Agrochemie • WIV, Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid • HGR, Hoge Gezondheidsraad
www.favv.be	Federaal Agentschap voor de veiligheid van de voedselketen	Wetgeving en adviezen rond voedselveiligheid
www.zorg-en-gezondheid.be	Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid	Het agentschap ondersteunt en reglementeert een waaier aan zorg- en gezondheidsinitiatieven: van zuiver drinkwater tot gezonde voeding, van kanker tot infectieziekten en van preventieve organisaties tot palliatieve zorginstellingen. Nieuwsbrief!
www.gezondhedenwetenschap.be	Vlaamse overheid	
www.kindengezin.be	Kind en Gezin is een agentschap van de Vlaamse overheid.	Het agentschap heeft als opdracht om actief bij te dragen tot het welzijn van jonge kinderen en hun gezinnen door dienstverlening op de beleidsvelden preventieve gezinsondersteuning, kinderopvang en adoptie.

		Veel bruikbaar (beeld)materiaal voor gebruik in de klas en als achtergrondinfo voor de leraar.
www.vigez.be	Vlaams Instituut voor Gezondheidspromotie en Ziektepreventie	VIGEZ levert strategieën, advies, methodieken bij implementatie en opleiding aan gezondheidswerkers en professionals. Bv. Alles over de actieve voedingsdriehoek, gezondheidsdoelstellingen,...
Interieur		
www.handhygienedesmains.be	Afgeleide site FOD over handhygiëne	Schitterende filmpjes, ppts, en campagnemateriaal over 'u bent in goede handen'.
www.beswic.be/nl/sector/cleaning	Belgian Safe Work Information Center (BeS-WIC) Afgeleide site van Federale Overheidsdienst Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg i.f.v. wet op welzijn	Onderzoek, campagnes, risico- en veiligheidsfiches,...zeer veel materiaal naar veiligheid en preventie. Cfr. <u>Veiligheids- en gezondheidsfiche voor het schoonmaken bij particulieren 08-12-2011</u> Cfr. <u>Chemische producten: bescherm jezelf</u>
www.absugbn.be	Algemene Belgische Schoonmaak- en Ontsmettingsunie) is de Belgische federatie van de schoonmaaksector.	Allerlei publicaties en filmmateriaal.
www.dienstencheques-rva.be/	Systeem waarbij de Belgische federale overheid activiteiten van huishoudelijke hulp voor een gedeelte financiert.	Het dienstencheque-systeem, dat voor de RVA werd ontwikkeld, promoot de ontwikkeling van buurtdiensten en -banen: het kan hier zowel gaan om huishoudhulp als om begeleid transport van personen met verminderde mobiliteit.
www.iliv.be	Kenniscentrum over belang van thuis.	Trend-rapport 2011: mijn thuis en ik.
www.hfdv.be/	Hoofden Facilitaire Dienst van Verzorgingsinstellingen	
www.p-i.be	Prevent Interim	Fiches voor functies, werkpost, risico-analyse, instructies, ... zeer visueel. Voor arbeidskrachten in allerlei sectoren zoals voeding, schoonmaak,...

www.poetsadvies.nl/schoonmaken		Schoonmaken, schoonmaakproducten, schoonmaaktips, vlekengids en schoonmaaktest
www.livios.be		Portalsite over alles i.v.m. bouwen en inrichten
www.milieukoopwijzer.be/schoonmaak/index.php	Door Bond Beter Leefmilieu in samenwerking met het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Departement Leefmilieu, Natuur en Energie.	De Milieukoopwijzer is een helder, toegankelijk en onafhankelijk instrument dat een hulp kan zijn voor iedereen die milieuverantwoord wil aankopen.
www.infotalia.com/nld/wonen/vlekkengids.asp		
www.nvz.nl www.isditproductveilig.nl/	initiatief van de NVZ (Nederlandse Vereniging van Zeepfabrikanten) in samenwerking met Milieu Centraal en IVAM B.V.	veiligheid van was- en reinigingsmiddelen
	Commerciële sites	
Op basis van merken en producenten van schoonmaakmiddelen en materialen voor interieur		
Op basis van schoonmaakfirma's	ISS,....	
Linnen	Officiële sites	Toelichting
www.etitex.be	De nationale vereniging voor textiel etikettering	bevorderen van een systeem van etiketteren voor het onderhoud van textielwaren op mondiaal niveau, gebaseerd op beschermde symbolen.
www.health.belgium.be/.../8075_Ziekenhuislinnen_2005_NL_44964... www.health.fgov.be/.../10914483.pdf	De Federale overheidsdienst (FOD) Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu < gezondheidszorg	Aanbevelingen inzake behandeling van het linnen van verzorgingsinstellingen.
www.detic.be www.washright.com	Is de Belgisch-Luxemburgse vereniging van de producenten en verdelers van zepen, cosmetica, wasmiddelen, onderhoudsproducten, hygiëne en toiletartike-	Adviezen i.v.m. duurzame ontwikkeling

	len, kleefstoffen, aanverwante producten en uitrusting.	
http://www.fbt-online.be/	De Federatie van de Belgische Textielverzorging vzw	federale, overkoepelende beroepsvereniging textielverzorging, tips voor het onderhoud van textiel of belangrijke sectorinformatie.
www.nvz.nl www.isditproductveilig.nl/	Nederlandse Vereniging van Zeepfabrikanten	veiligheid van was- en reinigingsmiddelen cfr. Educatieve informatie "Een kind kan de was doen"
	Commerciële sites	
www.texeler.nl/woolmark.php	Woolmark Company	Het Woolmark keurmerk is wereldwijd bekend. Woolmark geeft dealers en consumenten een op en top kwaliteitsgarantie. Producten voorzien van het logo voldoen aan de strenge eisen van het onafhankelijke instituut. Texelwool® mag het unieke Woolmark label voeren. Het geeft u een waarborg voor de hoogste kwaliteit en betrouwbaarheid.
Op basis van wasproducten, producenten van wasmiddelen, van textiele grondstoffen,...		
Voeding		
www.nubel.be	Nutriënten België Nubel beheert de nutritionele, wetenschappelijke informatie over de voedingsmiddelen die in het normale Belgische voedingspatroon voorkomen.	- Alles over de voedingsmiddelentabel, met praktische gids - Nubel Voedingsplanner is gebaseerd op de Nubel merknamedatabank: meer dan 3600 courante voedingsmiddelen die op de Belgische markt verkrijgbaar zijn.
www.mijnvoedingsplan.be www.voeding-gezondheid.be	Afgeleide sites: FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen, Leefmilieu	Nationaal voedings- en gezondheidsplan met alle informatie naar doelgroepen 0-3jaar; 3-12jaar; 12-18jaar; allen; 60+

www.nice-info.be	Nutrition Information Center	Tijdschrift Nutrineds Nieuwsbrief!!! Informatie over voeding en gezondheid Verwen je botten, dans sterk (Nice calcimatics)
www.ond.vlaanderen.be/voedselveiligheid in scholen	Departement onderwijs	Alle richtlijnen van toepassing i.v.m. voeding op school
www.gezondheidstest.be vig.kanker.be/ Mijn actieve voedingsdriehoek	Afgeleide sites van VIGEZ	Test zelf hoe gezond je eet: mijn actieve voedingsdriehoek, vet, zuivel, fruit, groente, vezel, vocht, gewicht, beweeg
www.mijnflandria.be www.start2eat.be	Afgeleide sites van VLAM/Flandria – lekker van bij ons	Informatie over lekker van bij ons, recepten, gezonde voeding, voedingsplan, taboes en misverstanden,...
www.ikkantegeneenstootje.be	Afgeleide site van VLAM	Informatie over melk, test je BMI en je calciumname
www.ipv.be	Initiatieven voor Professionele Vorming van de Voedingsnijverheid. Opleidingsadviseur van de voedingsindustrie	opleidingscentrum van en voor de voedingsindustrie, vorming en begeleiding. Informatie voor scholen, leerlingen,...
www.fevia.be www.voedingsinfo.org www.fedis.be	Federatie van de Voedingsindustrie Federatie voor distributieondernemingen	
www.oivo-crioc.org/NL/ www.oivo.be www.bewustverbruiken.be	Onderzoeks- en informatiecentrum van de verbruikersorganisaties Netwerk Bewust Verbruiken	Nieuwsbrief: zeer waardevol! technische hulp verstrekken aan de verbruikersorganisaties, de consumptiefunctie valoriseren en de bescherming van de consumenten bevorderen". Werkt aan de vertegenwoordiging van de consumenten in de commissies en werkgroepen, zowel op het federale, communautaire en gewes-

		telijke als op het Europese niveau.
http://nl.move-eat.be/	Afgeleide site van OIVO over eten, bewegen en evenwicht nastreven	Opgedeeld in <ul style="list-style-type: none"> - Ken je lichaam - Kies je voedingsproducten - Kook zelf - Bewegen - Informeer je - Vragen
www.vlam.be www.vilt.be www.ilvo.vlaanderen.be www.vlaanderen.be/landbouw www.velt.be	Vlaams Informatiecentrum over Land- en Tuinbouw Vlaams Centrum voor Agro- en Visserijmarketing Instituut voor Landbouw- en Visserijonderzoek Vereniging voor Ecologische Leef- en Teeltwijze	
www.vegetarisme.be/educatief	EVA vzw (Ethisch Vegetarisch Alternatief) wil zoveel mogelijk mensen verleiden om meer vegetarisch te eten.	Ze doet dat met degelijke informatie, fantastische recepten, smakelijke activiteiten, deze website, veggieplannen, kooklessen, workshops, het drie-maandelijkse EVA Magazine en nog vele andere publicaties.
www.pime.be	Provinciaal Instituut voor Milieu Educatie	
	Educatieve sites	
www.watetenwemorgen.be	Informatieve website die een inzicht biedt in de complexe verhoudingen tussen landbouw, voeding en consument. Met voeding als invalshoek wordt de aandacht gevestigd op de productie, verwerking en consumptie van levensmiddelen. Meerdere partners en de overheid steunen deze site.	informatie en inspiratie voor leraren <ul style="list-style-type: none"> • Groenten en fruit • Europa • Gezonde voeding • Zuivel • Vlees, vis en vervangers De lessenspakketten die op deze website aangeboden worden, informeren jongeren over onze eetgewoonten en laten hen kennismaken met de landbouw- en voedingssector.

www.etenvarkensbananen.be	Samenwerkingsverband Katho, KUL, KHK,...	Voedingsproductie, genetica, duurzaamheid, biodiversiteit,....
www.etenschappen.be	Samenwerkingsverband Hogescholen Gent en West-Vlaanderen	wetenschappen en wetenschappelijke technieken achter bepaalde voedingsmiddelen (kaas, wijn, brood, chocolade en bier) op een creatieve en originele manier naar voor te brengen, via de leefwereld van de jongeren, op een interactieve manier voorgesteld: kaas, wijn, brood, bier en chocolade
www.weidepoort.be www.plattelandsklassen.be www.linkeveld.be www.voetenoptafel.be www.jcweb.be www.pienternet.be	Samenwerkingsverbanden tussen landbouw en voeding KHLeuven Departement Gezondheidszorg en Technologie JCW: Jeugd, Cultuur en Wetenschap vzw POM, de Provinciale Ontwikkelingsmaatschappij Antwerpen	Educatieve dossiers en leerkrachtenbundels, excursies,...
Op basis van gezondheids-informatie-verstrekkingen	Sensibiliseringssites van mutualiteiten, kind en gezin, ...	
Op basis van merknamen....	Producentensites met allerlei informatie over voedingsproducten	
Op basis van recepten, bereidingswijzen, media,....	Receptensites vanuit allerlei commerciële instellingen	
Zorg en welzijn		Toelichting
www.rodekruis.be	Site van het Rode Kruis.	Eerstehulp-richtlijnen, opleidingen, beeldmateriaal,...
www.gezondheid.be	De gezondheidssite voor Vlaanderen (gericht op ruim publiek – wetenschappelijk onder-	Artikels in bevattelijke taal.

	bouwd)	
www.vbjk.be	Vlaams expertise centrum voor opvoeding en Kinderopvang.	Interessante en bruikbare publicaties, vorming, ondersteunt Kiddo,...
www.vcok.be	Vormingscentrum opvoeding en kinderopvang.	Interessante nascholingen voor leraren in verband met kinderopvang.
www.voca.be aanbod->tools%20en%20materialen">Voor materiaal: www.acerta.be/socialprofit-> aanbod -> tools en materialen.	Voca Training en consult	Interessante nascholingen voor leraren in verband met ouderenzorg
www.ikgaervoor.be en www.ikgaervoor.be/pro	Site ter promotie van zorgberoepen (Vlaamse overheid)	Ikgaervoor.be is de site voor het ruime publiek. Via ikgaervoor.be/pro is het mogelijk om affiches, filmpjes,...te downloaden, kalenderactiviteiten ed. toe te voegen...
www.vivosocialprofit.be	Vlaams Instituut voor Vorming in de Socialprofit.	Beroepenfiches, competentieprofielen (vanuit de sectoren,...) – linken met ikgaervoor.be
www.competentiebeleid.be	Competentiewoordenboek voor kortgeschoolden.	Kan inspirerend zijn, wel niet letterlijk over te nemen.
www.cego.be	Centrum voor Ervaringsgericht Onderwijs	Interessante nascholingsmogelijkheden en publicatie (o.a. relatiewijzer, ZiKo,...)
www.spelinfo.be	Centrum voor informatieve spelen, Leuven	
www.vlaams-spellenarchief.be	VZW Vlaams Spellenarchief (departement lerarenopleiding van VIVES campus Brugge Noord)	
www.kbs-frb.be	Koning Boudewijnstichting	Interessante publicaties en projecten rond gezondheid,...
voor specifieke websites verwijzen we naar de wenken of naar www.pinterest.com/personenzorg		
Mutualiteiten:		
www.cm.be www.gezondweb.be ; www.socmut.be www.liberalemutualiteit.be www.vnz.be	Christelijke mutualiteit Socialistische mutualiteiten Liberale mutualiteit Vlaams en neutraal ziekenfonds	

www.mloz.be	Onafhankelijke ziekenfondsen	
Gezondheidsbevordering		
www.fireforum.be	Portaalsite voor brandveiligheid	
www.antigifcentrum.be		
www.brandwondencentrum.be	Belgische BrandwondenStichting	een interactief preventieprogramma ontwikkeld waarin de belangrijkste aspecten van brand- en brandwondenpreventie vervat liggen.
www.dementie.be Afgeleide sites: www.onthoumens.be	Expertisecentrum dementie Vlaanderen en de regionale expertisecentra.	Bevat o.a. een interessante webapplicatie m.b.t. het omgaan met dementen.
www.sensoa.be	Vlaams expertisecentrum voor seksuele gezondheid.	Nieuwsbrief!!! Informatie voor jongeren en volwassenen, materiaal en acties voor een aantal kwetsbare groepen met specifieke problemen op het vlak van seksuele gezondheid + verdedigt de seksuele rechten
www.valpreventie.be	Expertisecentrum Valpreventie Vlaanderen	
www.decubitus.be	Uitgever: Tom Defloor (prof. Universiteit Gent)	Belgische Evidence – based preventierichtlijnen en onderzoek rond decubitus.
www.idewe.be www.mensura.be	Externe Diensten voor Preventie en Bescherming op het werk	Bruikbare brochures voor het werken in de klas bv. Ergonomie,...
www.noknok.be	< Vlaams Instituut voor Gezondheidspromotie en Ziektepreventie	Site rond 'geestelijke gezondheid' – gericht op jongeren
www.zorganderstv.be	Anders vzw (non-profitorganisatie die neutraal is in het zorglandschap.	Site van de vzw Anders die goede praktijken van zorg op maat een gezicht wil geven: o.a. interessante filmpjes.

Tijdschriften/reeksen		
Kiddo www.kiddo.net	Pedagogisch vakblad voor de kinderopvang	Bevat zeer bruikbare artikels voor de klaspraktijk.
Weliswaar www.weliswaar.be	Welzijns – en gezondheidsmagazine voor Vlaanderen (ondersteund door Vlaamse overheid)	Zowel tijdschrift als website bevatten zeer bruikbare artikels voor de klaspraktijk, geeft overzicht van actuele publicaties, websites,.... Tijdschrift is gratis aan te vragen.
Cahiers: Ouderenzorg	Kluwerreeks	Cahiers: Ouderenzorg
Denkbeeld	Het tijdschrift voor Psychogeriatric. Bohn Stafleu Loghum (via www.bsl.nl/shop/denkbeeld).	Richt zich tot alle medewerkers in de ouderenzorg (Nederland)
Organisaties/beroepsfederaties/ werkgeversorganisaties		-
www.gezinsbond.be	Gezinsbond	o.a. Brieven aan jonge ouders.
www.vfvv.be	Vlaamse Federatie van Verzorgenden	
www.befezo.be	Belgische Federatie voor Zorgkundigen	
www.zorgnetvlaanderen.be	Zorgnet Vlaanderen	Werkgeversorganisatie o.a. voor instellingen voor ouderenzorg, ziekenhuizen, geestelijke gezondheidszorg,....
Boeken/DVD/artikels		
Cirkels van zorg. Ethisch omgaan met ouderen, C. Gastmans en L. Vanlaere	Davidfonds (2005)	Achtergrond voor leraren over ethisch reflecteren bij thema's in de zorg: hygiënische zorg bij ouderen, vrijheidsbeperking, maaltijdzorg,....
GPS 2021. Nieuwe navigatie voor ouderenzorg.	Zorgnet Vlaanderen, Acco (2010)	Achtergrond voor leraren: In deze publicatie wil men nadenken over de toekomst van de zorg. Het is opgevat als een werkboek voor bestuurders, directies en leidinggevenden van woonzorg-

		voorzieningen.
Intimiteit en seksualiteit bij ouderen. L. Van de Ven	Hasselt, Provincie Limburg (2011)	
De mondzorgkoffer: Educatiepakket om goede mondzorg te stimuleren binnen de organisatie, P. Claessens, L. De Visschere	Acco (2012) www.acco.be	
Kiddo en Weliswaar vermelden heel wat recente uitgaven rond kinderopvang (via uitgeverij SWP) en ouderenzorg,....		
Valpreventie bij thuiswonende ouderen. K. Milisen	Acco, 2010.	
Valpreventie in woonzorgcentra; Praktijkrichtlijn voor Vlaanderen, K. Milisen.	Acco, 2012	
De vierdelige box Kwalitatieve zorg en communicatie van Jan De Lepeleire en Manu Keirse,	ACCO, 2013	
Beroepsgeheim: achtergrond voor leraren: Omgaan met beroepsgeheim (cahier welzijnsgids), Ed.: B. Hubeau, J. Mertens, R. Roose, e.a,	Kluwer 2013.	
Basisboek Zorgethiek. Van Nisterlooy	Berne Media 2005	
Ondersteunend communiceren bij dementie. W. Scheres, C. De Rijdt.	E-boek – Acco, 2011.	
Verplegen met visie' van Cathy Van Riet	(Acco)	
'Ik daag je uit. Zelfstandig werken met verpleegkundige diagnoses' van H. Goossens	Elsevier Gezondheidszorg, 2008	

Wat is wijs? Kritisch denken en handelen door verpleegkundigen' van J. Hesselink	Noordhoff Uitgevers, 2010	Achtergrond voor ordeningsmodel van Gordon.
'Ondervoeding bij ouderen', L. Goeminne, Cahier ouderenzorg.	Kluwer (2009).	
Palliatieve zorg bij personen met dementie. Cahier ouderenzorg. J. Lisaerde, M. Wils.	Kluwer (2012)	
Palliatief Support Team UZ Leuven. Palliatieve zorg in de praktijk. Zakboekje voor hulpverlener.	Acco (2009)	
Palliatieve zorg, stervensbegeleiding en rouwbegeleiding. Handboek voor deskundige hulpverlening in de thuiszorg en het ziekenhuis. J Menten en A. Van Orshoven.	Acco (2004)	
'Leven voorbij de deur, Rusthuisboek', Leen Ples-sers en Linda Geerits (Red.)	Antwerpen – Apeldoorn, Cyclus 2008 (Garant Uitgevers).	
Omgaan met en aanpak van agressie, E. Van de Gucht, R. Vanschoenwinkel	Kluwer, 2013.	
Verpleegkundige zorgverlening aan ouderen, T. van der Kruk, M. Schuurmans, Boom Lemma uitgevers,	te verkrijgen bij Acco 2010	aandacht voor belevingsgericht handelen.
Op zoek naar een mens. (E Book) verhalen over ouderen en zorg, L. van Erp, Uitgeverij: Het tweede gezicht	(te verkrijgen bij Acco)	

Netwerk thuiszorg Oost-Vlaanderen, Grenzen in de thuiszorg, Leuven.	Acco (2010)	
Respectvol omgaan met personen met dementie. J. Abrahams	Acco (2009)	
Dementie. Zakboekje voor professionele zorgverstrekker. B. Schoenmakers en J. De Lepeleire	Acco (2011).	
Als eten zorg wordt...Het maaltijdgebeuren bij personen met dementie. S. Boerjan	Acco (2013)	
Aromatherapie in de zorgverlening. P. Rogge	Acco (2011)	
De tijd doorstaan en Terug naar de oorsprong. Ilse Warners	Nog te verkrijgen via oa bol.com	
Emoties in de zorg. T.Royers.	Bohn Stafleu van Loghum (2005):	
Sprekende handen. P. Irik en I. Maijer-Kruijssen.	Bohn Stafleu van Loghum (2010)	
'Ouder worden in een veranderende samenleving', C. De Kock en anderen	Garant, 2013.	
Professioneel omgaan met diversiteit, S. Willems en J. Mertens (Ed.), Cahier Welzijnsgids	Kluwer (2013).	

<p>Doe-het-zelfzorg-boek A.M. The, C. Linssen</p>	<p>Houten : BSL, juli 2009. – 111 p. ISBN 978-90-313-3641-4</p>	<p>Een werkboek dat de verzorgende kan helpen bij het zorg (residentieel). Thema's</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ik en mezelf - Ik en de bewoners - Ik en familie (van de bewoners) - Ik en het management en de organisatie <p>Opbouw van boek is zeer interessant. Vijf vaste onderdelen (1) hoofdvraag = thema. Zet aan tot denken (2) fragment of citaat = herkenbaar fragment / casus (3) denken: nadenken over onderwerp. Wat vind je belangrijk? Wat gaat je aan het hart? Wat raakt je? Wat heb je nodig? Aan de hand van enkele hulpvragen. (4) samen doen: hoe bespreken in team? (5) actie: voornemens, actiepunt AD1 - AD2 -</p>
<p>Contact houden met dementerende ouderen : een cursus voor verplegenden, verzorgenden en familieleden : werkboek Toseland R.W., McCallion Ph. Assen</p>	<p>: Van Gorcum, 2002 ISBN 90-232-3787-0</p>	<p>Handboek met concrete vragen oefenen omtrent communiceren met dementerende. Training bestaat uit 7 sessies waarbij men inzicht krijgt in gedragsveranderingen die door geheugenverlies bij de dementerende zorgvragers plaatsvinden. Bevat: Observatievragen voor zorgkundigen. Heel concreet. Concrete vragen waarbij de communicatiestijl van de zorgkundige onder de loep wordt gehouden.</p>

Dementie van begrijpen naar begeleiden	Politea, 2012	
Film 'Vergeet me niet' David Sieveking, 2013 Duur: 1u25 min.		
De heer Kamminga. Werkboek voor kwalificatieniveau 3 N. van Halem, M. van der Cingel, J.G.M. Hutten	Houten : BSL, 2003. – 80 p. ISBN 978-90-313-35329€17.00	Cursus verzorgende (Nederland) Steeds meer mensen bereiken een hoge leeftijd in onze maatschappij. De 'vergrijzing' neemt toe. Dit gegeven kom je veelvuldig tegen in de statistieken van kranten en andere media. De ouderdom kan wijsheid, inzicht en bezinning opleveren, maar ook verdriet door verlies van geliefden en bekenden en eenzaamheid. Daarnaast krijgt het afnemen van psychische en lichaamsfuncties een belangrijke plaats. Je maakt kennis met een aantal ziekten die kunnen horen bij de laatste levensfase en met een aantal voorkomende gedragsproblemen. Je ontwikkelt kennis, houding en vaardigheden om je voor te bereiden op de zorg voor deze bewoners.
Meneer Van Zanten. Werkboek voor kwalificatieniveau 4 M. Dales, A. van Eijck, H. te Riet € 14.00	Houten : BSL, 2008. – 86 p. ISBN 978-90-313-31598	In deze casus maak je kennis met meneer Van Zanten en zijn vrouw. Meneer Van Zanten is 70 jaar en hij woont thuis met zijn 64-jarige vrouw. De laatste tijd is meneer Van Zanten erg vergeetachtig geworden en heeft hij een indicatie gekregen voor de dagbehandeling van een psychogeriatrisch verpleeghuis omdat geconstateerd is dat hij lijdt aan beginnende dementie. Daar verblijft hij nu overdag van maandag tot en met vrijdag. Een dag

		heeft daar een vaste structuur. Zowel meneer als mevrouw Van Zanten moeten wennen aan de nieuwe situatie.
De heer Belfort. Werkboek voor kwalificatieniveau 4 J. van Meteren; A. Haagsma €14.00	Houten : BSL, 2004. – 58 p. ISBN 978-90-313-4346-1	Deze casus gaat over meneer Belfort en zijn dementie. De verschillende fasen van dementie, de achtergrond en rol van de familie en omgeving komen aan bod, evenals het geriatrisch netwerk van de huisarts, thuiszorg, het algemeen ziekenhuis, de GAAZ, het verpleeghuis en de alternatieve woongroepvormen.
Basisvorming dementie. Vormingspakket bij de brochure “Basisinformatie dementie” Patrick Verhaest + werkboek!	Antwerpen : Expertisecentrum Dementie Vlaanderen, 2010. – 30 p.	
Mijn eigen aandeel. Zorgstijlen in de zorgverlening. Theo Royers.	Vilans, 2007 – 52 p. ISBN 978 90 5931 493 1	Dit boekje geeft inzichten in de verschillende zorgstijlen. Het gaat ook in op de achtergronden en de ontwikkeling van zorggedrag en biedt suggesties aan zorgprofessionals om te onderzoeken hoe ze met zorgzaamheid en stress kunnen omgaan Elke stijl heeft gevolgen voor het contact en de <u>communicatie</u> met cliënten.
Signaleren, reageren. Marjo Onderwater	NIZW, 2003 – 48 p. ISBN 90-5957-065-0	Verzorgenden en leidinggevendenden kunnen het beleid dat wordt gemaakt door de beleidsmakers beïnvloeden door goed te signaleren. Signaleren is werken aan kwaliteit. In team bespreken van problemen, vaststellingen.

<p>Serie 'inzicht in verzorging in zicht'</p> <ul style="list-style-type: none"> - Zorg met een gezicht. Belevingsgerichte zorg in de praktijk. <p>Aart Pool, Els van Thiel</p> <ul style="list-style-type: none"> - Terloops en onopvallend. <p>Marij Vulto, Marjolein Morée, els Van Thiel</p>	<p>De beleving van de zorgvragen als uitgangspunt voor de professionele zorgverlener. De zorgvrager als volwaardige partner in het zorgproces.</p>	
<p>Zorg voor de kwetsbare oudere Rolinka Schim Van Der Loeff-Van Veen & R.J. Schim Van Der Loeff-Van Veen</p>	<p>Bohn Stafleu Van loghum, 2010</p>	<p>Werken in een multidisciplinair team binnen de zorg is belangrijk om in te spelen op de complexiteit van de geriatrische problematiek. De rol van de zorgkundige hierbij wordt in dit boek besproken.</p>
<p>Van zorgplan naar leefplan. G. Verbeek.</p>	<p>Reed Business, 2005</p>	<p>Werkvormen interessant om mee aan de slag te gaan. Met concrete praktijkvoorbeelden en discussievragen in het boek opgenomen.</p>

4 Organisatorisch kader

1 Algemene wenken in functie van organisatie en implementatie van het leerplan

Het leerplan Thuis- en bejaardenzorg/zorgkundige bso is een geïntegreerd leerplan. Dit geeft scholen de mogelijkheid om een eigen organisatiemodel uit te werken in functie van de implementatie van het leerplan. Alvorens een aantal mogelijkheden aan te reiken, formuleren we een aantal aandachtspunten/mogelijkheden/wenken in functie van het uitwerken van een eigen model.

1.1 Lessentabel

Minimaal dient men 20u van het lestijdenpakket + 2u Expressie AV te voorzien. We bevelen aan om beschikbare complementaire uren aan te wenden voor het specifiek gedeelte. De extra uren kan men of besteden aan de lestijd op school (bij voorkeur voor geïntegreerd werken) of aan stage.

1.2 Team

- Keuze voor een multidisciplinair team.
- Belangrijk dat leraar die instaat voor AV expressie over de nodige kennis en vaardigheden beschikt inzake expressie én inzake Woonzorg (of zich hier in wil verdiepen).
- Overleg met het hele lerarenteam is aangewezen.
- Aanbevolen dat stagebegeleiders ook les geven en omgekeerd.
- Het is aangewezen dat gestructureerd overleg wordt voorzien.
- Het lerarenteam wordt aangestuurd door een teamcoördinator.
- Er is gestructureerd overleg tussen teamcoördinatoren 2de, 3de graad en specialisatiejaren.

1.3 Wenken t.a.v. uitwerking en/of keuze voor organisatiemodel voor de school:

- De keuze voor een bepaald organisatiemodel bepaalt de ontwikkeling van leerlijnen (zie algemene wenken bij deel Wenken bij doelstellingen).
- In het leerplan werkt men met % voor AD4 (zorg voor gezondheid en welzijn), AD5 (ped)agogisch handelen) en AD6 (indirecte zorg) en met een min. aantal uren voor stage. De % geven de verhouding tussen de verschillende componenten weer.
  - o Dit betekent dat men bij uitbreiding van het lessenpakket voor het specifiek gedeelte de verhoudingen tussen de componenten best respecteert. Vandaar de suggestie in punt 1.1 om extra uren bij voorkeur te besteden aan geïntegreerd werken of stage.
  - o Dit betekent ook dat men het aantal uren per week – naar gelang het organisatiemodel dat men uitwerkt op de school - kan verrekenen op jaarbasis.
    - Zo kan men er bv. voor kiezen om tijdens het eerste semester meer uren te besteden aan bv. AD6 dan tijdens het andere semester.
- Bij de uitwerking van een organisatiemodel is het belangrijk om voldoende tijd en ruimte te voorzien voor integratie (cyclisch gebeuren met aandacht voor transfer). Wanneer we spreken over integratie bedoelen we daarmee zowel de integratie tussen les en stage als de in-

tegratie tussen de verschillende algemene doelstellingen onderling.

De mogelijkheden van het team, infrastructuur en de visie op leren en integratie, ...bepalen de keuze voor een bepaald organisatiemodel en dus ook voor de wijze waarop tijd en ruimte wordt voorzien voor integratie:

- Bij de keuze voor thematisch/projectmatig werken is integratie groot (koppeling LPD uit verschillende AD's aan thema's/clusters/projecten; thema wordt gedragen door het team.
- Bij de keuze voor het eerder vakgebonden werken, dient de integratie opgenomen te worden door de individuele leraar.
- Mengvormen zijn mogelijk.

In het leerplan Thuis- en bejaardenzorg (2005) wordt vakoverschrijdend werken (= vakoverschrijdend leerplan en werken met een gezamenlijk jaarplan) aangemoedigd en integratie door middel van het werken met een leerlingenproject vooropgesteld. Omdat het belangrijk is om bij een vernieuwing het goede te borgen, blijft het mogelijk en misschien zelfs aangegeven om te blijven opereren voor het werken met een leerlingenproject (als methodiek voor het werken in blok E) tijdens de implementatie voor het nieuwe leerplan. Hopelijk kan het nieuwe leerplan er lerarenteams toe motiveren om een stapje verder te gaan op de weg van het geïntegreerd en/of teamgericht werken.

De doelstelling omgaan met bijzondere zorgnoden biedt mogelijkheden om geïntegreerd (al dan niet projectmatig) te werken. Deze doelstelling biedt zelfs mogelijkheden om een gezamenlijk project uit te werken tussen Kinderzorg en TBZ/z: bv. leerlingen werken samen een project uit rond het pedagogisch omgaan met kinderen binnen het gezin (leerlingen Kinderzorg hebben een ondersteunende rol t.a.v. leerlingen TBZ/z) of een project omtrent het hebben van een ouder die (chronisch) ziek is of een beperking heeft (voor KZ: kan dit kaderen binnen een cluster buitenschoolse opvang, voor TBZ/z kan dit kaderen binnen een cluster gezinszorg). In dit project kunnen leerlingen uit TBZ/z een ondersteunende rol hebben naar leerlingen KZ toe.

- In het specialisatiejaar kunnen AD4 + AD5 een leidraad vormen voor de uitwerking van een inhoudelijke clustering.
- Aandacht voor verschillende settings en doelgroepen:

In elke ordeningskader/organisatiemodel dient men de doelstellingen uit te werken naar de verschillende settings en doelgroepen toe.

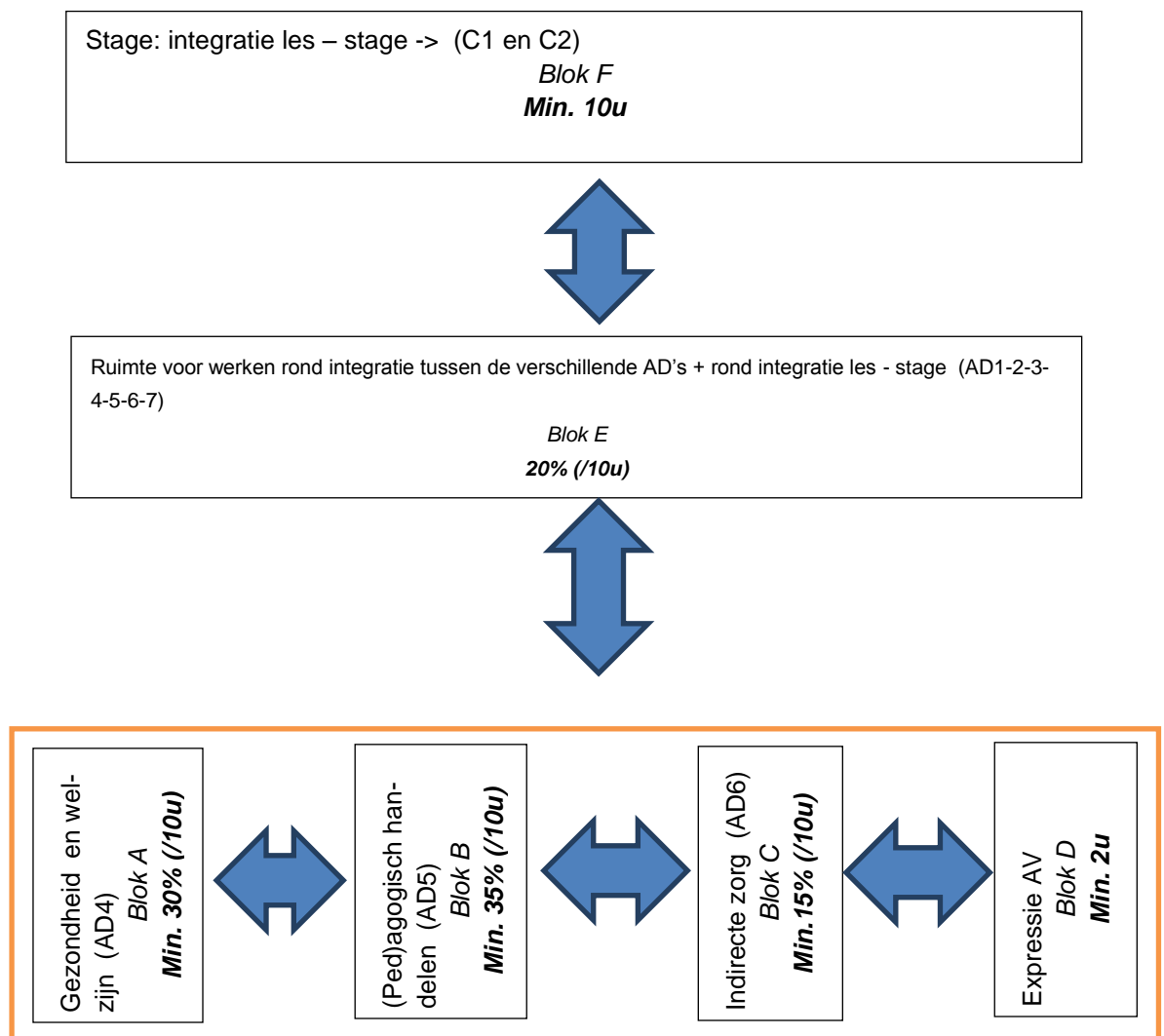
2 Mogelijk ordeningskaders

De vertaling van een pedagogisch kader in de praktijk kan uitnodigen tot het creëren van een bepaald organisatorisch kader. De concrete invulling is vaak sterk afhankelijk van de concrete schoolcontext.

We stellen een mogelijke organisatorisch ordeningskaders voor en geven enkele mogelijkheden voor inhoudelijke clustering weer.

De voorgestelde ordeningskaders zijn inspiratiebronnen voor de school.

2.1 Organisatorisch ordeningskader 1 (klassieke indeling)

AD1, 2, 3 en 7 worden gekoppeld aan de verschillende blokken: lerarenteam spreekt af waar welke leerplandoelstellingen worden uitgewerkt. In een volgende fase kunnen leerlingen de reeds aangeleerde kennis, vaardigheden en attitudes integreren binnen de andere blokken.

Werken met dit organisatorisch kader?

Voordelen van werken met dit model?

- Wat Blokken A, B, C en D betreft, staat ieder teamlid in voor de deskundigheid die hij/zij bezit en staat deze ook in voor E en F.
- Blokken E en F worden gedragen door het hele team.
  - o Naar gelang de draagkracht en de mogelijkheden van het team kan men er voor opteren om binnen blokken A-D aandacht te besteden aan de integratie tussen de verschillende AD's. Blok E staat dan vooral in functie van de integratie tussen les en stage.
  - o Wanneer er een sterke teamwerking is, kan men er voor opteren om meer lestijden te besteden aan blok E en zo echt de kaart trekken van het geïntegreerd werken.
- Men kan dit model combineren met verschillende mogelijkheden voor inhoudelijke clustering:
  - o Model gebruiken voor de verdeling van de lestijd (in functie van opdrachten van leraren) in combinatie met een voorstel tot inhoudelijke clustering (2.2) dat wordt gebruikt als organisatorisch ordeningskader.
  - o Model gebruiken bij keuze voor componentgebonden werken: 2.2 biedt dan suggesties voor uitwerken van leerlijnen binnen componenten en voor het componentoverschrijdend werken (blokken E en F).

Randvoorwaarden voor het werken met dit model?

- De teamleden die instaan voor Blok A, B, C en D dienen goed op de hoogte zijn van het ganse leerplan om voor de leerlingen de samenhang tussen de verschillende AD's tastbaar te maken. Er moeten afspraken gemaakt worden over het uitwerken van de leerplandoelstellingen van AD1, 2, 3 en 7.
- Wanneer andere teamleden dan deze van Blok A, B, C en D instaan voor Blokken E en F, dienen ook zij goed op de hoogte te zijn van het ganse leerplan en is regelmatig teamoverleg noodzakelijk.
- De teamleden die instaan voor de verschillende blokken dienen goed op de hoogte te zijn van de evaluatiecriteria die de andere teamleden hanteren.

2.2 Voorbeeld van inhoudelijke clustering

2.2.1 Voorbeeld 1

Complexe zorgen		Ouderen	Kwetsbare gezinnen	Jonge gezinnen	Gebruikers die chronisch ziek zijn	Gebruikers die palliatief zijn	Gebruikers met een beperking
<p><i>Basis complexe zorg (op niveau onderliggende doelen bij leerplandoelstelling = basis (gemeenschappelijk voor alle settings + H) te onderscheiden)</i></p> <p>AD1</p> <p>AD4:</p> <p>4.1 Gegevens over de gebruiker m.b.t. de verschillende gezondheidspatronen verzamelen om de zorgsituatie van de gebruiker in kaart te brengen.</p> <p>4.2 Verduidelijken en toelichten van stoornissen en aandoeningen én hun invloed van op het menselijk functioneren: aandoeningen in functie van 1ste stageperiode.</p> <p>4.3 Zorg dragen voor het menselijk functioneren van de gebruiker in een complexe zorgsituatie.</p> <p>4.7 Noodsituaties herkennen en adequaat optreden</p>	<p>Geïntegreerd werken/ werken/ Project* Stage</p>	<p><i>Basis complexe zorg verdiepen naar doelgroep met aandacht voor settings:</i></p> <p>AD4</p> <p>AD5</p> <p>AD6</p> <p>AD1, 2, 3,7</p> <p>Expressie</p>					

<p>AD5:</p> <p>5.1 De actoren en beïnvloedende factoren in de zorgrelatie in kaart brengen en hun betekenis verduidelijken en toelichten.</p> <p>5.2 Het zorg dragen voor de gebruiker aanpassen aan zijn ontwikkelingsproces.</p> <p>5.3 Psychosociale ondersteuning bieden aan de gebruiker en zijn sociaal netwerk in complexe situaties (basis)</p> <p>AD6</p>		
--	--	--

2.2.2 Voorbeeld 2

Complexe zorgen		Gezinszorg		Woonzorgcentra, ziekenhuizen,...
<p><i>Basis complexe zorg (op niveau onderliggende doelen bij leerplandoelstelling = basis (gemeenschappelijk voor alle settings + H) te onderscheiden)</i></p> <p>AD1</p> <p>AD4:</p> <p>4.1 Gegevens over de gebruiker m.b.t. de verschillende gezondheidspatronen verzamelen om de zorgsituatie van de gebruiker in kaart te brengen.</p> <p>4.2 Verduidelijken en toelichten van stoornissen en aandoeningen én hun invloed van op het menselijk functioneren: aandoeningen in functie van 1ste stageperiode.</p> <p>4.3 Zorg dragen voor het menselijk functioneren van de gebruiker in een complexe zorgsituatie.</p> <p>4.7 Noodsituaties herkennen en adequaat optreden</p>	<p>Geïntegreerd werken/ Project* Stage</p>	<p><i>Basis complexe zorg verdiepen naar setting gezinszorg met aandacht voor specifieke doelgroepen:</i></p> <p>AD4: 4.1, 4.2, 4.3, 4.4 (kraamzorg), (4.5 en 4.6: levenseinde)</p> <p>AD5: 5.1, 5.2, 5.3, 5.4, 5.6 (pedagogische ondersteuning aan kinderen),</p> <p>5.8 zorg dragen voor sociaal netwerk van de volwassene/oudere</p> <p>5.7 Verblijf binnen settings</p> <p>AD6</p>	<p>Geïntegreerd werken/ Project* Stage</p>	<p><i>Basis complexe zorg verdiepen naar setting residentiële zorgsettings met aandacht voor specifieke doelgroepen:</i></p> <p>AD4: 4.1, 4.2, 4.3, (4.5 en 4.6: levenseinde)</p> <p>AD5: 5.1, 5.2, 5.3, 5.4, 5.6 (pedagogische ondersteuning aan kinderen),</p> <p>5.8 zorg dragen voor sociaal netwerk van de volwassene/oudere</p> <p>5.7 Verblijf binnen settings (AD6)</p>

<p>AD5:</p> <p>5.1 De actoren en beïnvloedende factoren in de zorgrelatie in kaart brengen en hun betekenis verduidelijken en toelichten.</p> <p>5.2 Het zorg dragen voor de gebruiker aanpassen aan zijn ontwikkelingsproces.</p> <p>5.3 Psychosociale ondersteuning bieden aan de gebruiker en zijn sociaal netwerk in complexe situaties (basis)</p> <p>AD6</p>				
<p>AD1; AD2; AD3; (AD6); AD7; reflecteren</p> <p>Expressie</p> <p>(geïntegreerd werken/project)</p>				

*Geïntegreerd werken/project: mogelijkheden: Omgaan met bijzondere zorgnoden (5.5), Levenseinde (4.5 en 4.6), eventueel specifieke doelgroepen (kwetsbare gezinnen, mensen met een beperking)

2.2.3 Voorbeeld 3

Men kan kiezen voor een eerder thematische of projectmatige clustering en indeling: bv. gezondheidspatronen van Gordon.

Algemene wenken voor inhoudelijke Clusters:

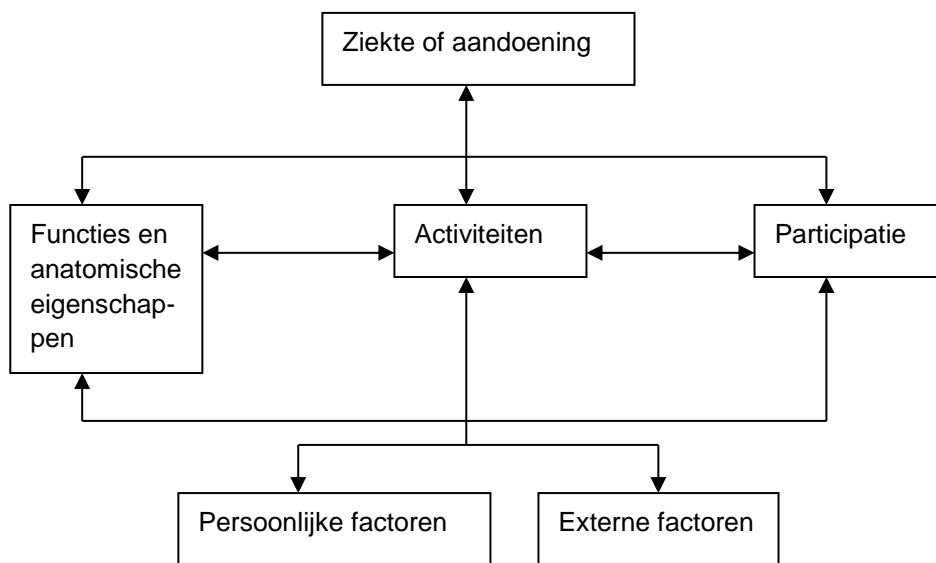
- De keuze voor het werken met een algemene cluster biedt mogelijkheden tot herhaling (in functie van zij-instromers) en tot het bieden van een basis die bruikbaar is voor alle leerlingen ongeacht de setting waarbinnen ze in een eerste periode stage lopen. Deze basis kan uiteraard ook geïntegreerd worden in een eerste cluster.
- Wanneer men opteert voor een clustering per setting is het mogelijk om in de clusters complexe zorg en gezinszorg meer uren AD6 te organiseren dan bv. in de cluster residentiële zorg (kan hulpmiddel zijn in het omgaan met zij-instromers).

BIJLAGE 1: Theoretische achtergrond bij kaders leerplan (AD4)

Deze ordening past volledig binnen de visie van een holistisch dynamisch en emancipatorisch mensbeeld en totaalzorg. (cf. eerste algemene doelstelling)

Gezondheid is een toestand van volledig fysiek, sociaal en mentaal welbevinden. Gezondheid is geen doel op zich maar een middel om individuen te helpen hun mogelijkheden te realiseren! (WHO)

We baseerden ons voor de uitwerking van de doelstellingen m.b.t. gezondheid en welzijn op het ICF-schema (Internationale Classificatie van het menselijk functioneren – World Health Organisation) Dit schema helpt om de huidige bij de WHO gangbare opvattingen over de wisselwerking tussen de verschillende componenten in beeld te brengen. (vgl. WHO/RIVM,2002,p.19)²⁴

“De ICF is een voorbeeld van een multidisciplinaire classificatie en biedt een gestandaardiseerd begrippenapparaat voor de beschrijving van het menselijk functioneren en de problemen die daarin kunnen optreden. Bovendien bevordert dit begrippenapparaat een eenduidig taalgebruik binnen een multidisciplinair team (artsen, verpleegkundigen, zorgkundigen, paramedici,...).

Met behulp van de ICF kan het **menselijk functioneren** worden beschreven vanuit drie verschillende perspectieven:

- 1 het perspectief van het menselijk organisme
- 2 het perspectief van het menselijk handelen
- 3 het perspectief van de mens als deelnemer aan het maatschappelijk leven.

Het eerste perspectief is uitgewerkt in twee afzonderlijke classificaties, de classificatie van de *functionies* van het organisme en de classificatie van de anatomische eigenschappen. Het tweede en derde perspectief zijn uitgewerkt in de classificatie van *activiteiten* en *participatie*. De ICF ordent op systematische wijze verschillende domeinen betreffende aspecten van het menselijk functioneren die verband kunnen houden met een gezondheidsprobleem.

²⁴ Els Albersnagel, Ype van der Brug, Diagnosen, interventies en resultaten, Wolters-Noordhoff (2007), p. 50

De term 'menselijk functioneren' in de titel verwijst naar functies, anatomische eigenschappen, activiteiten en participatie. Door de neutrale formulering kunnen dus met de ICF positieve aspecten van het menselijk functioneren worden beschreven. Dit is zinvol omdat het in de hulpverlening ook belangrijk is om vast te leggen wat iemands sterke kanten zijn. Slechts met een totaalbeeld van het afwijkende/zwakke en het ongestoorde/sterke is een bruikbare prognose te bepalen en wordt het helder waarop men met verrichtingen en interventies kan inspelen. Omdat het belangrijk is om kernbegrippen duidelijk af te bakenen, zijn de definities uit de ICF opgenomen. (zie tabel hieronder)

Bij problemen met het menselijk functioneren komt de term 'functioneringsprobleem' in beeld. Functioneringsproblemen verwijzen naar stoornissen (zoals pijn, kortademigheid,...), beperkingen (zoals moeite met eten, drinken, wassen en kleden) en participatieproblemen (werkloosheid, sociaal isolement).

Daarnaast bevat de ICF een lijst met externe factoren (klimaat, geluid, sociale normen) en worden *persoonlijke factoren* genoemd (zoals leeftijd, geslacht, levensstijl) die van invloed kunnen zijn op functies, anatomische eigenschappen, activiteiten en participatie.

Wanneer we teruggaan naar het schema hierboven, kunnen we dit lezen als een model van het menselijk functioneren. Het model dient als volgt geïnterpreteerd te worden: het menselijk functioneren wordt gezien in het licht van een wisselwerking, een complexe relatie tussen een aandoening of ziekte enerzijds, en de externe en persoonlijke factoren anderzijds. De wisselwerking tussen al deze aspecten heeft een dynamisch karakter: interventies op één aspect of factor kunnen in beginsel veranderingen teweeg brengen in andere daaraan gerelateerde aspecten of factoren. De interacties zijn specifiek en staan niet in een voorspelbare één-op-één-relatie tot elkaar. De interactie vindt plaats in beide richtingen: de aanwezigheid van functioneringsproblemen kan van invloed zijn op een aandoening of een ziekte. Vaak lijkt het redelijk een beperking te vooronderstellen op grond van één of meer stoornissen, of een participatieprobleem op grond van één of meer beperkingen. Het is echter van belang de gegevens betreffende deze constructen onafhankelijk van elkaar te verzamelen en vervolgens mogelijke relaties en causale verbanden te onderzoeken. Voor een volledige beschrijving van het functioneren zijn alle componenten van belang.

In het schema zijn ook de externe en persoonlijke factoren opgenomen om te tonen dat ook zij van invloed zijn op iemands gezondheidstoestand en de mate van iemands functioneren bepalen.²⁵

ICF-definities:

In het kader van de gezondheid zijn de volgende definities van toepassing (WHO):

Functies: fysiologische en mentale eigenschappen van het menselijk organisme

Anatomische eigenschappen: positie, aanwezigheid, vorm en continuïteit van onderdelen van het menselijk lichaam. Tot de onderdelen van het menselijk organisme worden gerekend lichaamsdelen, orgaanstelsels, organen en onderdelen van organen.

Stoornissen: afwijkingen in of verlies van functies of anatomische eigenschappen.

Activiteiten: onderdelen van iemands handelen.

Beperkingen: moeilijkheden die iemand heeft met het uitvoeren van activiteiten.

Participatie: iemands deelname aan het maatschappelijk leven.

Participatieproblemen: problemen die iemand heeft met het deelnemen aan het maatschappelijk leven.

Externe factoren: iemands fysiek en sociale omgeving.

Persoonlijke factoren: iemands individuele achtergrond.

²⁵ Els Albersnagel, Ype van der Brug, Diagnosen, interventies en resultaten, Wolters-Noordhoff (2007), p.48 -51

In de tweede graad hebben we aandacht besteed aan het menselijk functioneren van de 'gezonde mens'. Het is belangrijk om eerst aandacht te besteden aan de elementen (functies, anatomische eigenschappen, persoonlijke en externe factoren) betreffende de gezonde mens te bespreken alvorens nu in de derde graad ook aandacht te besteden aan aandoeningen en ziektes en hun invloeden op het menselijk functioneren.

Keuze van rubrieken?

De keuze van de rubrieken is gebaseerd op systemen van verpleegkundige classificaties: Nanda, CDV (gebaseerd op voorganger van ICF), patronen van Gordon.

We geven hieronder een beschrijving van de rubrieken:

“Gezondheidsbeleving en instandhouding:

Beschrijft het door de cliënt beleefde patroon van gezondheid en welbevinden en de wijze waarop gezondheid wordt gehanteerd. Inclusief de eigen persoonlijke opvatting van de gezondheidstoestand in relatie tot huidige activiteiten en toekomst. Eveneens inclusief de individuele hantering van gezondheidsrisico's en gezondheidsgedrag in het algemeen, zoals consistentie van zowel mentaal als lichamelijke gezondheidsbevorderend gedrag, alsmede de hantering van medische of verpleegkundige voorschriften en vervolgspraken betreffende de zorgverlening.

Voeding en stofwisseling:

Beschrijft het patroon van voedsel- en vochtconsumptie in relatie tot de stofwisselingsbehoefte en indicatoren betreffende de beschikbaarheid van voeding in de directe omgeving. Inclusief het individuele voedingspatroon, zoals het dagelijks tijdstip van de maaltijden, soort en hoeveelheid van geconsumeerd voedsel en vocht, specifieke voorkeuren en het gebruik van voedsel- of vitaminesupplementen. Inclusief het patroon van borst- en kindervoeding. Inclusief informatie over huidverwonding en het algemene herstellvermogen. Inclusief de conditie van de huid, haren, nagels, slijmvliezen en tanden, lichaamstemperatuur, lengte en gewicht.

Uitscheiding

Beschrijft het patroon van uitscheidingsfuncties (darmen, blaas en huid). Inclusief de individueel beleefde regelmaat van uitscheidingsfuncties, bepaalde gewoontes of het gebruikmaken van laxantia en elke verandering of verstoring van ritme en wijze van ontlasting, uiterlijk of hoeveelheid. Inclusief hulpmiddelen voor regeling van de uitscheiding.

Activiteit

Beschrijft het patroon van oefening, activiteit, ontspanning en recreatie. Inclusief de algemene dagelijkse levensactiviteiten die energie behoeven zoals hygiëne (excl. toilethygiëne), koken, inkopen doen, eten, werken en huishoudelijke werkzaamheden. Type, frequentie en mate van inspanning, w.o. sportbeoefening op individueel niveau zijn hier inbegrepen. Factoren die individueel ingrijpen op verwachte of gewenste resultaten zoals neuromusculaire invloeden, dyspnae, angina of spierkramp ten gevolge van inspanning en cardio/pulmonaire kenmerken, zijn indien van toepassing inbegrepen. Eveneens inbegrepen zijn activiteiten ter ontspanning en recreatie op individueel niveau alsook in groepsverband. De nadruk ligt op de activiteiten die voor het individu het meest belangrijk zijn.

Slaap en rust

Beschrijft het patroon van slaap, rust en ontspanning. Inclusief het slaap- en rustpatroon gedurende 24uur (dag/nachtritme). Inbegrepen zijn de persoonlijke beleving van de kwaliteit en kwantiteit van slaap en de beleving van het energieniveau. Eveneens inbegrepen zijn hulpmiddelen zoals medicatie en slaaprituelen.

Cognitie en waarneming

Beschrijft het sensore waarnemings- en denkpatroon. Inclusief gezichtsvermogen, gehoor, smaak, gevoel (tastzin) of reuk en compenserende hulpmiddelen. Informatie betreffende pijn en pijnhantering zijn inbegre-

pen. Cognitieve functies zoals taal, geheugen, en het vermogen besluiten te nemen, zijn eveneens inbegrepen.

Seksualiteit en voortplanting

Beschrijft het patronen van de mate van tevredenheid of ontevredenheid op seksueel gebied; beschrijft het patroon van de voortplanting. Inclusief de door het individu beleefde mate van tevredenheid of verstoring in de beleving van seksualiteit. Tevens zijn de vrouwelijke voortplantingsstadia, pre- en post-menopauze en alle beleefde problematiek inbegrepen.

We noteren ook volgende patronen die eerder aanbod komen in andere algemene doelstellingen:

Zelfbeleving

Beschrijft de zelfbeleving en het zelfconcept. Inclusief de houding ten opzichte van hem/haarzelf, beleving van de eigen mogelijkheden (cognitief, affectief of fysiek), lichaamsbeeld, identiteit, algemeen waardepatroon en algemeen emotioneel patroon. Lichaamstaal in de vorm van houding, beweging, oogcontact, stemgebruik en spreekgewoonten zijn inbegrepen.

Rol en relatie

Beschrijft het patroon van rollen en relaties. Inclusief de beleving van de belangrijkste rollen en verantwoordelijkheden van het individu in de huidige leefsituatie. De mate van tevredenheid of verstoring in relatie tot familie-, werk- of sociale rollen en verantwoordelijkheden zijn inbegrepen.

Coping en stresstolerantie

Beschrijft het algemene copingpatroon en de effectiviteit daarvan in termen van stresstolerantie. Inclusief de reserves van het individu en de capaciteit om weerstand te bieden bij bedreiging van de eigen integriteit, wijzen om met stress om te gaan, familie of andere sociale ondersteuningsstructuren en inschatting van de eigen mogelijkheden om situaties te reguleren en te hanteren.

Waarden en levensovertuiging

Beschrijft het patroon van waarden en normen, doelen en overtuigingen (inclusief spirituele) die richting geven aan keuzen en beslissingen. Inclusief wat van levensbelang geacht wordt, de kwaliteit van leven, en waar te nemen conflictuerende waarden, normen, overtuigingen of verwachtingen die verband houden met gezondheid.²⁶

---

²⁶ Diagnosen, interventies en resultaten, bijlage 5, p.294-295.

BIJLAGE 2: Vragen en antwoorden Technische commissie voor verpleegkunde (2010-2013) Directoraat-generaal Gezondheidszorg (Federale overheid)

We nemen enkel de vragen en antwoorden op die in verband staan met zorgkundigen. Let op: dit betreft regelgeving voor werknemers (houdt geen rekening met stagereglementering – onderwijs).

1 “Hulp bij het toedienen van geneesmiddelen door zorgkundigen (p.5-8)

Vraag

Het koninklijk besluit van 12 januari 2006 tot vaststelling van de verpleegkundige activiteiten die de zorgkundigen mogen uitvoeren en de voorwaarden waaronder zorgkundigen deze handelingen mogen stellen, bepaalt dat zorgkundigen patiënten/residenten mogen helpen bij het innemen van geneesmiddelen langs orale weg, nadat die klaargezet zijn door een distributiesysteem, via verpleegkundige of apotheker.

Diverse betrokkenen vragen toelichting bij deze handeling, gezien deze in de praktijk op veel verschillende manieren wordt geïnterpreteerd.

Daarnaast worden ook vragen gesteld met betrekking tot de procedure en de verantwoordelijkheid bij delegatie aan zorgkundigen.

Antwoord:

1 Hulp bij het toedienen van medicatie door zorgkundigen

Het koninklijk besluit van 12 januari 2006 tot vaststelling van de verpleegkundige activiteiten die de zorgkundigen mogen uitvoeren en de voorwaarden waaronder de zorgkundigen deze handelingen mogen stellen, bepaalt dat zorgkundigen volgende zorg mogen uitvoeren:

“De patiënt/resident helpen bij inname van geneesmiddelen via orale weg, nadat het geneesmiddel door middel van een distributiesysteem, door een verpleegkundige of een apotheker werd klaargezet en gepersonaliseerd”.

De distributie van medicatie is het klaarzetten van medicatie in de nodige dosis per patiënt/resident en bij de patiënt (niet in de verpleegpost) op dergelijke wijze dat alle geneesmiddelen die de patiënt moet innemen correct, ondubbelzinnig en gepersonaliseerd bij hem/haar aanwezig zijn. Het is de taak van de verpleegkundige of apotheker (KB van 12 januari 2006).

Als dat gebeurd is, kan de zorgkundige de patiënt helpen bij het inslikken van de medicatie. Uitzondering zijn slikproblemen met gevaar op slikpneumonie of verstikking, waar de verpleegkundige zelf de medicatie toedient, of elke situatie waar de toestand van de patiënt dit vereist.

De zorgkundige voert verpleegkundige handelingen steeds uit in opdracht en onder toezicht van der verpleegkundige. Alle bepalingen van het KB van 12 januari 2006 blijven steeds van toepassing.

Toezicht houdt niet in dat de verpleegkundige moet aanwezig zijn bij de zorgkundige, wel dat hij/zij de handeling delegeert aan een zorgkundige waarvan hij weet dat hij/zij voldoende opgeleid en bekwaam is, dat hij in de dienst of instelling beschikbaar is voor informatie of tussenkomst bij mogelijke problemen, en dat hij a posteriori een mate van controle houdt op het uitvoeren van de handeling.

Zoals alle verpleegkundige handelingen dient deze handeling in de instelling duidelijk beschreven te worden in een procedure. Gezien het een B2-handeling betreft, wordt deze opgesteld in overleg met de behandelende arts(en).

Bij eventuele klachten zal de rechter individueel oordelen over de mogelijke fouten van de verpleegkundige en zorgkundige. Als algemene regel kan aangenomen worden dat de verpleegkundige aansprakelijk is voor de distributie van de medicatie, en de delegatie van en het toezicht op de handeling, en dat de zorgkundige aansprakelijk is voor de zijn/haar eigen uitvoering ervan.

2 Opmaken van procedures

Het KB van 18 juni 1990 verplicht de instellingen tot het opstellen van een procedure of standaardverpleegplan voor alle technische verpleegkundige verstrekkingen en medisch toevertrouwde handelingen.

Wanneer het gaat om B2 – of C- handelingen is een medisch voorschrift nodig (mondeling, schriftelijk of vooraf opgemaakt onder vorm van staan order) en worden de procedures of standaardverpleegplannen opgesteld in overleg met de arts.

Een standaardverpleegplan omvat de probleemomschrijving, verpleegdoel, fasering/tijdstip, verpleegkundige actie en evaluatie.

Een procedure is de beschrijving van de wijze waarop een technische verpleegkundige verstrekking correct en veilig wordt uitgevoerd door alle verpleegkundigen op een bepaalde dienst of in een bepaalde werkomgeving (ziekenhuis, RVT, thuisverpleging...).

Een procedure moet bevatten:

Naam van de procedure, omschrijving of definitie, waar geldig, indicaties, contra-indicaties, benodigdheden, werkwijze, aandachtspunten, observatie, frequentie. Voor gebruik van apparaten bovendien de opstelling, werking/gebruik, reiniging en onderhoud, storings (probleem, oorzaak, oplossing) en technische gegevens.

3 Aansprakelijkheid bij delegatie aan zorgkundigen

De wijze waarop verpleegkundige handelingen kunnen delegeren aan zorgkundigen staat reeds uitgebreid in betrokken KB van 12 jan. 2006:

- Zorgkundigen werken binnen een gestructureerde equipe, waarin de verpleegkundigen toezicht kunnen uitoefenen op de activiteiten van de zorgkundigen.
- Er moet een samenwerkingsprocedure zijn tussen verpleegkundigen en zorgkundigen. De zorgkundigen rapporteren nog dezelfde dag aan de verpleegkundige die toezicht houdt op hun activiteiten.
- De gestructureerde equipe moet de continuïteit en de kwaliteit van de zorg verzekeren. In de equipe vindt gezamenlijk patiëntenoverleg plaats waarbij het zorgplan geëvalueerd en zo nodig bijgesteld wordt.

Onder “toezicht” wordt verstaan:

- De verpleegkundige ziet erop toe dat de zorgverstrekking, de gezondheidsopvoeding en de logistieke activiteiten die hij aan de zorgkundige heeft toevertrouwd, correct worden uitgevoerd.
- Het aantal zorgkundigen dat onder toezicht van een verpleegkundige werkt, hangt af van de personeelsnormen, van de complexiteit van de zorg en van de stabiliteit van de toestand van de patiënten. De aanwezigheid van de verpleegkundige bij de uitvoering van activiteiten door de zorgkundige is niet steeds vereist.
- De verpleegkundige moet onmiddellijk bereikbaar zijn en moet kunnen antwoorden om de nodige informatie en ondersteuning te geven aan de zorgkundige.
- De zorgkundige wordt betrokken, binnen zijn bevoegdheid en vorming, bij het bijhouden voor elke patiënt van het verpleegkundig dossier.

Uit deze bepalingen blijkt dat “toezicht” niet betekent dat de verpleegkundige moet aanwezig zijn bij het uitvoeren van de handelingen.

Voor de aansprakelijkheid, zonder in juridische details te gaan, blijft het algemene principe dat elk beroepsbeoefenaar aansprakelijk is voor zijn eigen daden.

De zorgkundige kan aansprakelijk gesteld worden wanneer hij/zij een opgedragen activiteit op ongepaste wijze uitvoert. De verpleegkundige kan aansprakelijk gesteld worden wanneer hij/zij een activiteit op ongepaste wijze delegeert (foute opdracht, opdracht aan zorgkundige waarvan hij weet dat die onvoldoende opleiding heeft....) of onvoldoende toezicht houdt (geen toezicht nadien en geen feedback aan zorgkundige, niet bereikbaar voor hulp, weigering tussen te komen bij problemen,...).

Beide beroepen hebben hun bevoegdheid en zijn aansprakelijk voor de goede uitvoering van hun deel van de zorg.”

3 **Patiëntentransport pediatrie** (p.15-18)

“Vraag

In diverse ziekenhuizen bestaan vragen rond intern vervoer van kinderen, die toezicht nodig hebben, en rond (verpleegkundige) aansprakelijkheid. Wanneer heeft een patiënt “bestendig toezicht” nodig? Wat als ouders zelf het kind wensen te dragen tijdens vervoer?

Op dit ogenblik vervoeren veel personeelsleden kinderen: verpleegkundigen, zorgkundigen, brancardiërs, logistiek medewerkers, vrijwilligers... Dit gebeurt zowel voor onderzoeken, raadplegingen, behandelingen, kleine als grote operatieve ingrepen. Hierdoor wordt in een schemerzone gewerkt. Kinderen vormen een bijzondere groep omdat toezicht nodig is om hun veiligheid te waarborgen.

De verpleegkundige blijft verantwoordelijk voor het transport van kinderen en beslist wie het vervoer kan uitvoeren: verpleegkundigen, zorgkundigen of ouders. De instelling moet een standaardprocedure opmaken in samenspraak met een arts. Wanneer zorgkundigen de activiteit uitvoeren, doen ze dit na delegatie door een verpleegkundige, die bereikbaar moet blijven voor informatie en ondersteuning. Ouders mogen het transport uitvoeren tenzij de zorgverstrekker oordeelt dat dit de gezondheid van het kind schaadt; de verpleegkundigen blijven daarbij begeleiding aanbieden.

De vraagsteller vraagt verduidelijking aan de Technische Commissie.

Antwoord

Vervoer van patiënten die een bestendig toezicht nodig hebben, is een verpleegkundige handeling B1 (KB van 18 juni 1990). Dit betekent dat ze enkel mag uitgevoerd worden door verpleegkundigen.

Vervoer waar geen bestendig toezicht nodig is, staat niet op een voorbehouden lijst en mag door iedereen uitgevoerd worden.

Wat is vervoer met “bestendig toezicht”?

Zoals voor alle verpleegkundige B- en C- handelingen dient de instelling een procedure op te stellen. Gezien het een B1 handeling betreft, die verpleegkundigen zelfstandig mogen uitvoeren, is dit een verpleegkundige bevoegdheid die mag uitgevoerd worden door alle categorieën verpleegkundigen. In de procedure wordt bepaald wanneer vervoer van een patiënt bestendig toezicht vereist is.

Voor elk vervoer van een patiënt dient de verpleegkundige van de afdeling of dienst zelf in te schatten of de toestand van de patiënt bestendig toezicht nodig maakt. Dit doet hij/zij aan de hand van de procedure en zijn eigen evaluatie van de toestand van de patiënt.

Als basis voor de beslissing kunnen volgende criteria gebruikt worden:

- a. Zijn er risico's verbonden aan de pathologie en toestand van de patiënt/resident?
  - Heeft de patiënt onderweg kans op potentiële acute verwickelingen van zijn toestand?
  - Heeft de patiënt specifieke zorgen of apparatuur zoals monitoring, beademing, endotracheale tube, tracheacanule, meerdere spuit- of infuuspompen met continu medicatie, toestellen voor cardiovasculaire ondersteuning, intracerebrale ventrikeldrain...

Zo ja, dan is bestendig toezicht nodig.

Het feit dat een patiënt een infuus, zuurstof, verblijfsonde en/of maagsonde heeft is op zich geen indicatie voor bestendig toezicht wanneer de toestand van de patiënt stabiel is en er onderweg geen verwickelingen te verwachten zijn.

- Is de patiënt beslissingsbekwaam, m.a.w, in staat verantwoordelijkheid op te nemen voor zijn eigen toestand en in te staan voor zijn eigen veiligheid? Hier dient bv. bijzonder aandacht besteed aan kinderen, demente personen, psychiatrische patiënten met psychosen of suïcidale intenties, patiënten onder invloed van sederende of psycholeptische medicatie,...
- Is er een voorzienbaar risico op dwaalgedrag, vergissingen, ongevallen of wanhoopsdaden tijdens het vervoer en de wachttijden?

Zo ja, dan is bestendig toezicht nodig.

- b. Zijn er risico's voor de fysieke veiligheid van de patiënt?

Hier dient gedacht aan vallen, bedreiging voor gezondheid van de patiënt zelf, van personeel of derden.

Zo ja, dan is bestendig toezicht nodig.

Wanneer het gaat om maatregelen ter voorkoming van lichamelijke letsels: fixatiemiddelen, isolatie, beveiliging, toezicht, kan de verpleegkundige dit delegeren aan zorgkundigen (KB 12 juni 2006). Hiervoor blijven alle voorwaarden voor delegatie van toepassing.

- c. Deze lijst is niet exhaustief maar helpt als basis voor het opmaken van de procedure en de evaluatie van de toestand van de patiënt door de verpleegkundige.
- d. Ouders mogen hun kinderen niet vervoeren wanneer bestendig toezicht nodig is. De wet patiëntenrechten van 22 augustus 2002 geeft hen wel het recht te beslissen over het uitvoeren van zorgen bij hun minderjarige kinderen, maar niet de bevoegdheid om verpleegkundige handelingen uit te voeren (KB nr 78, art.21quater).

Wanneer geen bestendig toezicht nodig is, mogen ouders uiteraard het kind zelf vervoeren gezien dit geen medisch/verpleegkundige handeling is en iedereen deze mag uitvoeren.

Indien de verpleegkundige beslist dat bestendig toezicht nodig is, en de ouders dit expliciet weigeren, noteert de verpleegkundige dit in het dossier van het patiëntje. Vindt de verpleegkundige het toezicht zeker nodig voor de gezondheid van het kind, dan kan ze de beslissing van de ouders nog overrulen (Wet patiëntenrechten, art. 15 §2).

In de praktijk kunnen ouders het kind fysiek dragen maar gaat de verpleegkundige met ouders en kind mee zodat ze een acute achteruitgang van de toestand van het kind kan observeren en kan tussenkomen bij acute problemen.

Aansprakelijkheid

Het is niet de bevoegdheid van de Technische Commissie zich uit te spreken over aansprakelijkheid bij mogelijke fouten of ongevallen tijdens het vervoer. Dit is trouwens uiteindelijk een feitenkwestie waarover de rechter in elk individueel geval zal beslissen.

Gezien dit nochtans een grote bezorgdheid is bij verpleegkundigen en verantwoordelijken, stellen we deze vraag aan de juridische deskundigen. Wij zullen hun advies ook bezorgen aan de sector."

4 Verduidelijking taken zorgkundige (p. 18-19)

"Vraag

De verantwoordelijke van een instelling voor psychogeriatric vraagt of een afgestudeerde zorgkundige een aantal technieken mag uitvoeren, die in een grijze zone zouden zitten.

Antwoord

- Zetpil toedienen: neen.
- Medicatieklever opkleven (fentanyl, nitroglycerine): neen.
- Orale medicatie toedienen (morfine): ja, volgens de voorwaarden.
- Zakje van blaassonde vervangen: neen.
- Verbanden aanleggen: neen.
- Rectaal toucher uitvoeren: neen.
- Aërosol toedienen: neen.

(KB van 12 jan 2006 tot vaststelling van de verpleegkundige activiteiten die de zorgkundigen mogen uitvoeren; bijlage 1 – B.S. 03.02.2006. Ed.2)."

5 Bloeddrukmeting door de zorgkundige (p. 23)

"Vraag

Mag de verpleegkundige de bloeddrukmeting delegeren aan zorgkundigen wanneer het ziekenhuis beschikt over elektronische bloeddrukmeters die onderhouden worden door de biotechnische dienst?

Antwoord

In de huidige stand van de wetgeving is het meten van de bloeddruk een B1-handeling die voorbehouden is voor verpleegkundigen (KB van 18 juni 1990).

Gezien ze niet voorkomt op de lijst van handelingen van zorgkundigen, kan ze niet gedelegeerd worden aan zorgkundigen (KB 12 jan. 2006)."

6 Manuele verwijdering faecalomen – hygiënische zorg stoma (p.24)

“ Vraag

- Leerlingen hebben op televisie gehoord dat het manueel verwijderen van faecalomen zou erkend worden als B2-handeling.
- Voor de lijst van zorgkundigen:
  - o Houdt hygiënische zorg aan een geheeld stoma in dat het zakje vervangen wordt, wat vaak nodig is?
  - o Betreft het hier enkel stomata van de spijsvertering of ook urinaire stomata?

Antwoord

- Er is geen enkele intentie het manueel verwijderen van faecalomen van categorie te veranderen. Mogelijk is deze foute boodschap een aanleiding voor docenten en studenten op kritische en realistische wijze te leren omgaan met informatie.
- Lijst van zorgkundigen:
  - o Het vervangen van het stomazakje is vaak nodig bij het verzorgen van een geheeld stoma. De zorgkundige mag het uitvoeren in het kader van deze techniek.
  - o Het KB van 12 januari maakt geen onderscheid tussen de soorten stomata. Beide soorten mogen verzorgd worden door zorgkundigen in de voorwaarden voorzien in het K.B."

7 Voedseltoediening door niet-verpleegkundigen (zorgkundigen/logistiek assistenten/vrijwilligers) – ondervoeding – risicoloze situaties (p. 25-26)

“ Vraag

Risicoloze situaties

Uit de lijst van technische verstrekkingen blijkt:

De verpleegkundige staat in voor de totale verzorging van de patiënt waarvan enterale vocht- en voedseltoediening een belangrijk onderdeel uitmaakt. Binnen dit kader mogen niet-verpleegkundigen voedsel en vocht toedienen in risicoloze situaties. (bron: Verduidelijkingen bij de lijst van de technische verpleegkundige verstrekkingen en de toevertrouwde geneeskundige handelingen op basis van de briefwisseling met de Technische Commissie voor Verpleegkunde – versie 1 juli 2007)

Wat zijn "risicoloze situaties"?

Verpleegkundige verantwoordelijkheid

- wat indien voor bepaalde afdelingen 9 monden moeten gevoed worden en er maar 2 verpleegkundigen beschikbaar zijn? Wie kiezen?
- Wat indien slikken veilig is bij ingedikte dranken? Is dat risicoloos?
- In hoeverre kunnen logistieke assistenten eten geven op een neurologische afdeling?
- Wat als een zorgkundige eten geeft onder de verantwoordelijkheid van de verpleegkundige en de patiënt verslikt zich?

AntwoordRisicoloze situaties

Men kan zeggen dat een patiënt die gehospitaliseerd is zich in principe in een risicovolle situatie bevindt. Er is echter een groot probleem van ondervoeding in de verschillende ziekenhuizen omdat er niet altijd voldoende verpleegkundigen zijn om alle monden te voeden. Dit maakt dergelijke strikte definitie moeilijk hanterbaar.

De verpleegkundige kan en moet beoordelen of een patiënt zich in een risicoloze situatie bevindt. Hij moet inschatten of er zich een gezondheidsrisico manifesteert, en dit op basis van de individuele en actuele toestand van de patiënt. Dit dient vastgelegd te worden in een procedure door de instelling.

Op basis hiervan de verpleegkundige beslissen om de voedsel- en vochttoediening over te laten aan naasten. Delegatie van deze handeling aan logistieke assistenten is niet toegelaten aangezien zij geen zorgen mogen toedienen. De verpleegkundige kan bovendien beslissen om de delegatie stop te zetten indien hij merkt dat er, door een veranderde toestand of situatie van de patiënt, alsnog een risico is.

Verpleegkundige verantwoordelijkheid

Indien onvoldoende verpleegkundige beschikbaar zijn de voedsel- en vochttoediening van alle patiënten op een afdeling te verzekeren, is het de verantwoordelijkheid van de arts en directie om te beslissen hoe dit beheerd zal worden.

De verpleegkundige heeft daarnaast een meldingsplicht. Indien hij merkt dat een patiënt gevaar loopt op ondervoeding, moet dit gemeld worden aan de arts en de directie onder geschreven vorm. Dit kan op verschillende manieren gebeuren:

- De verpleegkundige kan dit melden op een hogere vergadering (directievergadering, stafvergadering,...) zodat dit wordt opgenomen in de notulen.
- Via mail, briefwisseling,...

Het is belangrijk dat de verpleegkundige hierbij duidelijk de oorzaak van de ondervoeding, zijnde onderbesteding, vermeldt zodat de arts en de directie op de hoogte zijn en de nodige maatregelen kunnen treffen. De drempel om dit via de hiërarchie aan te kaarten kan groot zijn, het is daarom belangrijk dat deze vaststellingen worden opgenomen in het verpleegkundig dossier.

De verpleegkundige dient eveneens in te schatten of het inslikken van ingedikte dranken bij een bepaalde patiënt op een bepaald tijdstip een risico inhoudt en hij dit bijgevolg kan delegeren of niet. Hij kan eventueel ook een logopedist raadplegen.”

8 Verzorgen van de insteekplaats van een gastrostomiesonde door een zorgkundige (p.27)**“Vraag**

Is het een zorgkundige toegestaan om de insteekplaats van een gastrostomie sonde te verzorgen?

Antwoord

Het KB van 12 januari 2006 tot vaststelling van de verpleegkundige activiteiten die de zorgkundigen mogen uitvoeren en de voorwaarden waaronder de zorgkundigen deze handelingen mogen stellen, bepaalt dat de *“hygiënische verzorging van een geheelde stoma, zonder dat wondzorg noodzakelijk is”* een verpleegkundige handeling is die door een verpleegkundige kan gedelegeerd worden aan een zorgkundige. Een gastrostomiesonde maakt deel uit van de stoma. Het verzorgen van de insteekplaats van de sonde valt dus onder deze handeling en kan door een verpleegkundige worden gedelegeerd aan de zorgkundige onder de voorwaarden voor de delegatie die door het KB van 12 jan 2006 zijn bepaald (geheelde stoma, toezicht van de verpleegkundige, gestructureerde equipe, zorgplan,...)”

9 Insulinetoediening door zorgkundigen (p.38)**“Vraag**

Is het toegestaan dat een zorgkundige insuline toedient met een insuline-pen? Of moet men hiervoor een bijscholing krijgen? Zo ja, van wie en hoelang? Of is dit nog altijd niet toegestaan?

Antwoord

Toediening van medicatie door inspuiting, inbegrepen insuline, is op de lijst van de verpleegkundige handelingen vermeld als B2-handeling (KB van 18 juni 1990). Het staat niet vermeld op de lijst van de zorgkundige handelingen (KB van 12 januari 2006). Zorgkundigen mogen deze toediening dus niet uitvoeren.”

10 Lijst van zorgkundige handelingen (p. 52-55)

“Vraag

Diverse instellingen stellen vragen naar de (interpretatie van de) activiteiten van zorgkundigen. De originele lijst vragen werd regelmatig geüpdated.

Antwoord

Het observeren en signaleren bij de patiënt van veranderingen op fysisch, psychisch en sociaal vlak binnen de context van de activiteiten van het dagelijks leven.

- Navragen aan de patiënt van mictie, defecatie, flatus: ja.
- Observatie van urine (kleur, hoeveelheid, geur) en stoelgang (hoeveelheid, vorm): ja.

Het informeren en adviseren van de patiënt en zijn familie conform het zorgplan, voor wat betreft de toegestane technische verstrekkingen.

Mag een zorgkundige hulpmiddelen gebruiken (lei, papier en pen, toetsenbord, tekeningen...)i.g.v. communicatieproblemen wegens spraak-, gehoor- en/of visuele beperking? Ja, mits dit voorzien is in het zorgplan.

Mondzorg

- Mag de zorgkundige bijzondere mondzorg uitvoeren, bv. ontsmettende mondspoeling?

Ja, als dat gaat over dagdagelijkse mondzorg, toevertrouwd door de verpleegkundige. Neen, zodra er ontsmetting of medicatie gebruikt wordt voor de behandeling van aandoeningen/letsels in de mond.

Het observeren van het functioneren van de blaassonde en het signaleren van problemen

- Ledigen van een de urinecollector? Enkel met een gesloten systeem, t.t.z. zonder het disconnecteren van de leidingen en zonder vervanging van de collector. Wanneer de leidingen moeten gedeconnecteerd worden is dit een verpleegkundige handeling.
- Hoeveelheid urine noteren op de vochtbalans? Ja.
- Aanbrengen en observeren van een condoomcatheter: Ja.
- Ledigen van de collector van een urostoma (en hoeveelheid meten + observatie van de inhoud)? Ja, analoog aan verblijfsonde: enkel met gesloten systeem, t.t.z. zonder het disconnecteren van de leidingen en zonder vervanging van de collector.
- Ledigen van de collector van een suprapubische sonde of nefrostomiesonde? Ja, analoog aan verblijfsonde: enkel met een gesloten systeem, t.t.z. zonder het disconnecteren van de leidingen en zonder vervangen van collector.

Hygiënische zorgen van een geheeld stoma, zonder dat wondzorg noodzakelijk is.

- Ledigen van een fecaal stomazakje? Ja.
- Vervangen van plaat en/of zakje? Ja.

De orale vochtinname van de patiënt bewaken en het signaleren van problemen.

- Vochtbalans bijhouden (orale vochtinname noteren op vochtbalans)? Ja.

De patiënt helpen bij inname van geneesmiddelen via orale weg, na klaarzetten door een distributiesysteem door verpleegkundige of apotheker?

Zie advies hierboven.

De vocht- en voedseltoediening bij een patiënt langs orale weg helpen verrichten, uitgezonderd bij slikstoornissen en sondevoeding

- Houdt dit het bijhouden van de voedingsbalans in? Ja.
- Mag hulp bij psychische stoornis (verwardheid, anorexia nervosa,...)? Ja, mits toevertrouwd door de verpleegkundige.
- Zijn er leeftijdsbeperkingen? Mag een zorgkundige een neonaat voeden langs orale weg? Er zijn geen wettelijke beperkingen. De verpleegkundige schat de noodzaak aan zorgen in en kan deze indien aangewezen toevertrouwen. Bv. de voeding van een neonaat à terme kan door een verpleegkundige gedelegeerd worden aan een zorgkundige, bij een prematuur zal de verpleegkundige zelf de voeding toedienen.
- Mag de zorgkundige een pasbevallen moeder begeleiden bij de borstvoeding? Neen, volgens het KB nr 78 is dit de bevoegdheid van de vroedvrouw. Delegatie van deze handeling is niet voorzien in het KB nr 78 of het KB van 2006.

De patiënt in een functionele houding brengen met technische hulpmiddelen en het toezicht hierop, conform het zorgplan.

- Toepassen van wisselhouding: ja.
- Gebruik van actieve en passieve tillift: ja.
- Hulp bij gebruik van looprek, krukken,...: ja.
- Actief mobiliseren? Nee, dit valt niet onder de definitie 'in een functionele houding brengen' en is niet de bevoegdheid van de zorgkundigen.

Hygiënische verzorging van patiënten met ADL-dysfunctie, conform het zorgplan.

- Preoperatief wassen en scheren/clippen: neen, is een expliciet verpleegkundige handeling (B1) die niet is opgenomen op de lijst van de zorgkundigen.
- Hulp bij nacht- en/of dagkleding (aan- en uitkleden): ja.
- (opnieuw) aanbrengen van buikband: ja, behalve als dit deel uitmaakt van postoperatieve of acute therapeutische zorgen.
- (opnieuw) aanbrengen van draagdoek: ja, behalve als dit deel uitmaakt van postoperatieve of acute therapeutische zorgen. Wel bv. bij een schouderletsel in genezingsfase.
- Aanbrengen van arm-, been-, oog- of borstprothese? Pruik? Schminken? Ja, bij geheelde wonden.
- Aanreiken of plaatsen van/verwijderen van urinaal en/of bedpan? Ja.
- Op/van toiletstoel helpen en hygiënische verzorging? Ja.
- Zijn er leeftijdsbeperkingen? Mag een zorgkundige een kindje in de couveuse wassen? Er zijn in principe geen beperkingen qua leeftijd? Verzorging van een kind in couveuse ("incubator") is echter een expliciete verpleegkundige handeling B1 dus niet toegelaten aan zorgkundigen.
- Manueel verwijderen van faecalomen? Neen.

Vervoer van patiënten, conform het zorgplan.

zie advies omtrent het transport van patiënten, dat geldig is voor alle sectoren van de verpleegkunde.

Het meten van de polsslag en de lichaamstemperatuur en het meedelen van de resultaten.

- Houdt dit in het beoordelen van het polsritme (regelmatig of onregelmatig)? "Beoordeling" is een term die voor verpleegkundigen tot de medisch toevertrouwd (C -) handelingen behoort, en een inschatting en appreciatie van de parameters/waarden/toestand inhoudt. Wanneer de zorgkundige tijdens de meting anomalieën vaststelt, geeft hij/zij die door aan de verpleegkundige.
- Patiënten wegen en meten? Ja.
- Quid gebruik van een toestel voor niet-invasieve gecombineerde meting van parameters als hartritme, bloeddruk en saturatie (type Dynamap°)? Nee, dit is een verpleegkundige handeling B2 (gebruik van apparaten voor observatie van functiestelsels).

- Mag een zorgkundige de patiënt een visueel analoge schaal laten aanduiden voor bv pijn, nausea, braken,... en het resultaat hiervan noteren in het verpleegdossier? Neen, de bevoegdheid van de zorgkundige is enkel het meten van polsslag en temperatuur. Wanneer de zorgkundige één of meerdere klachten of symptomen observeert, meldt hij dit aan de verpleegkundige en mag hij dit noteren in het dossier.

De patiënt helpen bij niet-steriele afname van excreties en secreties.

- Houdt dit in het uitvoeren van point-of-care tests zoals teststrips voor urine, hematurie, pHmaagsap, of enkel de patiënt helpen bij niet-steriele staalname? Hulp bij de niet-steriele staalname mag uitgevoerd worden door de zorgkundige. Het uitvoeren van tests is een verpleegkundige C-handeling (analyses, die tot de klinische biologie behoren, op lichaamsvochten, excreties, urine en vol bloed door middel van eenvoudige technieken in de nabijheid van de patiënt uitgevoerd,...).
- Wat moet verstaan worden onder 'helpen bij'? Bv. MRSA-screening is een niet-steriele staalname, maar letterlijk is dit niet helpen bij want de verpleegkundige neemt zelf een wisser van neus, keel en perineum/liezen. Neen, gezien de staalname gebeurt door de verpleegkundige is dit niet "hulp bij". Wanneer de patiënt zelf de wisser neemt, mag de zorgkundige uitleggen hoe hij dit moet doen en hulp bieden bij bv. onhandigheid van de patiënt.

Vermeldingen MZG

- "opvolging van een wonde en/of een verband en/of gebruikt materiaal zonder verbandwissel" is een VG-MZG-item (code L100). Mag een zorgkundige het verband observeren, zonder dit te verwijderen en zonder de wondzorg zelf uit te voeren, en haar bevindingen rapporteren aan de verpleegkundige? De zorgkundige mag het verband observeren zonder dit te verwijderen, en de observaties uiteraard melden aan de verpleegkundige. Het opvolgen van de wonde is een verpleegkundige handeling B1 die niet op de lijst van de zorgkundige staat.
- "Kangoeroezorg" is een VG-MZG-item (code VV500). Mag een zorgkundige dit uitvoeren, of de moeder stimuleren, helpen bij, educatie geven...? Zorgen in het acute postpartum zijn voorbehouden aan de vroedvrouwen (KB nr 78). De zorgkundige mag de moeder stimuleren en helpen bij, maar de zorg niet uitvoeren of educatie geven."

11 Gebruik screeningsprotocol diabetisch voet door zorgkundige (p. 62-63)

"Vraag

Een verpleegkundige in een WZC heeft een protocol uitgeschreven om diabetische voeten te screenen. Daarbij gaat het om het opsporen van risicofactoren die de kans op het ontstaan van een ulcus verhogen. Hierdoor is het mogelijk een preventief beleid op te stellen. Het is de bedoeling dat alle verpleegkundigen dit protocol hanteren.

Er is al de vraag gerezen of zorgkundigen dit mogen uitvoeren.

Kan dit wettelijk of niet? Is dit correct? Waarop steunt dit?

Antwoord

Wondzorg, preventie van decubitus en andere lichamelijke letsels zijn autonome verpleegkundige bevoegdheden (B1 handeling, zie KB van 18 juni 1990).

In de instelling moet voor alle verpleegkundige handelingen een procedure aanwezig zijn die bepaalt hoe alle verpleegkundigen de handeling correct, veilig en eenvormig uitvoeren.

Tot de bevoegdheid van de zorgkundigen behoort:

"het observeren en signaleren bij de patiënt/resident van veranderingen op fysisch, psychisch en sociaal vlak binnen de context van de activiteiten van het dagelijks leven (ADL)", en "de toepassing van de maatregelen ter voorkoming van lichamelijke letsels, conform het zorgplan... Toepassing van de maatregelen ter voorkoming van decubitusletsels, conform het zorgplan." (KB van 12 jan 2006)

De verpleegkundige stelt het zorgplan op dat alle risicofactoren bevat en de te signaleren tekens. De zorgkundige moet observeren en het optreden van de risicotekens signaleren aan de verpleegkundige. Overigens moet de zorgkundige dagelijks de uitgevoerde zorgen rapporteren aan de verpleegkundige, zie KB 2006.

In de instelling of de praktijk moet voor elke uitgevoerde verpleegkundige handeling een procedure aanwezig zijn. De uitvoerder moet steeds over de effectieve bekwaamheid beschikken om de betrokken handeling veilig en correct uit te voeren.

(Indien de verpleegkundige de handelingen die hij moet stellen onvoldoende beheerst of niet veilig kan uitvoeren, dient hij te weigeren en dit onmiddellijk te melden aan zijn hiërarchische overste en de opdrachtgevende arts, zodat zij de nodige schikkingen kunnen nemen voor de uitvoering en continuïteit van de zorgen. Men mag van een verpleegkundige verwachten dat de courante verstrekkingen en handelingen op zijn dienst of functie correct en veilig kan toepassen. Cfr. Min. Omzendbrief van 19.07.2007)

12 Vragen m.b.t. zorgkundige (p. 71-72)

“Vraag

De patiënt helpen bij inname van geneesmiddelen via orale weg, nadat het geneesmiddel door middel van een distributiesysteem, door een verpleegkundige of apotheker werd klaargezet en gepersonaliseerd.

- Mag een zorgkundige de door een verpleegkundige klaargezette en gepersonaliseerde medicatie (bv in een medicatiepotje) op de maaltijdplateau zetten en met de plateau aan de patiënt overhandigen?
- Mag de zorgkundige de door de verpleegkundige klaargezette en gepersonaliseerde medicatie (bv in medicatiepotjes) ronddragen en overhandigen aan de patiënten?
- In het KB van 18 juni 1990 staat bij medicamenteuze toedieningen...oraal ('inbegrepen inhalatie'). Geldt deze 'inhalatie inbegrepen' ook voor de zorgkundige? M.a.w. mogen zorgkundige inhalatiemedicatie toedienen? Als dit niet mag: mogen zij een aërosolmasker afzetten op het einde van aërosolbeurt?

Antwoord

Hulp bij medicatietoediening

- Het KB van 12 jan 2006 bepaalt dat de zorgkundige de orale medicatie mag helpen innemen nadat die is klaargezet en gepersonaliseerd door distributiesystemen, verpleegkundige of apotheker. Als dit gebeurt, is voldaan aan de wettelijke voorwaarden. De zorgkundige mag de medicatie dan verder overhandigen.

Zorgkundigen zetten de medicatie niet op een maaltijdplateau om die te overhandigen aan de patiënt.

Zorgkundigen mogen de klaargezette medicatie niet ronddragen en overhandigen aan patiënten.

- Toedienen van medicatie door inhalatie

Het KB van 12 januari 2006 dat de handelingen van de zorgkundigen bepaalt, vermeldt enkel de hulp bij het toedienen van orale medicatie, de vermelding van de inhalatie uit het KB van 18 juni 1990 is hier niet hernomen. Uit de verslagen van de besprekingen voor het opmaken van het KB 2006 blijkt dat dit ook niet de bedoeling is geweest.

Het toedienen van de medicatie door inhalatie is meer dan louter hulp bij de inname van orale medicatie en mag niet uitgevoerd worden door zorgkundigen.